

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Tereza Pečinková

**Dohled jako sociálně pedagogický nástroj při práci s pachateli
závažné trestné činnosti**

Probation supervision as a social pedagogical tool in working with
offenders of serious crime

Praha 2021

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Komárková, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Tereze Komárkové, PhD. za odborné vedení mé diplomové práce, její ochotu a za všechny cenné rady. Dále bych ráda poděkovala všem participantům za jejich účast ve výzkumu a za sdílení zkušeností. Rovněž samotné Probační a mediační službě České republiky za umožnění a spolupráci při realizaci výzkumu. V neposlední řadě chci také poděkovat své rodině a blízkým za psychickou podporu, kterou mi po celou dobu mého studia poskytovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. 12. 2021

.....

Tereza Pečinková

Abstrakt

Diplomová práce je zaměřená na probační dohled u pachatelů závažné trestné činnosti, který lze považovat za nástroj sociálně pedagogického působení při práci s klienty. Práce má teoreticko-empirický charakter. Cílem této práce je zjistit míru vlivu probačního dohledu na pachatele závažné trestné činnosti z pohledu probačního úředníka.

Teoretická část práce se nejdříve věnuje obecně problematice restorativní justice a Probační a mediační službě České republiky, která je důležitou institucí působící na poli trestní justice i sociální práce. Dále se práce zabývá konkrétně probačním dohledem. V další kapitole je vymezena závažná trestná činnost a specifika dohledu nad jejími pachateli. Rovněž je popsán samotný dohled ze sociálně pedagogického pohledu. Teoretickou část práce završuje shrnutí některých dosavadních českých odborných výzkumů z této oblasti.

V empirické části je provedena analýza dat, která byla získána za pomoci otevřeného kódování z polostrukturovaných rozhovorů s probačními úředníky vykonávajícími agendu probačního dohledu. Prostřednictvím rozhovorů bylo zjišťováno, zda dochází k naplnění účelu probačního dohledu spočívajícího v resocializaci pachatele závažné trestné činnosti, změn v jeho chování a zamezení dalšího páchaní trestné činnosti.

Z výzkumů vzešlo, že probačním úředníkům se daří pozitivně působit na pachatele a dochází u něj k úspěšné resocializaci. Podstatnou roli při změně chování a ukončení kriminální kariéry sehrává motivace pachatele, osobnost probačního úředníka a multioborová spolupráce. V konkrétních případech pachatelů závažné trestné činnosti byl účel dohledu naplněn u více než dvou třetin klientů. Probační úředníci spatřují na institutu probačního dohledu především pozitiva, avšak byla zjištěna i určitá negativa, která se odrážejí na efektivitě výkonu dohledu. V závěru práce jsou nastíněna doporučení pro zlepšení praxe, která vyplynula ze získaných dat.

Klíčová slova

Restorativní justice, probační a mediační služba, probační dohled, pachatelé závažné trestné činnosti, sociálně pedagogické působení

Abstract

The thesis focuses on probation supervision of offenders of serious crime, which can be considered a tool of in working with clients. The thesis has a theoretical-empirical character. The aim of this thesis is to determine the degree of influence of probation supervision on offenders of serious crime from the perspective of a probation officer.

The theoretical part of the thesis is first devoted to the general issue of restorative justice and the Probation and Mediation Service of the Czech Republic, which is an important institution in the field of criminal justice and social work. Then the thesis deals specifically with probation supervision. The next chapter defines serious crime and the specifics of supervision of its offenders. The supervision itself is also described from a social pedagogical perspective. The theoretical part of the thesis is rounded off by a summary of some existing Czech research in this field.

In the empirical part, the analysis of data obtained by means of open coding from semi-structured interviews with probation officers carrying out the probation supervision agenda is carried out. The interviews were used to determine whether the purpose of probation supervision, which is to resocialise the offender of serious crime, change their behaviour and prevent them from committing further crimes, is being fulfilled.

The research showed that probation officers are having a positive effect on the offender and that the offender is being successfully resocialised. The offender's motivation, the personality of the probation officer and multidisciplinary cooperation play an essential role in changing behaviour and ending a criminal career. In specific cases of serious offenders, the purpose of supervision was fulfilled in more than two thirds of the clients. Probation officers perceive the institution of probation supervision to be mainly positive, but some negative aspects have also been identified which affect the effectiveness of supervision. The thesis concludes by outlining recommendations for improving practice that emerged from the data.

Key words

Restorative justice, probation and mediation service, probation supervision, offenders of serious crimes, social pedagogical action

Obsah

Úvod.....	9
1. Restorativní justice.....	12
1.1 Koncept restorativní justice	12
1.2 Restorativní versus retributivní justice	14
2. Probační a mediační služba České republiky.....	18
2.1 Vývoj a vznik Probační a mediační služby v České republice	18
2.2 Poslání a cíle Probační a mediační služby	21
2.3 Činnosti Probační a mediační služby	22
3. Probační dohled.....	27
3.1 Definice dohledu.....	27
3.2 Typy dohledu	28
3.3 Výkon dohledu.....	30
3.3.1 Probační plán	33
3.3.2 Hodnocení rizik a potřeb	35
3.4 Aktéři probačního dohledu	36
3.4.1 Probační úředník.....	36
3.4.2 Klient	37
4. Závažná trestná činnost a dohled nad jejími pachateli.....	39
5. Dohled ze sociálně pedagogického pohledu	42
5.1 Nástroje probačního úředníka při práci s pachatelem závažné trestné činnosti	45
6. Odborné výzkumy	50
7. Empirická část.....	55
7.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	55
7.2 Metodologie výzkumu	55
7.3 Sběr dat	56

7.3.1	Způsob zpracování dat.....	57
7.4	Výzkumný vzorek.....	58
7.5	Etický rámec výzkumu	60
7.6	Výsledky výzkumného šetření.....	61
7.6.1	Osobnost probačního úředníka	61
7.6.2	Budování vztahu	63
7.6.3	Principy práce	64
7.6.4	Asistenti pomoci	68
7.6.5	Hlavní pozitivum	70
7.6.6	Přidružené klady	71
7.6.7	Slabiny systému.....	72
7.6.8	Nebezpečí	74
7.6.9	Účinnost dohledu na cestě zpět	76
7.6.10	Přínos konkrétního dohledu.....	79
8.	Zodpovězení výzkumných otázek.....	84
9.	Diskuse.....	90
	Závěr.....	95
	Seznam informačních zdrojů.....	97
	Seznam příloh.....	105

Seznam zkratk

OČTŘ – orgány činné v trestním řízení

PMS – Probační a mediační služba České republiky

POD – podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

PPD – podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem

Služba – Probační a mediační služba České republiky

Trestní zákoník – Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o PMS – Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Téma dohled jako sociálně pedagogický nástroj při práci s pachateli závažné trestné činnosti jsem si zvolila na základě osobní zkušenosti, kterou jsem měla možnost získat během čtyřměsíční stáže na středisku Probační a mediační služby. Díky této přímé zkušenosti s náplní práce probačních úředníků, která z velké části spočívá právě ve výkonu probačního dohledu, jsem pozorovala některá úskalí a specifika, která jsou spojená s dohledem nad pachateli závažné trestné činnosti.

Jednalo se například o problematiku podporujícího, profesionálního a neodsuzujícího přístupu úředníka k takovému klientovi, který je základem provádění probačního dohledu. S ohledem na spáchanou závažnou trestnou činnost (zejména vraždy či další násilné, sexuální motivované a mravnostní trestné činy) může být pochopitelně pro úředníka složitější uvedený pozitivní přístup ke klientovi dodržet.

Dále se jedná o problematiku absence zázemí u pachatelů podmíněně propuštěných z výkonu trestu. Stabilní zázemí je přitom významným prvkem napomáhajícím účinnosti dohledu. Pachatelé závažné trestné činnosti však často stráví značnou část života za mřížemi. V souvislosti s tím posléze dochází ke zpretrhání společenských a rodinných vazeb či ztrátě pracovních i sociálních návyků. Tyto faktory mohou mít pochopitelně dopad na výkon i samotnou efektivitu probačního dohledu. Vzhledem k výše uvedenému jsem dospěla k názoru, že problematika účinnosti dohledu nad touto specifickou skupinou pachatelů by si zasloužila větší pozornosti a hodnocení osobních zkušeností probačních úředníků s tímto institutem.

Je tomu již tři a půl roku, co působím na pozici poradce pro oběti trestných činů u Probační a mediační služby. Náplň mé profese tedy není výkon probačního dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti, avšak i u mých klientů z řad obětí této kategorie trestných činů spatřuji, jak je práce s těmito pachateli velmi důležitá a potřebná, a to nejen kvůli dosažení pocitu určité satisfakce obětí, ale i pro ochranu dané komunity a celé společnosti. Základem probačního dohledu není však pouze kontrola a pomoc pachateli, nýbrž i snaha o dosažení jeho resocializace a desistence (chápáno ve smyslu začlenění zpět do společnosti, přijetí konformních hodnot a norem a odklonění pachatele od kriminální kariéry), jak bude dále vysvětleno v této práci.

Diplomová práce je členěna na teoretickou a empirickou část. Teoretická část obsahuje šest kapitol. První kapitola se věnuje oblasti restorativní justice, neboť z jejího ideového základu

vychází celé působení Probační a mediační služby. V kapitole je poukázáno na hlavní myšlenku tohoto přístupu ke spravedlnosti a také na rozdíly, kterými se odlišuje od justice retributivní.

O Probační a mediační službě České republiky pojednává následující kapitola. V krátkosti je nastíněn vznik a vývoj této organizace, spolu s významnými milníky, které ovlivnily její podobu i utvrdily její čestné místo, jež zaujímá na poli trestní justice. Dále jsou definovány cíle probační a mediační služby, prostřednictvím kterých se snaží naplňovat své poslání. Pozornost je věnována také pestré škále činností, jež Služba vykonává.

Třetí kapitola se detailněji zaměřuje na institut probačního dohledu. V rámci této kapitoly je nejprve definován pojem probačního dohledu. Nechybí ani představení typů dohledu, které mohou být soudem uloženy. Vzhledem k zaměření diplomové práce a výzkumu jsou blíže charakterizovány dva typy probačního dohledu, a to podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem a institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za současného vyslovení dohledu, jež můžeme znát také pod názvem parole. Popsán je i samotný průběh výkonu probačního dohledu a představení budou aktéři, kteří se na výkonu dohledu podílejí.

Specifiky dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti a vymezením pojmu závažné trestné činnosti, tak jak jej chápe autorka práce, se zabývá kapitola čtvrtá. Popsány jsou také doporučující principy práce s touto specifickou skupinou pachatelů, na které poukazuje Metodický standard probace.

Pátá kapitola popisuje probační dohled ze sociálně pedagogického pohledu. Autorka práce na institut dohledu nahlíží jako na možný nástroj, kterým lze výchovně i preventivně působit na pachatele závažné trestné činnosti. Nastíněno je vymezení sociální pedagogiky a paralela mezi ní a probační činností. Představeny jsou pasivní i aktivní nástroje, jimiž pracovník disponuje při případové práci s pachatelem závažné trestné činnosti. Blíže je v práci popsán zejména profesionální rozhovor jako jeden z aktivních nástrojů pracovníka.

V závěrečné kapitole teoretické části práce představují dosavadní výzkumy, které byly realizovány nejen v České republice.

Empirická část je zaměřena na realizovaný kvalitativní výzkum, který byl uskutečněn za pomoci polostrukturovaných rozhovorů s probačními úředníky vykonávajícími agendu probačního dohledu, a to konkrétně nad pachateli závažné trestné činnosti. Cílem výzkumného šetření je zjistit míru vlivu probačního dohledu na pachatele závažné trestné činnosti z pohledu probačního úředníka.

V této části práce představuji stanovené výzkumné otázky i samotný cíl práce. Popsána je metoda sběru dat, průběh šetření a následně i způsob zpracování získaných dat. Dále je v ní charakterizován výzkumný vzorek a etický rámec výzkumného šetření. Analýza získaných dat byla zpracována za použití metody otevřeného kódování. K následnému vyhodnocení a interpretaci dat byla zvolena technika vyložení karet. Největší prostor empirické části práce je věnován samotné analýze výsledků výzkumného šetření. V neposlední řadě je zodpovězeno na výzkumné otázky a prostřednictvím diskuse jsou porovnány výsledky šetření s jinými výzkumy, nastíněny limity práce či představeno doporučení pro praxi.

1. Restorativní justice

Ústředním tématem diplomové práce je institut probačního dohledu, jehož organizaci a výkon má na starosti Probační a mediační služba České republiky. Ta při svých činnostech, tedy i při samotném probačním dohledu, vychází z principů restorativní justice. Z tohoto důvodu je v této práci jako první zařazena kapitola týkající se právě restorativní justice. Koncept restorativní justice a její význam bude představen v první podkapitole. Dva možné náhledy na spravedlnost a rozdíly mezi nimi budou přiblíženy v další podkapitole.

1.1 Koncept restorativní justice

Zájem o problematiku restorativní justice, snahy o zavádění jejích principů do praxe trestního soudnictví a později i o samotné vymezení tohoto pojmu lze zaznamenat od 70. let minulého století, a to napříč všemi kontinenty ve vyspělých zemích. Inspirací a příkladem pro odlišné uplatňování spravedlnosti se staly kultury původních obyvatel Austrálie, Nového Zélandu či Severní Ameriky (Masopust Šachová 2019, Štern a kol. 2010, Zehr 2003).

Jedna z předkládaných definic publikace Handbook on Restorative Justice Programmes, která byla vytvořena na žádost Úřadu OSN pro drogy a kriminalitu s cílem podpořit členské státy při výkonu právního státu, reformy trestní justice a představit praktická využití osvědčených restorativních postupů a programů, zní následovně: „*Restorativní justice představuje takový způsob řešení trestné činnosti, který vyvažuje potřeby komunity, obětí a pachatelů.*“ (Dandurand et al., © 2006, s. 6 – přeloženo autorkou diplomové práce).

Restorativní justici lze obecně chápat jako přístup k výkonu spravedlnosti sledující zájmy jednotlivých zúčastněných stran. Obecně užívané slovní spojení restorativní justice se skládá ze dvou slov – restorativní (z anglického restore = obnovit, uzdravit, navrátit do původního stavu) a justice (z anglického justice = spravedlnost). Již ze zmíněných významů výše uvedených pojmů lze dedukovat, že základním cílem restorativní justice je především obnovení narušených mezilidských vztahů a právních statků (rodinných vztahů, majetku, ...), a to především prostřednictvím zapojení všech zúčastněných stran.

Takové pojetí restorativní justice lze nalézt u Howarda Zehra, amerického kriminologa, jenž je mnohými považován za duchovního otce této koncepce trestní justice, a který uvádí, že (2003, s. 26): „*Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje*

společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.“

Obdobně se vyjádřila zakladatelka a předsedkyně Institutu pro restorativní justici Petra Masopust Šachová (2019, s. 13), jež předkládá vlastní definici a restorativní justici chápe jako: „...způsob řešení následků trestné činnosti, který se orientuje na náhradu způsobené újmy, obnovu narušených vztahů, oslovení příčin trestné činnosti a na integraci oběti a pachatele zpět do společnosti. Řešení dané věci se nejlépe dosahuje společně za pomoci vzájemného dialogu a aktivní účasti přímých účastníků, osob na jejich podporu a dotčených komunit, případně zainteresovaných či trestným činem dotčených osob.“

Restorativní justici v kontextu samotné trestní justice je potřeba chápat jako jiný způsob nahlížení na spravedlnost a trestnou činnost spolu s příčinami, které k ní vedly, i potřebami, jež v důsledku ní vznikají. Je potřeba pracovat s tím, že ke každému skutku, každému jednání a každému aktérovi trestné činnosti by se mělo přistupovat individuálně. Důležitost je přisuzována možnosti aktivního zapojení dotčených osob, jejich vzájemnému dialogu, hledání společného řešení, ale i převzetí odpovědnosti pachatele a nahrazení způsobené újmy.

Štern se Zehrem (2003) se shodují na tom, že prvotní snahou zastánců a propagátorů restorativní justice bylo od počátku otevírat a řešit taková témata, kterým v obvyklém právním procesu není věnována dostatečná pozornost a jež není schopna retributivní justice plně saturovat. A to nejen v teoretické rovině, ale i po praktické stránce. Konkrétně se jedná především o potřeby, postavení a role pramenící z události, jakou je trestný čin.

Tato témata zrcadlí právě tři základní pilíře restorativní justice, které jsou dle Zehra (2003) následující:

- První pilíř je zaměřen na **újmy**, které byly trestnou činností způsobeny, a spolu s nimi **potřeby**, které poškozené osoby, jejich okolí a dotčená komunita vnímá v souvislosti s tím, co se jim přihodilo, ale také i na potřeby samotných pachatelů.
- Další pilíř obnovující justice s sebou nese vzniklé **závazky a povinnosti**, které pramení z trestné činnosti. Důležitá je odpovědnost pachatele, konfrontace s následky jeho chování a dopřání možnosti k nahrazení škody. Plnění povinností a závazků, k nimž vedl trestný čin, se vztahuje i na poškozené osoby a společnost.
- Poslední pilíř lze chápat jako takový aktivizační a podpěrný bod, jenž staví do popředí **účast a angažovanost** všech aktérů, kterých se trestní konflikt týká a který zasáhl do jejich života.

1.2 Restorativní versus retributivní justice

Pokud restorativní justice dle výše zmíněných formulací cílí na aktivní a vědomé zapojení aktérů trestného činu do nápravného procesu, pak cílem *retributivní justice* je především působení na konkrétního pachatele, a to formou jeho potrestání.

Obecně užívané slovní spojení retributivní justice se skládá ze dvou slov – retributivní (z latinského retributio = odplata či z anglického retribute = na oplátku způsobit, oplatit, pomstít, udělit patřičný trest) a justice (z anglického justice = spravedlnost). Důležitá je tedy koncepce odplaty, a to nejlépe formou uvěznění pachatele.

Zda je izolace pachatele prostřednictvím vězení správné řešení a adekvátní odpověď na spáchaný trestný čin, je předmět mnohých diskuzí nejen na odborném poli. To, že uvěznění osoby s sebou přináší celou řadu nežádoucích efektů, jakými jsou např. působení kriminogenního a rizikového prostředí, zprerhání rodinných a partnerských vazeb, přerušení pracovních návyků, stigmatizace či ekonomická náročnost výkonu trestu, je fakt, který nelze přehlížet. Nejprve v USA a zanedlouho na to také v západní Evropě se od 80. let mluví o krizi vězeňství, někteří toto specifikují konkrétně na krizi samotného trestu odnětí svobody. Počet uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody má vzrůstající tendenci. Narůstající kriminalita, nízká účinnost trestů, neúměrný počet vězněných osob spolu s důsledky prizonizace vyvolává mnohé otázky k účinnosti výkonu trestu a pochybnosti o systému trestní justice jako takovém. Přesvědčení o neutěšeném stavu dosavadního trestajícího pojetí spravedlnosti a narůstající skepse k možnostem řešit obtíže tohoto systému vede k hledání řešení prostřednictvím nejrůznějších alternativ. Objevují se myšlenky a názory, jež představují zcela nový koncept trestní justice (Karabec, 2003).

Základní rozdíly dvou konceptů spravedlnosti a stěžejní otázky, na něž hledají odpovědi, představil Zehr (2003) v předkládané tabulce.

Dva odlišné pohledy	
<p><i>Trestající justice</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Trestný čin je primárně porušením práva a prohřeškem proti státu. • Porušením zákona vzniká vina. • Spravedlnost je naplněna prostřednictvím uznání viny pachatele a jemu uložené újmy (uloženého trestu). • Hlavní zřetel je kladen na to, aby pachatelé byli podle zásluhy potrestáni. 	<p><i>Restorativní justice</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Trestný čin je prohřeškem proti osobě a narušením vzájemných osobních vztahů. • Porušení normy vytváří závazky a povinnosti. • K naplnění spravedlnosti dochází za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity, kteří usilují o obnovu narušeného stavu a vztahů. • Hlavní zřetel je kladen na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele v procesu nápravy.

Tři klíčové otázky	
<p><i>Trestající justice</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Jak byl porušen zákon? • Kdo se daného činu dopustil? • Jak má být pachatel potrestán? 	<p><i>Restorativní justice</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Komu vznikla škoda? • Jaké jsou potřeby osob, které restný čin zasáhl? • Komu vznikají závazky a povinnosti?

Zdroj: Zehr, 2003, str. 15

Jak vyplývá z příložené tabulky, tak retributivní justice spatřuje v trestném činu porušení právní normy. Do popředí zájmu je stavěn právní stát, porušený zákon a osoba, která spáchala trestný čin. Klíčové pro ni je určit vinu a potrestat pachatele. Oproti tomu restorativní justice v trestném činu vidí primárně narušení lidských vztahů. Trestný čin často signalizuje nezdravé vztahy, kde není něco v pořádku, ať už se jedná o vztahy se sebou samým, o blízké vztahy s další osobou či vztahy v širší komunitě. V restorativním pojetí by prioritou měla být omluva, odpovědnost a náprava narušených vztahů i toho, co bylo poškozeno (Zehr, 2003).

Bylo by mylné si vykládat, že obnovující justice je tu proto, aby kompletně nahradila koncept justice trestající. Jak uvádí Karabec (2003, s. 8) „*restorativní justice tedy představuje spíše určitý paralelní systém, působící vedle klasické trestní justice nebo v mnoha směrech trestní justici doplňující.*“ Stav restorativní justice v takovémto pojetí je příznačný pro Českou republiku. Druhé vydání publikace Handbook on Restorative Justice Programmes představuje restorativní justici spíše jako „... *přístup nabízející pachatelům trestné činnosti, obětem i komunitě alternativní cestu ke spravedlnosti*“ (© United Nations, 2020, s. 4 – přeloženo autorkou diplomové práce).

Podle názoru jiných autorů, konkrétně Zehra (2003) a Masopust Šachové (2019) by však restorativní justice neměla být pouze alternativou, „paralelním světem“ či doplňkem retributivní justice, nýbrž by stávající trestní systém založený převážně na retributivní justici měl být změněn i v jeho základních hodnotách a východiscích. Pouze taková změna by dle

zmíněných autorů zajistila plné uplatnění restorativní justice v praxi, které lze sledovat například v severských státech, zejména v Norsku.

Dle autorčina názoru se většina populace v České republice přiklání ke klasické odplatné justici a zastává myšlenku toho, že když někdo něco provede, tak ať je za to také náležitě potrestán. To se dá ostatně dovodit z výsledků výzkumného šetření, které pravidelně pořádá Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM, © 2019), dle kterého polovina lidí i v roce 2019 vyjadřuje kladný postoj k trestu smrti (tedy nejpřísnějšímu odplatnému trestu, který není možné uložit již po několik desetiletí na území České republiky). Je však nutné upozornit, že postoj občanů České republiky se z dlouhodobého hlediska vyvíjí spíše v neprospěch trestu smrti (viz *Postoje občanů k trestu smrti z let 2019 a 2017*, CVVM, © 2019 a 2017). Upřednostňování represivního smýšlení a tvrdě zajatý klasický odplatný systém je patrný i v samotném soudnictví, neboť Česká republika se řadí mezi evropské státy s nejvyšším počtem uvězněných osob. Stabilně se již několik let počet vězňů u nás pohybuje okolo 22 000. Ve zprávě Ochránce veřejných práv (*Veřejný ochránce práv*, © 2017) je poukazováno na nutnost systemického řešení, zejména prostřednictvím změny stávající trestní politiky, neboť míra recidivy neklesá, věznice jsou přeplněné, kapacita volných míst dochází, personální stav je nedostatečný a současná sankční politika nikterak výrazně ke změně nepřispívá.

Paradoxem však je, že z různých viktimologických studií vyplývá, že jen pouze u části osob dotčených trestnou činností je zájem o tvrdé potrestání pachatele, a i u těchto obětí se emoce, jež jsou vázané na odplatu, navíc postupem času mění. Více než samotné potrestání si přejí, aby došlo k obnově jejich života před spácháním trestného činu, či se snaží celou záležitost a osobu pachatele vytěsnit. Autorka se ztotožňuje s těmito závěry, neboť se i ve své práci setkávám s tím, že ve chvíli, kdy má člověk přímé zkušenosti s trestnou činností a jejími následky, tak často dochází ke změně úhlu pohledu. Prioritou už pro dotčené osoby není potřeba potrestat pachatele a v ideálním případě “dostat ho až za mříže”. Primární potřebou se v takových případech stává možnost aktivní participace na trestním řízení, potřeba informací a orientace v situaci, potřeba vyslechnutí a uznání postavení poškozeného či oběti a následná satisfakce. Velmi významná je také potřeba získání odpovědi a zjištění, proč se stalo to, co se stalo, co k tomu pachatele vedlo a přijmutí odpovědnosti pachatele za jeho jednání. Autorka se domnívá, že samotná trestající justice bez principů či programů justice obnovující by nedokázala reflektovat výše zmíněné potřeby ani najít dostačující odpovědi.

Autorka práce velmi souzní s myšlenkami Masopust Šachové (2019), v nichž se promítá neodsuzující přístup k pachatelům trestné činnosti. Existuje celá řada proměnných, která

se může negativně promítnout do naší výchovy, vzorců našeho chování i do samotné osobnosti a může vést ke spáchání trestné činnosti. Špatný čin se nutně nerovná špatný člověk. Nejde o to zavrhnout samotného člověka za to, co provedl, ale o to nesouhlasit a vymezit se proti jeho jednání, za které je zodpovědný. Zároveň je mu dána šance nahradit způsobenou újmu a zasadit se o lepší budoucnost. Tento úhel pohledu je příznačný právě pro restorativní smýšlení.

To ostatně dokládají i teorie deviantního chování. Sociologické teorie (např. etiketizační teorie, teorie sociální kontroly, teorie nelegitimních příležitostí či teorie kulturního přenosu) nacházejí příčinu kriminálního chování v selhávající a nefungující společnosti. Behavioristé mají za to, že deviantní chování je naučené, a to vlivem okolního prostředí či identifikace s agresorem (Veteška a Fischer, 2020, Kraus, 2014, Fischer a Škoda, 2009). Osobnost české forenzní psychologie a viktimologie, Ludmila Čírtková (2013), dělí pachatele trestných činů na pět typů (socializovaný/normální, neurotický, psychopatický, mentálně nedostačivý a psychotický), s tím, že jednotlivé typy jsou také odvozeny od rozličných důsledků deviace, jakými je například impulzivní životní styl, neadekvátní zvládnání stresu či přizpůsobení se skupině.

Určitou paralelu lze spatřovat u sociální pedagogiky, která řeší roli prostředí a podmínek ve výchovném procesu, které nás formují. Předmětem jejího zájmu je výchovné působení a pomoc rizikovým skupinám lidí, mezi něž právem patří pachatelé trestné činnosti i propuštění jedinci. Snahou je naučit tyto lidi klíčovými kompetencím, aby byli schopni vyřešit a zvládnout náročné životní situace, do nichž se v průběhu života dostanou nebo v lepším případě je naučit, jak se do takovýchto situací vůbec nedostat.

Z uvedeného plyne, že současný vztah restorativní a retributivní justice je třeba vnímat jako vzájemné působení, prolínání a doplňování se za účelem efektivnějšího řešení kriminality, předcházení recidivy, dosažení satisfakce poškozených a ochrany celé společnosti. V dnešní době můžeme spatřovat již ve většině zemí včetně České republiky klasický systém trestního práva, který je však více či méně protkáno restorativními principy a programy, a v němž je hojně využíváno alternativního sankcionování, jehož gestorem je primárně Probační a mediační služba, o níž bude pojednáno v následující kapitole.

2. Probační a mediační služba České republiky

Právě na základě idey restorativní justice vznikla před dvaceti lety instituce, jejíž podstata spočívá ve spolupráci sociální práce a práva, a to především trestního. Cílem již od počátku bylo zaimplementovat Probační a mediační službu jako rovnocenného partnera na pole trestní justice. Partnera, který bude svými aktivitami užitečný nejen orgánům činným v trestním řízení, neboť bude sloužit jako nástroj alternativního trestání, ale v konečném důsledku bude prospěšný i celé společnosti.

Důvodem potřebnosti PMS je dle Ščerby (2011) fakt, že většina alternativních trestů vyžaduje působení kvalifikovaných pracovníků, kteří jsou schopni asistovat při přípravě aplikace jednotlivých alternativ, následně zajistí a budou dohlížet na jejich, pokud možno co nejefektivnější výkon. Vyzdvihuje tedy potřebu mít specializovaný a zákonem upravený orgán, jehož zájem se bude soustředit na agendy sankcí vykonávaných na svobodě. Samotná existence a fungování PMS pak dává významný předpoklad pro naplňování cílů restorativní justice.

Následující kapitola se bude zabývat již výše zmíněnou Probační a mediační službou České republiky. V rámci tohoto tématu budou stručně představeny aktivity a důležité milníky, které napomohly vývoji a vzniku PMS. Dále budou vysvětleny cíle a poslání, o které instituce usiluje, a budou popsány činnosti, na nichž se aktivně podílí.

2.1 Vývoj a vznik Probační a mediační služby v České republice

PMS je ve většině vyspělých zemí již poměrně dlouho nedílnou součástí trestní justice. V uznání důležitosti a samotném zřízení takovéto instituce se více či méně odrážely kulturní tradice dané země, její ekonomické možnosti, politický systém, stav trestní justice, ale také i celospolečenské nastavení k problematice trestné činnosti a následnému trestání pachatelů.

Inspirace ze zahraničí nebyla stěžejní pouze při vzniku a počátečním rozvoji PMS. Mezinárodní spolupráce je klíčovým prvkem v efektivním fungování a zdokonalování metod a postupů práce. PMS čerpala a stále čerpá ze zkušeností a praxe především z Nizozemí, Velké Británie, Belgie, Švýcarska, Rakouska či Kanady (Štern a kol., 2010).

Výraznější snahy o prosazování určitých změn v nastaveném represivním systému komunistického Československa jsou patrné ke konci šedesátých let 20. století. Odborníci přicházeli s aktivitami, které měly posilovat sociálně-výchovné prvky při práci s pachateli trestných činů, zejména se zaměřením na terciární prevenci. Snahou bylo zamezit u těchto osob dalšímu porušování právních norem, a to za pomoci resocializace a reintegrace. V souvislosti

s tím vznikl projekt Výzkum faktorů recidivy, který se zaměřoval na práci s propuštěnými pachateli trestné činnosti. Především díky tomuto projektu vznikla nová profese tzv. sociálních kurátorů, kteří ztělesňovali začínající systém prevence sociálně patologických jevů. Tato profese se následně rozšířila i do specifických oblastí, jakou je například práce s problematou mládeže nebo vězeňství. V oblasti mládeže vznikla profese tzv. kurátora pro mládež, u kterého zpočátku převládala kontrolní funkce, přičemž následně došlo rovněž k prosazení prvků pomoci. Klíčovou úlohou sociálních pracovníků v oblasti vězeňství začalo být zprostředkování kontaktu odsouzených s jejich nejbližšími a příprava těchto osob na možnost začlenění zpět do společnosti. Uvedené snahy však byly do značné míry přerušeny společenskými událostmi roku 1968, který ve znamení normalizace opět navrátil převahu represivního přístupu k pachatelům trestné činnosti (tamtéž).

Po sametové revoluci doprovázející výrazné změny politického i společenského systému se začaly objevovat aktivity, které přispěly k budoucímu formování základů probace a mediace v České republice. Prosazování alternativních sankcí a opatření můžeme tedy spatřovat již začátkem devadesátých let 20. století. Doslova revolučním milníkem vytvářejícím příkladnou možnost pro uplatňování prvních postupů restorativní justice v našem trestním řízení byl rok 1993, v němž byl zaveden první alternativní institut tzv. odklon neboli podmíněné zastavení trestního stíhání. Tři roky poté byly zavedeny další dva instituty alternativ. Prvním z nich je další varianta odklonu tzv. narovnání a druhým je samotný druh trestu, a tím jsou obecně prospěšné práce, které mají sloužit jako alternativa trestu odnětí svobody. Rok 1996 byl významným také tím, že byla na většině okresních a některých krajských soudech zřízena první místa, na nichž buď stávající soudní úředníci či lidé z oboru sociální práce zajišťovali především administrativně-technický výkon trestu obecně prospěšných prací a formálně kontrolovali chování obviněných v institutech spojených se zkušební dobou. Novela trestního zákona z roku 1997 obohatila alternativní tresty a opatření o další dva instituty, pro jejichž výkon je osoba probačního úředníka a jeho práce stěžejní, a to podmíněné upuštění od potrestání s dohledem a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (tamtéž).

Nejen pro teoretický koncept budoucí svébytné instituce, zákona o PMS, ale především i pro praktická doporučení, inspiraci přímé práce probačních pracovníků a jejich vzdělávání sehrálo velkou roli Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici (v pozdější době fungující pod názvem Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. a v současnosti toto sdružení můžeme najít pod názvem RUBIKON centrum z.ú.). Tato dobrovolnická iniciativa byla založena v roce 1994 přednášejícími a studenty Katedry sociální práce z Filozofické fakulty Univerzity

Karlovy, jejichž předmětem zájmu byla právě sociální práce v trestní justici a využívání alternativních trestů (tamtéž).

Nejen obtíže v podobě kumulace funkcí, nedostatečný prostor pro realizaci probačních a mediačních aktivit, absence kvalifikačních požadavků na výkon této funkce, ale i skepse či pochybnosti právní veřejnosti o užitečnosti alternativních trestů a opatření, zároveň ale také dosavadní iniciativa zapálených lidí a první pozitivní zkušenosti vedly k tomu, že v roce 2000 byl Parlamentem ČR přijat návrh zákona o PMS, který do vlády předložil tehdejší ministr spravedlnosti JUDr. Otakar Motejl. Tento zákon byl součástí další etapy reformy trestní justice, jež přinesla významné změny trestního řízení a dala za vznik Probační a mediační službě České republiky (tamtéž).

Základním legislativním dokumentem, který zakotvil právní úpravou tuto novou celostátně působící instituci, je tedy již výše zmiňovaný zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, který nabyl účinnosti 1. 1. 2001. Probační asistenti i úředníci vycházejí a opírají se při své práci také o další trestněprávní předpisy. Lze zmínit především zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ale také zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů). Odbornost výkonu profese by měly garantovat i interní předpisy PMS, jimiž se pracovníci při práci s klienty řídí. Jedná se zejména o sedm metodických standardů (probace, obecně prospěšné práce, zprostředkování řešení konfliktu, trest zákazu vstupu, trest domácího vězení, mládež a parole) a pět manuálů, které jsou zaměřeny na mediaci, práci s oběťmi trestných činů, hodnocení rizik a potřeb, práci se zadluženými osobami a na práci se závislými osobami.

Důležitým právním dokumentem se nově stává také zákon č. 220/2021 Sb., jenž nabývá platnosti 1. 1. 2022. Změny, které s sebou přináší se dotýkají nejen samotného zákona o PMS, ale například i zákona o soudnictví ve věcech mládeže, trestního řádu a trestního zákoníku. Záměrem těchto legislativních úprav je především odstranění administrativní zátěže, což by mělo mít vliv na efektivitu výkonu alternativních trestů a opatření, dále zpřesnění kompetencí PMS i samotných probačních úředníků nebo posílení prvků pozitivní motivace pachatelů, a to konkrétně prostřednictvím možnosti zrušení probačního dohledu, přiměřených omezení a povinností či výchovných opatření.

2.2 Poslání a cíle Probační a mediační služby

„Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality“ (PMSCR, © 2021). Uvedené lze charakterizovat jako základní poslání této Služby, ve kterém jsou reflektovány její cíle.

Základní cíle instituce myšlenkově souzní s konceptem restorativní justice. Příručka pro probaci a mediaci (Doubravová a kol., 2001, oddíl D1) vymezuje tři základní cíle, jež se Služba nejenom snaží naplňovat v rámci trestní spravedlnosti, nýbrž v jejich duchu především koná. Mezi tyto cíle patří:

- **Integrace pachatele** – Prvním cílem je integrace pachatele, což lze chápat jako snahu o začlenění pachatele do společnosti jakožto „řádného občana“, který již bude žít a konat v mezích právního řádu. Kladen je zde důraz zejména na poskytnutí možnosti k dostatečné a úspěšné seberealizaci pachatele, s níž mu pracovníci Probační a mediační služby spolu s dalšími zainteresovanými subjekty mohou být nápomocní.
- **Participace poškozeného** – Další cíl se zaměřuje na osobu poškozenou trestnou činností. Důležitost je přisuzována aktivnímu zapojení poškozené osoby do procesu odškodnění. Účelem „přizvání“ poškozeného do tohoto procesu je nejenom samotná možnost požadovat a domoci se nahrazení způsobené újmy, ale také toho, aby osoba zasažená trestnou činností opět získala důvěru ve spravedlnost a naskytlo se jí možnost a nástrojů k „vyléčení“ dopadů způsobených protiprávním jednáním. Potřeba relevantních informací, navrácení pocitu bezpečí a kontroly nad vlastním životem je pro osoby zasažené trestným činem stěžejní.
- **Ochrana společnosti** – Poslední cíl se vztahuje k ochraně společnosti před kriminalitou, jejím opakováním a jejími následky, ke které by měla Probační a mediační služba přispívat. Činnost pracovníků organizace tak nespočívá pouze v pomoci, jak vyplývá z předchozích dvou cílů, nýbrž také v kontrole osob, které páchaly nebo by mohly páchat trestnou činnost. Tím, že se pracovníci podílejí na řešení konfliktních stavů, dohlíží na plnění zákonem stanovených povinností i omezení a mají možnost působit na osoby, které se dostaly do střetu se zákonem, přispívají tak k celkové prevenci kriminality.

Stejně tak jako kriminalita nezůstává neměnná, tak dochází k proměnám i na poli retributivní a restorativní justice. PMS si je vědoma důležitosti spočívající ve sledování vývoje společnosti, stavu trestní politiky, trendů kriminality i potřeb aktérů trestního řízení. Zapotřebí je poté reflektovat všechny tyto faktory nejen do úpravy metodických materiálů, samotného výkonu odborných činností pracovníků, ale také i pro plánování budoucího směřování celé instituce.

V důsledku výše uvedeného vznikl v roce 2017 dlouhodobý strategický dokument, který popisuje současný stav, poukazuje na problematické oblasti, představuje záměry dalšího rozvoje a popisuje nástroje k jeho úspěšnému naplnění a realizování na následujících osm let. Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025 (PMSCR, © 2021) si stanovuje čtyři strategické cíle, kterými jsou ***odklonění pachatele od kriminální dráhy, rozvíjení systémového řešení služeb pro oběti, zvýšení bezpečnosti společnosti a zabezpečení dalšího efektivního fungování Probační a mediační služby.***

Nutno konstatovat, že u stanovení těchto cílů je patrný ideový základ „původních“ třech základních cílů, které byly formulovány již v roce 2001, kdy došlo k samotnému vzniku PMS. Nový dlouhodobý strategický dokument však reflektuje společenský a trestní vývoj posledních šestnácti let, které se nesly mimo jiné v rozvoji práv obětí trestných činů. Tento trend má globální přesah, což je patrné z přijetí zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, který implementoval Směrnici Rady 2004/80/ES ze dne 29. dubna 2004 o odškodňování obětí trestných činů a Směrnici Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu. S ohledem na to se původní cíl organizace z roku 2001 spočívající v *participaci poškozeného* proměnil v rámci nových cílů na *systémové řešení služeb pro oběti*.

2.3 Činnosti Probační a mediační služby

Jednotlivé cíle PMS jsou naplňovány řadou konkrétních činností napříč celým trestním řízením, které spočívají jak v pomoci subjektům dotčeným trestním řízením, tak v ochraně před pácháním trestné činnosti. Zákonodárce v tomto směru vyzdvihuje zejména činnosti vedoucí k uplatnění zvláštních druhů trestního řízení, jak vyplývá z § 4 odst. 1 zákona č. 257/200 Sb., o Probační a mediační službě, v platném znění. PMS má proto v rámci svých aktivit především cílit na naplnění předpokladů těchto zvláštních řízení, které mohou umožnit, aby trestní řízení neskončilo nepodmíněným trestem odnětí svobody. Dané se pochopitelně neobejde bez aktivní podpory a kontroly obviněného ze strany pracovníků PMS, kteří rovněž

spolupracují s blízkým okolím obviněného. Z uvedeného opět vyplývá hlavní charakter PMS, kterým je podpora a uplatnění restorativní justice v praxi.

Předmětem této diplomové práce je dohled jako jedna z těchto činností, vedle níž mohou probíhat rovněž další níže uvedené činnosti, jež v kontextu pomáhají naplňovat poslání instituce. Proto bude dále pojednáno alespoň v krátkosti o těchto dalších souvisejících činnostech PMS, které jsou realizovány na všech 76 střediscích sídlících v okresních městech. Probačnímu dohledu bude poté věnovaná následující samostatná kapitola.

Probační činnosti patří mezi základní, prioritní a nejčetnější oblast zájmu této instituce. Dle § 2 odst. 1 zákona č. 257/2000 Sb. se **probačí** rozumí: „... organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen "obviněný"), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, sledování chování odsouzeného, kontrola výkonu omezení a povinností uložených obviněnému a individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“ Novelizace zákona č. 257/2000 Sb., která bude platná od 1. 1. 2022, s sebou přináší zpřesnění a rozšíření definice pojmu probace, a to dle § 2 odst. 1 zákona č. 257/2000 Sb. následovně: „Organizování a vykonávání dohledu nad podezřelým nebo nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen „obviněný“), kontrola výkonu trestů nebo trestních opatření (dále jen „trest“) nespojených s odnětím svobody, kontrola výkonu omezení a povinností uložených podezřelému nebo obviněnému v souvislosti s podmíněným upuštěním od potrestání, podmíněným odložením podání návrhu na potrestání, podmíněným zastavením trestního stíhání, nahrazení vazby jiným opatřením, podmíněným odsouzením, odkladem nebo přerušením výkonu trestu odnětí svobody, podmíněným propuštěním nebo výkonem jiných trestů a individuální pomoc podezřelému nebo obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tímto došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“ V roce 2020 bylo zaevidováno celkem 7 375 nových dohledů (PMSCR, © 2021). Specifickou formou probace lze nazvat tzv. paroli neboli podmíněné propuštění odsouzeného „na čestné slovo“. Význam tohoto slova spolu s dalšími pojmy z oblasti probace a mediace zakomponoval Štern a kolektiv do slovníčku vybraných pojmů ve své publikaci. „Tímto trestněprávním institutem se za splnění zákonem stanovených podmínek mění podoba výkonu trestu odnětí svobody, a to z trestu vykonávaného ve vězení na trest vykonávaný na svobodě ve zkušební době, obvykle kombinovaný s dohledem PMS“ (Štern a kol., 2010. s. 205). V roce

2020 přibylo 2 179 nově uložených dohledů u podmíněně propuštěných pachatelů (PMSCR, © 2021).

V rámci svých odborných agend se probační úředníci či asistenti věnují *alternativním trestům* spolu s uloženými přiměřenými povinnostmi i omezeními a zajišťují tak jejich přípravu, organizaci a vykonávají nad nimi kontrolu. Do této agendy lze zařadit obecně prospěšné práce, trest domácího vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. V roce 2020 byl soudem uložen trest obecně prospěšných prací v celkem 6 237 případech. Trest domácího vězení byl za rok 2020 uložen ve 182 případech. V tomtéž roce bylo uděleno 43 nových trestů zákazu vstupu (PMSCR, © 2021).

Možnost či volba dostat se do konfliktu se zákonem se netýká pouze dospělých osob. PMS tak svou pozornost věnuje nejen dospělým pachatelům, ale také *mladistvým i dětským pachatelům*. Na každém středisku PMS by měl působit specialista na práci s mládeží, který se podílí na výkonu a kontrole trestních a výchovných opatření. Z celkového počtu případů PMS tvoří agenda dětí a mladistvých 10 %. V roce 2020 bylo evidováno 1 664 nových případů dětských a mladistvých pachatelů (PMSCR, © 2021).

Druhou stěžejní oblastí působení Probační a mediační služby je mediační činnost, která slouží jako jeden z možných a pomocných nástrojů řešení trestných činů i následků z nich vyplývajících. Mediaci patří mimo jiné do třech základních typů restorativních programů spolu s tzv. konferencemi a kruhy. *Mediaci* se dle § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb. rozumí: „... *mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.*“ Změnou zákona, k níž dojde k 1. 1. 2022 se rozšíří okruh osob, s nimiž na základě jejich souhlasu může PMS v rámci mediaci spolupracovat, a to o osobu podezřelého. Za přítomnosti probačního úředníka tzv. mediátora se účastníci snaží nalézt adekvátní řešení jejich konfliktu a ideálně dojít k vzájemně přijatelné dohodě. Výsledky mediaci bývají poté zohledněny v rámci trestního řízení. Benefity úspěšné mediaci lze spatřovat v možnosti vyjádření pocitů provázejících účastníky daného konfliktu a rychlého vyřízení náhrady škody či újmy. Podstatnou roli hraje také fakt, že mediační dohoda je výsledkem spolupráce a dialogu zainteresovaných osob, tudíž konkrétní řešení konfliktního stavu způsobeného trestným činem a náprava jeho důsledků bývá efektivnější a rychlejší. V letech 2003 až 2020 bylo prostřednictvím PMS realizováno 14 553 mediací. Konkrétně za rok 2020 se uskutečnilo 471 mediací mezi pachateli a oběťmi (PMSCR, © 2021).

Nedílnou součástí činnosti PMS je také spolupráce a *pomoc poškozeným a obětem trestných činů*. Těmto osobám je poskytována psychosociální podpora a pomoc, doprovázení trestným řízením, zprostředkovány právní informace, ale i nabídnuta pomoc při zpracování dokumentů a žádostí pro potřeby trestního řízení či peněžité pomoci. Případně jsou jim zprostředkovány další potřebné návazné služby. V letech 2012-2015 a 2016-2020 byly pod záštitou Evropské unie realizovány projekty na pomoc obětem trestných činů „Proč zrovna já? I, II“, které měly za cíl poskytovat komplexní poradenství pro oběti a mimo to také zvýšit povědomí o tématu této cílové skupiny či podpořit mezioborovou spolupráci mezi orgány činnými v trestním řízení, státními i nestátními organizacemi. V rámci těchto projektů byly zřízeny specializované poradny pro oběti. Po skončení projektů byly sice poradny zrušeny, avšak na některých střediscích PMS jsou stále kromě probačních úředníků a probačních asistentů přítomni také poradci pro oběti, kteří jsou vyškoleni speciálně pro práci s touto cílovou skupinou. Iniciativou a snahou PMS již několik let je to, aby těchto pracovníků v budoucnu i nadále přibývalo a ideálně pro ně byla zřízena tabulková místa. V průběhu let 2003 až 2020 se na střediska PMS a poradny pro oběti obrátilo 46 943 obětí trestných činů (PMSCR, © 2021).

Projektové činnosti spadají rovněž do oblasti zájmu PMS a reflektují široký záběr mnohých problematik, kterým se instituce věnuje. Většina projektových aktivit i záměrů je inspirována zahraničními zkušenostmi, které se na poli restorativní justice osvědčily a jsou v rámci ní uplatňovány. Snahou projektových činností je především obohacení naší justice o více restorativních prvků. Vzhledem k zaměření diplomové práce budou zmíněny pouze takové projekty, které byly nebo aktuálně jsou tematicky příbuzné. První z projektů nese název *Křehká šance I, II*. Tyto na sebe navazující „běhy“ byly realizovány v průběhu let 2012 až 2020. Předchůdcem jim byl pilotní projekt *Komise pro podmíněné propuštění*. Spolupracujícím subjektem na těchto projektech byla Vězeňská služba České republiky. Středobodem těchto projektů byla podpora intenzivnějšího využití institutu podmíněného propuštění. V rámci těchto projektů probíhala celá řada dílčích činností, které vedly k většímu zapojení pachatele trestné činnosti a zároveň poškozeného do procesu posuzování možnosti podmíněného propuštění pachatele a vytvoření podmínek, aby si pachatel uvědomil následky svých činů. *Zpátky do života* je aktuálně běžící projekt, který se prostřednictvím pěti zřízených programových center a vybudování probačního domu věnuje oblasti resocializace odsouzených. Snahou je podpořit pachatele či osoby propuštěné z výkonu trestu k úspěšnému začlenění zpátky do společnosti a poskytnout jim takové odborné vedení a nástroje, díky nimž se lépe popasují

se základními a mnohdy obtížnými potřebami vyplývajícími z dopadů trestné činnosti, ale také i s běžnými situacemi života na svobodě. Důraz je kladen na dosažení změny jejich dosavadního způsobu života i návyků spojených s kriminálním jednáním (PMSCR, © 2021).

3. Probační dohled

Probační dohled patří mezi jednu ze stěžejních probačních činností, jimiž je ze zákona pověřena výhradně PMS (§ 4 odst. 2 písm. c) a d) zákona o PMS). Pojem probace má latinský původ ve slově „probare“, jehož význam lze dnes chápat jako ověřovat, zkoušet či dohlížet. Dohled je pak směřován vůči osobě pachatele trestného činu (Štern a kol., 2010). Probační dohled proto můžeme chápat jako dohled zaměřený na prověření (prozkoušení) pachatele trestného činu.

Ščerba (2011), ale i autoři Tomášek a kolektiv (2019) interpretují probaci ve dvojitým smyslu, a to v širším a v užším. V širším pojetí, které vychází ze zákona o PMS, můžeme probaci chápat jako celkový balíček veškerých činností a služeb, které PMS ve vztahu k pachatelům zajišťuje. Probačí v užším pojetí můžeme rozumět již konkrétně samotný dohled, a to takovým způsobem, jakým je upraven v trestním zákoníku.

Rozum (2000) má za to, že nesouhlas s čistě odplatnou funkcí trestu a výhrady i proti samotnému trestu odnětí svobody sehrály značnou roli při vzniku probace jakožto jiné formy trestání. Probačí lze vnímat jako alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, jež využívá mnohem větší potenciál resocializačního působení a možnosti pomoci prostřednictvím dohledu.

V této kapitole bude pozornost věnována samotnému institutu probačního dohledu, jeho vymezení a jeho jednotlivým typům. Dále bude popsán průběh výkonu dohledu, kdo se na něm podílí, nebo také následky toho, když podmínky dohledu nejsou ze strany pachatele plněny.

3.1 Definice dohledu

Definice dohledu, podmínky pro jeho uložení a výkon jsou upraveny trestním zákoníkem. Dle § 49 odst. 1 trestního zákoníku se dohledem rozumí: „... *pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, (...), spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona.*“

Nejčastějším důvodem, pro který soudce nebo státní zástupce uloží obviněnému či odsouzenému (a od roku 2022 nově také i podezřelému; viz novelizující zákon č. 220/2021 Sb., část třetí) dohled, je potřeba po určitou dobu monitorovat a kontrolovat chování pachatele (PMSCR, © 2021).

Jedná se sice o institucionalizovaný dohled nad chováním pachatele, avšak bez toho, aniž by byl zásadně omezen na osobní svobodě, vymaněn ze svého přirozeného prostředí

a umístěn „za mříže“. O důležitosti a potřebnosti kontrolní funkce při výkonu dohledu nemůže být pochyb, avšak za ještě mnohem významnější funkci probačního dohledu nad pachateli trestných činů je považována pomoc odsouzenému k překonávání náročných životních situací, dostání závazků pramenících z trestné činnosti a výchovné vedení směřující ke změně jeho chování, nápravě a řádnému životu (Rozum, 2000).

Dle Ščerby a kol. (© 2020) probační dohled představuje možný způsob zacházení s pachateli, při němž je využíváno jak penologické hledisko ve formě trestu a určitých omezení, tak i hledisko sociální spočívající v pomoci, dohledu a poradenství. To ostatně potvrzuje také Příručka pro probaci a mediaci (Doubravová a kol, 2001) v níž autoři poukazují na posilující efekt kontroly za využití podporující a otevřené spolupráce s klientem. Dohled by tedy měl být spojením represivní, kontrolní složky spolu s podpůrnou a motivační složkou.

Výše uvedené ostatně reflektuje samotná právní úprava, která v ustanovení § 49 odst. 2 trestního zákoníku uvádí, že: „*Účelem dohledu je sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.*“

Autorka se domnívá, že zákonné zakotvení účelu probace je zcela namístě. Ačkoli je tato definice spíše obecného charakteru (nestanoví žádné konkrétní povinnosti), pomáhá uvědomit si základní hodnoty, na kterých je dohled stanoven. Právě v duchu těchto hodnot (ochrana společnosti, pomoc pachateli) je pak třeba vnímat konkrétní povinnosti probačních úředníků, které jsou příslušnou právní úpravou stanoveny (viz dále).

3.2 Typy dohledu

Probační dohled může být uložen v jednom ze sedmi případů, kdy soudce či státní zástupce rozhodne o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za současného stanovení dohledu, propuštění z ochranné léčby, nahrazení vazby dohledem, uložení dohledu v rámci trestu obecně prospěšných prací, uložení výchovného opatření mladistvému nebo dítěti mladšímu 15 let (PMSCR, © 2021).

V kontextu výzkumného šetření a zaměření diplomové práce na probační dohled nad pachateli závažné trestné činnosti bude pojednáváno o dohledu zejména v případě podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem a podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za současného vyslovení dohledu.

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem bylo zavedeno (spolu s podmíněným upuštěním od potrestání) novelou předchozího trestního zákona (zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, účinný do 31. 12. 2009) provedenou zákonem č. 253/1997 Sb. Jak je uvedeno ve Výzkumu nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR z roku 2000 (Rozum a kol., 2000), jednalo se o nové zavedení prvků probace do našeho právního řádu. Již uvedenou novelou byly dokonce konkretizovány přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, které soud může uložit pachateli v rámci dohledu s cílem vedení řádného života (tamtéž).

V případě PPD je pachatel uznán vinným, je mu uložen trest odnětí svobody, ale jeho výkon je odložen na zkušební dobu jednoho roku až pěti let. Ve výjimečných případech může soud prodloužit již uloženou zkušební dobu o dva roky (např. při porušení podmínek dohledu), avšak celková délka zkušební doby nesmí nikdy překročit hranici pěti let. Pokud by se pachatel ve zkušební době neosvědčil (nevedl řádný život, porušoval podmínky dohledu apod.), pak soud může přeměnit podmíněný trest na nepodmíněný trest odnětí svobody. Kontrola pachatelova chování a spolu s tím i poskytnutí potřebné pomoci a vedení v průběhu zkušební doby je zprostředkována probačním úředníkem, který nad pachatelem vykonává stanovený dohled. Výchovné působení je tedy zajišťováno jednak probačním dohledem, ale i pohružkou výkonu samotného trestu ve vězení, pokud pachatel nepovede řádný život (Ščerba a kol., 2020).

Ščerba a kolektiv (2020) upřesňují, že takto odložit výkon trestu odnětí svobody jde pouze v případech, kdy soud neuložil trest odnětí svobody převyšující tři léta. Není tudíž rozhodující obecná hranice trestní sazby u daného trestného činu, nýbrž jak vysoký trest odnětí svobody byl pachateli v konkrétním případě uložen. Dalším předpokladem k odložení trestu je přesvědčení soudu, že k působení na pachatele a vedení řádného života, není zapotřebí samotný výkon trestu, a to s přihlédnutím zejména k osobě pachatele a jeho dosavadnímu životu.

Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za současného vyslovení dohledu bývá označován jako tzv. *parole*. Zakotvení parole do naší legislativy se událo v roce 2001 s tím, že tento institut nabyl účinnosti od 1. 1. 2002 (Rozum a kol., 2008). Matoušková (in Štern 2010, s. 104) říká, že: „... tímto institutem se za splnění zákonem stanovených podmínek mění podoba výkonu trestu, a to z trestu vykonávaného ve vězení na trest vykonávaný na svobodě.“

Při této specifické formě probace je tedy pracováno s pachateli trestné činnosti, kteří si již určitou část svého trestu odseděli ve výkonu trestu odnětí svobody. PMS v takovémto případě provádí kontrolu nad osobou propuštěného a plněním podmínek stanovených mu soudem v průběhu zkušební doby, která může trvat maximálně sedm let. Podstatnou složkou dohledu

nad pachateli propuštěnými z vězení je především jejich podpora při návratu do života na svobodě a pomoc při řešení problémů souvisejících s jejich reintegrací a resocializací (PMSCR, © 2021). PMS se prostřednictvím svých činností poskytovaných podmíněně propuštěným osobám aktivně podílí na postpenitenciární péči o odsouzené v České republice.

Za účelem vedení řádného života může soud podmíněně odsouzenému i podmíněně propuštěnému uložit přiměřená omezení, jimiž zakazuje určité chování nebo přiměřené povinnosti, kterými naopak pachatele k určitým činnostem vyzývá. Zpravidla bývá pachateli také uloženo, aby podle svých sil nahradil škodu, odčinil způsobenou újmu nebo vydal bezdůvodné obohacení (§ 48 trestního zákoníku).

Dle § 48 odst. 4 trestního zákoníku, v platném znění, může soud jako přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uložit zejména:

- a) *„podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace,*
- b) *podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy,*
- c) *podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle tohoto zákona,*
- d) *podrobit se vhodným programům psychologického poradenství,*
- e) *zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami,*
- f) *zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob,*
- g) *zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek,*
- h) *zdržet se požívání alkoholických nápojů a jiných návykových látek,*
- i) *uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku,*
- j) *veřejně se osobně omluvit poškozenému, nebo*
- k) *poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.*

Uložení těchto omezení či opatření bývá odpovědí na konkrétní specifika daného případu a osoby pachatele, na jejichž kontrole, jak již bylo uvedeno výše, se také podílí PMS.

3.3 Výkon dohledu

Výkonem probačního dohledu je PMS pověřována na základě zaslání rozhodnutí nebo pověření orgánů činných v trestním řízení. Dohled nad odsouzeným vykonávají probační úředníci střediska PMS v okrese, v případě hlavního města v obvodu, v němž odsouzený trvale bydlí nebo se dlouhodobě zdržuje (PMSCR, © 2021).

Probační dohled, jak bylo již výše uvedeno, by měl probíhat zejména formou osobních setkání odsouzeného s probačním úředníkem. Tato setkání probíhají primárně na středisku PMS, avšak mohou být realizována i mimo středisko, např. v zaměstnání odsouzeného. V rámci výkonu dohledu by měla proběhnout alespoň jedna návštěva odsouzeného v místě jeho bydliště, případně v místě, kde se zdržuje. Účelem této návštěvy je především zmapování sociálního prostředí klienta, jeho rodinných a dalších osobních vztahů a v neposlední řadě rovněž ověřit, zda klient uvádí pravdu při jím sdělovaných skutečnostech týkající se jeho zázemí a života. Benefitem takové návštěvy je možnost navázání spolupráce se členy pachatelovy rodiny, což může být významný podpůrný prvek, jak působit na osobu pachatele, aby dodržoval uložené podmínky a celkově vedl řádný život. Jedná se o předem domluvené návštěvy, o nichž je klient vyrozuměn, ale i o namátkové návštěvy. Toto privilegium je PMS dáno ze zákona, pachatel je povinen umožnit probačnímu úředníkovi vstup do svého obydlí. (PMSCR © 2021, Ščerba 2011, Tesař in Štern a kol. 2010)

Náplň dohledu si lze představit jako ***prolínání kontrolní složky dohledu a individuální pomoci odsouzenému***. Ve vztahu ke kontrolní části probační úředník kontroluje především vedení řádného života odsouzeným a dodržování soudem uložených podmínek. Poměrně důležitou složku spolupráce pracovníka a klienta tvoří také individuální pomoc, při které pracovník nabízí klientovi potřebnou pomoc při řešení jeho osobních, rodinných, pracovních i jiných problémů. S ohledem na rozmanitost těchto situací pomoc probíhá často formou zprostředkování kontaktu na příslušné organizace a případné seznámení klienta s fungováním takové organizace. Pracovník by proto měl mít přehled o institucích, které mohou klientům potřebnou pomoc v různých oblastech nabídnout. Jedná se např. o různé úřady, občanské a jiné poradny, psychologické a psychiatrické služby, centra na pomoc drogově závislým apod. (Ščerba 2011, PMSCR © 2021).

Metodický standard probace v tomto směru používá pojem „***networking***“, neboli síťování, které spočívá v navázání kontaktů příslušných institucí s klientem. Jedná se o proces, který by měl zajistit probační úředník hned na počátku kontaktu s pachatelem. Po vyhodnocení potřeb i rizik klienta by měl probační úředník učinit takové kroky, aby pachatel navázal vztahy s příslušnými institucemi k řešení jeho problémů (Metodický standard probace, 2019). Mezi často řešená témata klientů s probačními úředníky patří finanční situace spojená se zadlužením a jeho řešení, ať již pomocí splátkových kalendářů nebo oddlužení, závislostní jednání, rodinné a sociální zázemí, nezaměstnanost či práce na černo apod. Pracovník se nesoustředí pouze na problémové a nefunkční oblasti života odsouzeného, ale i na fungující

oblasti, kladné stránky a zdroje (Metodický pokyn probační dohled 2021, Tesař in Štern a kol. 2010).

V průběhu výkonu dohledu se probační úředník snaží motivovat klienta nejenom k vedení řádného života, nýbrž také k řešení problémů, které vyvstaly v důsledku spáchané trestné činnosti. Typicky se jedná o nahrazení škody (újmy), kterou pachatel trestnou činností způsobil. Rovněž je žádoucí, aby se pachatel pokusil urovnat konflikt s poškozeným. Obojí se dá považovat za krok směrem k efektivnější reintegraci pachatele zpět do společnosti. Důsledek výše uvedeného je nejenom reparace narušených mezilidských vztahů a způsobené újmy, ale rovněž vedení pachatele k převzetí odpovědnosti za svou trestnou činnost a její následky (PMSCR, © 2021).

S uvedeným úzce souvisí spolupráce probačního úředníka i se samotnou obětí trestného činu. Kromě poskytnutí psychosociální podpory, vysvětlení a poskytnutí informací týkajících se průběhu trestního řízení a náhrady škody či zprostředkování další odborné pomoci samotné oběti může probační úředník navrhnout a v případě zájmu oběti i odsouzeného uskutečnit setkání neboli mediaci, při které se strany mohou pod dohledem pracovníka pokusit o nalezení určité formy řešení následků spáchaného činu, mezi které se typicky řadí způsob odškodnění (Metodický pokyn probační dohled 2021, Kroftová a Ouředníčková in Matoušek a kol. 2005).

V průběhu dohledu probační úředník pravidelně (každých 6 měsíců) zpracovává zprávu o průběhu dohledu, která zachycuje průběžné hodnocení klienta, a to především co do jeho snahy o nápravu důsledků trestného činu a motivace žít řádným životem (§ 51 odst. 3 trestního zákoníku, PMSCR © 2021, Kroftová a Ouředníčková in Matoušek a kol. 2005). Tyto zprávy jsou následně zasílány předsedovi senátu soudu, který dohled uložil (§ 51 odst. 3 trestního zákoníku). Tato průběžná hodnocení jsou podkladem pro závěrečnou zprávu o průběhu dohledu, ve které již probační úředník vyjadřuje své doporučení soudu, zda může být konstatováno, že se klient osvědčil, či zda je dle jeho názoru potřeba delší zkušební doba s dohledem, nebo zda by měl být nařízen výkon trestu odnětí svobody (Sotolář a kol. 2000, Metodický standard probace 2019).

Je však vhodné doplnit, že zpracovávání průběžných hodnotících zpráv každých šest měsíců bude od 1. 1. 2022 zrušeno novelizujícím zákonem č. 220/2021 Sb., kterým se mění celá řada zákonů. Jak uvádí důvodová zpráva k tomuto zákonu, již nyní platí, že v případě porušení podmínek dohledu ze strany odsouzeného musí probační úředník neprodleně informovat předsedu senátu soudu, který dohled uložil. Většinu těchto pravidelných zpráv tak v zásadě tvoří pozitivní zprávy o úspěšném průběhu dohledu. To však velmi administrativně

zatěžuje probační úředníky. Proto novelou dochází ke zrušení této zákonné povinnosti a nově budou tyto průběžné zprávy zpracovány pouze v případě žádosti předsedy senátu (Důvodová zpráva k zákonu č. 220/2021 Sb., o změně celé řady dalších zákonů, v platném znění, © 2021).

Nespolupráce odsouzeného s probačním úředníkem, porušení podmínek a cílů vyplývajících z probačního plánu dohledu nebo porušení přiměřených omezení a povinností může vést k nařízení výkonu trestu, jenž byl odsouzenému podmíněně odložen nebo z něhož byl podmíněně propuštěn. S přihlédnutím k okolnostem případu, osobě pachatele a v závislosti na míře a závažnosti porušení se probační úředník uchýlí k následujícím postupům. V případě méně závažného porušení je odsouzený probačním úředníkem upozorněn na toto pochybení a poučen o tom, že v případě opakování či porušení závažnějšího charakteru bude informovat soud. Mezi méně závažná porušení lze zařadit např. neomluvenou absenci domluvené konzultace, opomenutí nahlášení změny bydliště či zaměstnání, ojedinělá konzumace alkoholu či jiné návykové látky, jež byla soudem odsouzenému zakázána. O závažném či opakovaném porušení podmínek dohledu je probační úředník povinen informovat soud, jenž daný dohled uložil, a to prostřednictvím „*Sdělení o závažném porušení podmínek dohledu*“, k němuž úředník připojuje také doporučující návrh řešení. Pachatel je o tomto postupu probačním úředníkem také informován. Za závažné porušení lze považovat především spáchání či opakování trestné činnosti, opakované porušení podmínek, ale i úplnou absenci spolupráce, bez níž výkon dohledu nemohl ani začít. V případech porušení, při nichž hrozí riziko újmy na zdraví nebo životě oběti, vyrozumí probační úředník policii i samotnou oběť (Ščerba 2011, Metodický pokyn probační dohled 2021).

Probační úředník se tak někdy může dostat do situace, kdy bude nucen řešit dilema při posuzování toho, jaké porušení lze brát ještě za méně závažné a vyřešit jej pouze výstrahou a o jakém již informovat soud z důvodu jeho závažnosti. S ohledem na okolnosti každého jednotlivého případu nelze jasně stanovit pomyslnou hranici, kdy by již pracovník měl považovat určité porušení za závažné. Bude tedy vždy v gesci probačního úředníka, aby s ohledem na povahu pachatele a jím spáchanou trestnou činností rozhodl, zda konkrétní porušení lze považovat za závažné.

3.3.1 Probační plán

To, jakým způsobem bude výkon dohledu probíhat, jaké budou frekvence konzultací, co bude obsahem těchto společných setkání a jaké jsou povinnosti pachatele, je specifikováno v *probačním plánu dohledu*. Předmětem zájmu probačního plánu je i odškodnění oběti

ve smyslu uvědomění si pachatelem způsobené újmy a řešení příčin a důsledků svého jednání. Při úvodním setkání s pachatelem je vytvořen úvodní plán probačního dohledu, který má obecnější povahu a jsou v něm především povinnosti vyplývající ze zákona jako např. frekvence konzultací, pravidla vzájemné spolupráce a postup při porušení probačního plánu dohledu. Tento plán by měl být platný maximálně půl roku a posléze by se již mělo přejít k vytvoření a aktualizaci tzv. **individuálního probačního plánu dohledu** dle toho, co je potřeba řešit. Tento plán je ústředním dokumentem vzájemné spolupráce mezi PMS a osobou odsouzeného. U pachatelů závažné trestné činnosti by měl být probační plán sestaven nejpozději do třech měsíců od zahájení spolupráce neboli od osobního poučení pachatele o podmínkách dohledu. Plán vytváří probační úředník, ideálně v součinnosti s odsouzeným, a to na základě pravomocného rozhodnutí soudu a jím stanovených přiměřených omezení a povinností, analýzy rizik a potřeb pachatele s ohledem na individuální situaci klienta i na příčiny vedoucí k trestné činnosti. Probační plán by neměl mít podobu nějakého univerzálního dokumentu (vyjma úvodního probačního plánu), podle kterého se bude postupovat po celou dobu dohledu a bude stejný pro každého pachatele. Naopak měl by sloužit pracovníkovi jako aktivní nástroj při práci s pachatelem a měl by být sestavován na míru danému klientovi, jeho aktuální životní situaci a uloženým povinnostem či omezením (Metodický pokyn probační dohled, 2021).

Probační plán dohledu obsahuje dva typy cílů. První kategorií jsou **cíle závazné**, které vycházejí ze zákona a z rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. Tyto cíle jsou pro pachatele povinné. Osvědčení odsouzeného je přímo vázáno na splnění těchto cílů. Za závazné cíle lze považovat veškeré povinnosti vyplývající z rozsudku, tedy zejména soudem pachateli uložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti. Jedná se např. o dostavování se na domluvené konzultace s probačním úředníkem, hrazení nákladů trestního řízení, náhradu škody poškozeným, zákaz konzumace alkoholu, absolvování léčby závislosti, zdržet se kontaktu s určitou osobou, hrazení výživného apod. Druhou kategorií, z jejichž nesplnění však nelze vyvozovat negativní důsledky ve smyslu neplnění podmínek dohledu, jsou **osobní cíle**. Nastavení a splnění takovýchto cílů může být určitým hnacím motorem a prostředkem pomoci pachateli k tomu, aby v budoucnu vedl řádný život, měl perspektivu pracovního a společenského uplatnění nebo se naučil jiné vzorce chování a vyřešil si jiné osobní problémy, které by mohly být eventuální příčinou opakování trestné činnosti. Za takovéto cíle lze považovat např. navázání spolupráce s psychologem, připojení se ke svépomocným – anonymním skupinám, absolvování terapeutického programu pro násilné osoby, řešení žádosti

o sociální dávky či oddlužení apod. (Metodický standard probace 2019, Ščerba 2011, Tesař in Štern a kol. 2010).

Probační plán dohledu představuje pro pachatele jakési vodítko k tomu, aby věděl, jak postupovat v plnění jemu uložených závazků a co vše je potřeba udělat ke splnění stanovených cílů. Cíle by měly být reálné, co nejvíce konkretizované, a především pro pachatele srozumitelné. Je zapotřebí, aby plán dohledu obsahoval témata spolupráce, konkrétní a měřitelné kroky i aktivity vedoucí k úspěšnému dosažení stanovených cílů a k celkovému vedení řádného života. Plán dohledu tedy obsahuje také definované změny, k nimž by mělo dojít, časové rozmezí pro dosažení těchto změn a naplnění cílů. Zároveň v něm je však uvedeno, jak bude plnění jednotlivých kroků a cílů ze strany probačního úředníka ověřováno a jakým způsobem bude probační úředník postupovat při neplnění stanoveného probačního plánu nebo přímo výkonu dohledu. S ohledem na dosažené změny, splněné cíle, ale i změny v osobní či sociální rovině odsouzeného je probační plán průběžně vyhodnocován a aktualizován. Pro pachatele i probačního úředníka musí být z plánu očividné, jaké povinnosti, omezení či úkoly již pachatel zvládnul splnit, a které na své splnění teprve čekají (Ščerba 2011, Tesař in Štern a kol. 2010).

3.3.2 Hodnocení rizik a potřeb

Podstatnou složkou práce probačního úředníka při výkonu dohledu je *mapování a vyhodnocování rizik a potřeb*. Pracovník by si měl průběžně zjišťovat a ověřovat informace týkající se osoby pachatele a jeho chování, postoje pachatele k trestné činnosti, oběti a způsobeným následkům, okolností trestného činu, případné trestní minulosti odsouzeného, okolností ovlivňujících trestnou činnost – rizikových, ale i protektivních faktorů, aktuální životní situace pachatele, jeho potřeb a motivace. Informace by měly být zjišťovány i od osob zasažených trestnou činností, tudíž také od oběti či dotčené komunity, ale i od orgánů činných v trestním řízení či jiných institucí a služeb, které mohou poskytnout relevantní údaje. Zjišťováním a porovnáváním těchto informací vznikne analýza rizik a potřeb konkrétního pachatele. Pracovník je povinen tato rizika a potřeby průběžně aktualizovat a vyhodnocovat. Prostřednictvím této analýzy je pracovníkem v součinnosti s pachatelem určen a stanoven obsah dohledu spolu s konkrétními cíli k dosažení, které jsou následně promítnuty do probačního plánu dohledu. Výsledkem analýzy bývá určení míry rizik, a to v oblasti újmy pro oběť, recidivy a selhání v uloženém trestu. Na základě vyhodnocení rizik a potřeb a získaných informací jsou navržena konkrétní opatření, která by měla přispívat ke snížení

rizika vzniku újmy ve všech třech výše zmiňovaných oblastech. Tato opatření jsou také zakomponována do probačního plánu (Manuál hodnocení rizik a potřeb 2016, Ščerba 2011, Tesař in Štern a kol. 2010).

3.4 Aktéři probačního dohledu

Výše se autorka zabývala charakteristikou probačního dohledu, avšak institut dohledu není sám o sobě schopen naplnit svůj účel ani plně využít výchovný a preventivní potenciál, který se v něm skrývá. K tomu jsou zapotřebí lidé. V tomto případě se jedná především o aktéry probačního dohledu a také jejich vzájemnou spolupráci při výkonu dohledu. Autorka práce považuje za stěžejní aktéry dohledu *probačního úředníka a pachatele trestné činnosti*. Jak již bylo zmíněno výše, tak neméně důležitá pro efektivní spolupráci při výkonu dohledu a naplňování cílů probačního plánu je spolupráce probačního úředníka také s blízkým sociálním zázemím pachatele a s dalšími odbornými institucemi či pomáhajícími službami zainteresovanými v daném případě.

Probační činnosti se na střediscích PMS věnují nejen probační úředníci, ale i probační asistenti (§ 6 zákona o PMS), u nichž však není kladen takový důraz na nejvyšší dosažené vzdělání. Zároveň také požadavky interního vzdělávání u probačních asistentů nejsou tak časově a odborně náročné jako tomu je u probačních úředníků. V této podkapitole bude pozornost věnována pouze probačním úředníkům, a to s ohledem na zaměření výzkumného šetření diplomové práce. Dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti se totiž převážně věnují probační úředníci, neboť tato práce vyžaduje velkou míru odbornosti, odpovědnosti, angažovanosti, kvalifikovanosti a „nese s sebou“ více potenciálních rizik. Dále bude v obecnosti charakterizován pachatel jakožto klient PMS a účastník probačního dohledu.

3.4.1 Probační úředník

Probačním úředníkem se může stát bezúhonný občan, jenž je způsobilý k právním úkonům a je absolventem vysokoškolského magisterského studia humanitního směru. Výkon této profese je podmíněn úspěšným složením odborné zkoušky, ke které je pracovník připuštěn po absolvování kvalifikačního vzdělávacího kurzu. Tento specializovaný kurz trvá dvanáct měsíců, po dobu kterých se pracovník vždy týden v měsíci účastní daného programu výuky. Kurz je zaměřen nejen na získání teoretických znalostí, ale především i na praktickou přípravu budoucích probačních úředníků, a to v oblasti práva, sociální práce či komunikačních dovedností. Úředníci jsou povinni se průběžně vzdělávat, sledovat aktuálně platné právní

i interní předpisy, účastnit se vzdělávacích seminářů i kurzů a prohlubovat tak své odborné znalosti (§ 6 zákona o PMS, Statut Probační a mediační služby ČR © 2007).

Základní zásady, kterými by se měl probační úředník při výkonu své činnosti řídit, vymezuje Metodický standard Probace (2019, s. 5) následovně:

- *„jedná v souladu s platnými zákony a vnitřními předpisy PMS*
- *jedná v souladu s Etickým kodexem zaměstnance PMS,*
- *respektuje a chrání lidská práva a svobody, důstojnost člověka,*
- *je nositelem principů restorativní justice,*
- *postupuje odpovědně a objektivně,*
- *zná své kompetence a hranice,*
- *spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení a dalšími organizacemi státní správy, samosprávy i neziskovými organizacemi, zná síť poskytovatelů sociálních služeb,*
- *dbá na svou bezpečnost a bezpečnost dalších pracovníků.“*

Ze současné právní úpravy (§ 51 odst. 1 trestního zákoníku) se dá vyzorovat, že úkoly probačního úředníka spočívají v zásadě na třech základních bodech. Prvním je samotný dohled nad pachatelem trestného činu, který má probíhat dle nastaveného probačního plánu. Druhým bodem je pak individuální pomoc, kterou probační úředník poskytuje pachateli v souvislosti s řešením jeho osobních, rodinných, pracovních či jiných záležitostí. V neposlední řadě je pak probačnímu úředníku stanoveno, aby plnil pokyny předsedy senátu spočívající ve způsobu výkonu dohledu se zaměřením na to, aby pachatel celkově vedl řádný život.

3.4.2 Klient

Jak bylo uvedeno výše, PMS vykonává dohled nad pachateli trestných činů (PMS pracovně označovaných také jako klienti; PMSCR, © 2021). Dle platných právních předpisů se za pachatele takového činu považuje fyzická a přičetná osoba starší patnácti let, jež svým vlastním zaviněným jednáním naplnila skutkové znaky trestného činu, případně znaky přípravy nebo pokusu trestného činu (§ 22 odst. 1 a § 26 trestního zákoníku). Pachatelem trestného činu může být i právnická osoba (§ 9 zákona č. 418/2011 Sb., zákon o odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, v platném znění), nicméně PMS se zabývá dohledem pouze nad fyzickými osobami, a proto je vymezení pachatele trestného činu jakožto právnické osoby v této práci irelevantní.

Pachatel, nad nímž byl soudem stanoven dohled probačního úředníka, má ze zákona (§ 50 trestního zákoníku) následující povinnosti:

- „spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví, a plnit probační plán dohledu,
- dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu probační úředník stanoví,
- informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání a zdrojích obživy, dodržování soudem uložených přiměřených omezení a přiměřených povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem,
- umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje.“

Z výčtu uvedených povinností pachatele podrobujícího se dohledu je patrné, že trestní zákon ukládá tomuto pachateli pouze skutečně nezbytné povinnosti tak, aby mohl být realizován základní smysl probačního dohledu. Ten by se pochopitelně neobešel bez osobního kontaktu probačního úředníka a pachatele, založeném na vzájemné spolupráci (byť vynucené). S ohledem na to, že probační úředník musí v rámci dohledu disponovat se základními údaji o životě dohlíženého pachatele (zejména údaje vztahující se k soudem uloženým podmínkám dohledu), je v právní úpravě zakotvena také informační povinnost pachatele vůči úředníkovi a dále také oprávnění probačního úředníka opatřit si tyto údaje přímo vstupem do obydlí pachatele.

4. Závažná trestná činnost a dohled nad jejími pachateli

Předmětem této diplomové práce je dohled nad pachateli závažné trestné činnosti. V této kapitole tak bude vysvětleno, co autorka míní pojmem závažná trestná činnost, jehož legální definici v právní úpravě nenalezneme.

Trestní zákoník vymezuje pojem trestného činu v § 13, kdy pod tento pojem řadí protiprávní čin, který je trestním zákonem přímo označen za trestný, a jenž vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Jsou to tedy takové způsoby chování a jednání, které naše společnost určila za trestné a jsou pro ni nebezpečné. Uvedená definice však není všeobjímající, jak uvádí Provažník (in Ščerba a kol., 2020), jelikož již § 111 trestního zákoníku rozšiřuje trestnost i na přípravu a pokus trestného činu a dále také na organizátorství, návod a pomoc trestné činnosti.

Trestní zákoník dále člení samotnou trestnou činnost (trestný čin) na přečiny, zločiny a zvláště závažné zločiny (§ 14 trestního zákoníku). Uvedené vymezení však není z pohledu této diplomové práce příliš relevantní, jelikož předmětem zkoumání této práce je dohled nad pachateli „závažné trestné činnosti“.

Takové vymezení odpovídá členění pachatelů podrobujících se dohledu či jiným činnostem probační služby dle PMS. PMS totiž pachatele trestné činnosti člení na *pachatele závažné trestné činnosti* (přesněji řečeno násilné a jiné závažné trestné činnosti, nicméně pro účely této diplomové práce uvádějme dále jen závažné trestné činnosti) a pachatele „zbylé“ trestné činnosti. PMS pod závažnou trestnou činnost řadí takové trestné činy, které ohrožují zdraví, život, integritu, svobodu a důstojnost člověka. Jedná se tedy zejména o násilné trestné činy a sexuálně motivované trestné činy (Metodický pokyn probační dohled 2021, Metodický standard probace 2019).

Uvedené členění má svůj praktický význam z hlediska specifík dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti. Dle autorčina názoru je poměrně logické a žádoucí, aby dohled nad těmito pachateli byl intenzivnější a komplexnější. Tomu odpovídá i samotná metodika PMS, která pro dohled nad těmito pachateli stanovuje určité zvláštnosti dohledu za účelem zajištění prevence dalšího páčání této závažné trestné činnosti a zajištění bezpečnosti samotných probačních úředníků.

Určitou paralelu můžeme sledovat při zacházení s pachateli ve věznicích. V rámci věznic se pachatelé podrobují určitým programům zacházení. Tyto programy se rovněž liší v závislosti na tom, o jaký typ pachatele se jedná. V případě vybraných skupin, mezi které patří např. pachatelé s poruchami chování nebo pachatelé sexuálně motivovaných trestných činů (tedy

typicky násilné a závažné trestné činy), dochází k vytvoření tzv. specializovaných oddílů, ve kterých dochází k celkově intenzivnějšímu zacházení s těmito pachateli (Boukalová a kol., 2020). Dokonce v případě pachatelů, kteří přímo nespádají do tzv. specializovaných oddělení, avšak vyznačují se zvláště vysokými kriminogenními riziky (zvýšená potřeba ochrany společnosti), dochází k jejich zařazení do tzv. standardizovaných programů, které jsou realizovány pouze ve vybraných věznicích (Veteška a Fischer, 2020).

Z uvedeného tak vyplývá, že celkově rozdílné zacházení s pachateli závažné trestné činnosti je realizováno nejenom v případě samotného probačního dohledu, nýbrž už v rámci výchovného a nápravného působení na pachatele v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Zvláštní zacházení a přístup k těmto pachatelům pramení právě z důvodu závažnějšího charakteru jimi páchané trestné činnosti a tím i většího rizika pro společnost.

Metodika PMS tak reaguje na tyto požadavky intenzivnějšího dohledu a upravuje konkrétní doporučení probačním úředníkům, jak s pachateli závažné trestné činnosti, kteří se podrobují dohledu, pracovat. Předně jsou zdůrazněny základní principy práce s těmito pachateli. Pracovník by měl k výkonu dohledu a spolupráci s pachatelem závažné trestné činnosti přistupovat s vysokou mírou profesionality a zájmu. Měl by si být vědom svých hranic, které by měl mít na paměti i v průběhu spolupráce s takovýmto klientem. Probační úředník by se měl v těchto případech více spolehnout na mezioborovou spolupráci s dalšími odborníky, kteří jsou do případu zapojeni. Důležitým aspektem práce s pachatelem závažné trestné činnosti je součinnost především s orgány činnými v trestním řízení, ale i spolupráce s blízkým okolím pachatele. Zvláště v těchto případech by pracovník měl být odpovědný a upřímný sám k sobě a v případě, kdy si neví rady nebo je nejistý se svým postupem či reakcí při výkonu dohledu, musí si umět říct o pomoc, ať už zkušenějšímu kolegovi, nadřízenému nebo jinému odborníkovi (Metodický pokyn probační dohled, 2021).

Kromě obecných principů jsou dále stanoveny poměrně konkrétní doporučení, jak spolupráci s tímto pachatelem vést. Důraz je kladen mimo jiné na bezpečnost samotného probačního úředníka, který by měl zvážit některá rizika, která plynou z osobního kontaktu s tímto pachatelem. Pracovník by tak měl pečlivě vyhodnotit situaci pro plánované schůzky i návštěvy a podle toho vybrat vhodný čas návštěvy, zvážit doprovod dalšího kolegy nebo i asistenci Policie České republiky (tamtéž).

Z osobní několikaleté praxe se však s tímto doporučením autorka plně neztotožňuje. V případě těchto rizikových pachatelů v praxi skutečně občas dochází k tomu, že daný úředník pro zajištění bezpečnosti požádá kolegu, aby ho k návštěvě pachatele doprovodil. Nicméně

autorka ve své praxi doposud nezažila případ, kdy by probačního úředníka na návštěvu doprovázel policista. Autorka se domnívá, že by taková asistence policie byla spíše na škodu (pokud se skutečně nejedná o vysoce nebezpečnou situaci, u které je asistence policie nezbytná). Vztah probačního úředníka a pachatele podrobujícího se dohledu musí být alespoň do nějaké míry založen na vzájemné důvěře. Již bylo akcentováno, že probační úředník není pouze „kontrolor“, nýbrž i jakýsi průvodce, který se snaží dohlíženému pachateli pomoci k co největší a úplné resocializaci a reintegraci. Doprovod policie však v tomto směru onu důvěru na straně pachatele jednoznačně narušuje.

Další specifika spolupráce s těmito pachateli spočívají v doporučené vyšší intenzitě. Dle Metodického pokynu k probačnímu dohledu (2021) by kontakt pachatele s pracovníkem měl probíhat v prvních šesti měsících velmi intenzivně z důvodu co nejpreciznějšího vyhodnocení analýzy potřeb a rizik. Z praxe autorka potvrzuje, že schůzky s těmito pachateli probíhají zpočátku minimálně každých 14 dní. Pracovník by měl rovněž navštívit pachatele v místě jeho bydliště nejpozději do dvou měsíců.

Jako specifickou kategorii dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti lze označit případy stalkingu, domácího násilí a nebezpečného vyhrožování. Dohledu nad pachateli těchto trestných činů je v Metodickém pokynu k probačnímu dohledu věnována samostatná kapitola, která stanoví mimořádně podrobná doporučení. Jedná se především o doporučení zajišťující ochranu oběti tohoto trestného činu. Pracovník v tomto případě velmi úzce spolupracuje s OČTŘ a rovněž samotnou obětí. Velký důraz je kladen na prevenci dalšího páchaní této trestné činnosti, a to právě skrze úzkou spolupráci s obětí a pachatelem tohoto trestného činu (tamtéž).

S ohledem na uvedené je zřejmé, že dohled nad pachateli závažné trestné činnosti má svá specifika, která jsou dána závažností spáchané trestné činnosti, potřebou intenzivnějšího a komplexnějšího dohledu a tendencí zvýšené ochrany společnosti. Tato specifika se neprojevují pouze v rámci dohledu, nýbrž již při zacházení s pachateli ve věznicích. Závažnou trestnou činností se v této práci rozumí trestné činy, které ohrožují zdraví, život, integritu, svobodu a důstojnost člověka. Právě dohledu nad pachateli této závažné trestné činnosti je věnována tato práce.

5. Dohled ze sociálně pedagogického pohledu

V předchozích kapitolách bylo pojednáváno o probačním dohledu a jeho základních cílech. Dále byla vysvětlena specifika probačního dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti. Tato kapitola bude věnována probačnímu dohledu optikou sociální pedagogiky. Jak bude vysvětleno dále, probační dohled v sobě obsahuje prvky typické pro oblast sociální pedagogiky.

Dle Krause a Poláčkové (in Kraus a kol., 2001, s. 12) se sociální pedagogika: „*zaměřuje na každodenní život jedince, analyzuje jeho životní situace a navozuje takové změny v sociálním prostředí, které napomáhají optimálnímu rozvoji osobnosti a minimalizují rozpor mezi jedincem a společností.*“ Kromě jiného se soustředí také na výchovně-vzdělávací práci s marginálními („okrajovými“) skupinami a zaměření na jejich problémy, potřeby a prostředí, v němž žijí. Pachatelé trestných činů i osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody mezi tyto skupiny rozhodně také patří.

Obecně se dá dle Krause (2008) hovořit o dvou základních funkcích či úkolech sociální pedagogiky. Prvně se jedná o sociálně pedagogickou prevenci, která spočívá v analýze určitých oblastí rozvoje osobnosti, ve kterých dominuje především prostředí jedince (rodina, škola, vrstevnická skupiny apod.). Druhou funkcí je pak sociálně pedagogická terapie, která spočívá ve výchovném nebo převýchovném působení na jedince s cílem působit na ty jeho nedostatky (týkající se uspokojování potřeb), které již vznikly negativním vlivem prostředí (Kraus, 2008).

Autoři Pedagogického slovníku (Průcha a kol., 2003, s. 217) pohlízejí na sociální pedagogiku ve značně užším pojetí, než tomu je u předchozích autorů, a definují ji jako: „*Disciplínu pedagogiky zabývající se širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých.*“ Mimo jiné radí mezi zmiňované problémy i resocializaci a reedukaci trestaných osob. Z uvedené definice je zřejmé, že se autoři (oproti výše citovaným autorům) při vymezení sociální pedagogiky zaměřují pouze na sociálně znevýhodněné a rizikové skupiny, mezi které můžeme zařadit pachatele závažné trestné činnosti.

Kraus (2001) dále uvádí, že by se sociální pedagogika měla zaměřit na sociálně výchovnou, poradenskou, preventivní, ale i reedukační a resocializační činnost. Uvedené oblasti, na které sociální pedagogika rovněž cílí, jsou vlastní nejenom probačnímu dohledu, jak je patrné z předchozích kapitol, ale i dalším činnostem PMS. Je tak zjevné, že v probačním dohledu je „otisknuto“ nejenom trestě právní, ale i sociálně pedagogické působení. Probační dohled totiž v sobě neskrývá pouze kontrolu nad pachatelem trestné činnosti, nýbrž zahrnuje v sobě i výše uvedené prvky (výchovný, poradenský, preventivní i resocializační).

Určitou paralelu mezi *ideou sociální pedagogiky a probačního dohledu* lze vyčíst mezi řádky z výroků Bendla (2016), který spatřuje základní podstatu sociální pedagogiky v myšlence sociálního začlenění. Ve stručnosti připomeňme, že jedním z hlavních cílů probačního dohledu je začlenění pachatele zpět do společnosti, jak bylo již vysvětleno výše. Bendl (2016, s. 51) je toho názoru, že: „*sociální pedagogika usiluje o to, aby se jedinec dokázal začlenit do společnosti (skupiny, komunity) a svou činností a aktivitou dokázal být prospěšný jak sobě, tak společnosti.*“ Důležitost spatřuje v zajištění pomoci a péče pro osoby, které se ocitly v nouzi nebo prožívají kritické období, pocházejí ze sociálně znevýhodněného prostředí, trpí určitým handicapem apod. Bendl dále dodává, že je potřebné: „*(...) umožnit těmto lidem začlenit se do společnosti a vést plnohodnotný život úměrně jejich možnostem, potřebám, stavu a situaci.*“ (tamtéž, s. 240)

Konkrétně pak o vazbě sociální pedagogiky a probační činnosti hovoří Rozum (2000), který má za to, že probační činnosti jako určité „metody potrestání“ pachatele v sobě obsahují nejenom trestně politická kritéria, nýbrž i kritéria sociálně pedagogická. Rozum rovněž zdůrazňuje individuální přístup k odsouzenému a snahu o nalezení způsobu jeho sociální adaptace. Tím je totiž naplňován jak prvek ochrany společnosti, tak prvek individuální pomoci. Probační dohled, jako jedna z hlavních forem probační činnosti, tak zřetelně překračuje oblast trestání a trestního práva, jelikož jeho základním cílem není pouze trestat a chránit společnost, nýbrž má za úkol pomoci pachateli s jeho problémy. V probačním dohledu lze proto spatřovat také projev společenské solidarity. O probačním dohledu pak konkrétně mluví jako o aktivním výchovném vedení odsouzeného za současného využití poskytování potřebné pomoci (tamtéž).

Obdobně to vidí také Sotolář, Púry a Šámal (2000), kteří jako základní podstatu probačního dohledu vnímají převýchovu a pozitivní ovlivňování chování pachatele zakládající se na vhodně využitě kombinaci kontroly, pomoci i poradenství. Rozum (2000) k probačnímu dohledu dále dodává, že může být nástrojem, kterým lze přispět k nápravě pachatele, k pomoci s překonáváním životních překážek a jeho snaze vést řádný život, avšak je zapotřebí samotná pachatelova aktivita a součinnost při výkonu probační činnosti.

Probační úředník jakožto vykonavatel probačního dohledu je vlastně jakýmsi průvodcem pachatele na cestě směřující k jeho opětovnému začlenění do společnosti. Průvodce, který nejenom že drží nad pachatelem „kontrolní bič“, nabízí mu pomocnou ruku při obtížích a nástrahách života, ale motivuje ho a snaží se ho dovést k tomu, aby v budoucnu sám pachatel byl ten, který se dokáže vypořádat s náročnými situacemi a bude rozhodovat o svém životě sám za sebe, a to v mezích zákona.

To lze spatřovat například u Krause (2001), který v oblasti penitenciární a postpenitenciární péče, konkrétně na pozici probačního úředníka, shledává uplatnění sociálního pedagoga. Obecněji vymezuje profesi probačního úředníka Lorenzová (in Kraus a kol., 2001), která jej zařazuje mezi pomáhající profesionály, jejichž práce stojí na mezilidském vztahu a komunikaci. Samotnou profesi sociálního pedagoga pak Klíma (in Kraus a kol., 2001, s. 34) vymezuje: *„jako specializovaného odborníka vybaveného teoreticky, prakticky a koncepčně pro záměrné působení na osoby a sociální skupiny především tam, kde životní způsob, životní praxe těchto jednotlivců či sociálních skupin se vyznačuje destruktivním či nekreativním způsobem uspokojování potřeb a utváření vlastní identity.“*

Právě navázání vztahu a komunikace mezi probačním úředníkem a pachatelem je pro výkon probačního dohledu stěžejní. Ščerba (2011) hovoří o potřebě kladného osobního vztahu mezi probačním úředníkem a pachatelem, na němž je prakticky založena veškerá případová práce s daným jedincem. K navázání důvěry je zapotřebí zvládnout prvotní bariéru, jež tkví ve skutečnosti, že dohled v sobě nese pomocnou i kontrolní složku. Probační úředník by měl dát odsouzenému jasně najevo, že jeho cílem není „dostat pachatele do vězení“, ale pomoci mu na jeho nelehké cestě. Žádoucí pro vybudování důvěrného a kladného vztahu mezi těmito dvěma účastníky probačního dohledu je otevřenost a autentičnost pracovníka vůči odsouzenému. Rovněž však musí probační úředník disponovat dostatečnou mírou autority s ohledem na kontrolu dodržování soudem stanovených podmínek.

Probační úředník, jak již bylo řečeno, využívá při výkonu dohledu nad pachatelem případovou práci, jejímž základem, jak uvádí Havránková (in Matoušek a kol., 2008), je primárně pochopení daného jedince. Takovéto pochopení konkrétní osoby s sebou nese i porozumění jeho blízkým osobám, okolí, v němž bydlí, ale i komunitě a společnosti, v nichž se pohybuje. Za jeden z nejvýznamnějších úkolů případové práce je považována místní znalost podpůrných, sociálních i zdravotnických zařízení, které mohou být svými nabízenými službami prospěšné ve smyslu pomoci při překonávání náročných životních překážek, nevhodných způsobů životního stylu či životních podmínek. Je tedy zapotřebí spolupracovat s ostatními odborníky i organizacemi, ať už se jedná o státní, nestátní, profesionální či svépomocné organizace a v případě potřeby umět zprostředkovat potřebnou službu a pomoc.

5.1 Nástroje probačního úředníka při práci s pachatelem závažné trestné činnosti

Metodický pokyn k probačnímu dohledu (2021) stejně tak jako Doubravová a kolektiv (2001) spolu s Tesařem (in Štern a kol., 2010) poukazují na různé nástroje a způsoby práce, které jsou využívány probačním úředníkem při výkonu dohledu. Tyto nástroje lze rozdělit do dvou základních skupin, a to na pasivní, což jsou aktivity realizované bez spolupráce s pachatelem, a aktivní nástroje, jež stojí na aktivní spolupráci pachatele.

Mezi *pasivní nástroje patří*:

- Předávání informací o klientovi
- Vedení spisu a potřebné dokumentace
- Získávání i ověřování informací o klientovi z jiných zdrojů
- Objektivizace sdělovaných údajů
- Analýza rizika potřeb

Oproti tomu *aktivními nástroji jsou*:

- Osobní kontakt probačního úředníka s pachatelem
- Vzájemná komunikace
- Tvorba probačního plánu dohledu včetně stanovení cílů dohledu
- Testování na přítomnost alkoholu nebo omamných a psychotropních látek v těle

Ščerba (2011) i Doubravová a kolektiv (2001) jsou toho názoru, že by měl probační úředník v průběhu výkonu dohledu upřednostňovat spíše aktivní nástroje, díky nimž dochází k zapojení samotného pachatele a je od něj vyžadována určitá míra součinnosti. Konkrétně pak Doubravová (2001) uvádí, že použití aktivních nástrojů při práci s klientem přináší větší efektivitu spolupráce, jelikož je tímto způsobem možné docílit aktivní participace klienta při hledání řešení trestní věci a rovněž je možné zohlednit jeho specifické zájmy a potřeby.

Za klíčový nástroj aktivní povahy je považován *profesionální rozhovor* (Metodický pokyn probační dohled 2021, Doubravová a kol. 2001, Štern a kol. 2010, Ščerba 2011). Probační úředník díky rozhovoru dokáže nejlépe porozumět potřebám pachatele, ale stejně tak i rizikům, která mohou ovlivnit vzájemnou spolupráci i budoucnost pachatele. Dále má možnost prostřednictvím rozhovoru formovat odsouzeného takovým způsobem, že odsouzenému je

dána příležitost k přijímání, rozvíjení a případně i změně názorů, postojů či způsobů chování (Doubravová a kol., 2001).

Tesař (in Štern a kol., 2010) vyzdvihuje na rozhovoru mezi probačním úředníkem a pachatelem příležitost aktivního začlenění klienta do řešení jeho problémů, což ve svém důsledku může vést ke změně postoje pachatele k určitým hodnotám a tím pádem zamezení dalšího páchaní trestné či jinak škodlivé činnosti. Podstatou aktivních nástrojů je zejména přenesení odpovědnosti za řešení problémů klienta na něho samotného, přičemž probační úředník má v tomto směru figurovat pouze jako podpůrce, rádce a motivátor.

V Příručce pro probaci a mediaci (Doubravová a kol., 2001, str. 4, oddíl D4) jsou formulována základní doporučení pro vedení profesionálního rozhovoru, z nichž by měl probační úředník vycházet. Doporučení jsou následovná:

- *„V každé konzultaci s klientem se věnujte představám a očekáváním, se kterými klient přichází a zůstávejte otevření těmto námětům,*
- *opakovaně zkoušejte zformulovat cíl, k němuž se pomocí rozhovoru chcete společně dostat,*
- *hleďte společně postupy, jak se k cíli dostat a nechte spoluposuzovat klienta, zda jsou podle něj a pro něj dost dobré,*
- *má-li si klient z vaší nabídky vybrat, musí jí nejprve porozumět – opakovaně se ujišťujte, jak klient rozumí tomu, co říkáte,*
- *nabízejte klientovi, co můžete dělat a jak můžete s jeho tématy pracovat,*
- *nevyhýbejte se žádným tématům, se kterými klient přijde, hleďte styčné plochy mezi klientovými tématy a kontextem vašeho setkání, čím budete otevřenější klientovým tématům, tím spíš může i klient být otevřený vašim,*
- *u každého tématu, které se v rozhovoru ze strany klienta objeví, se snažte zjistit, jak s ním máte podle klienta naložit, zda řešit, radit, vyslechnout, probat atd.,*
- *svou řeč přizpůsobte klientovým možnostem a kontextu jeho chápání,*
- *nespěchejte s tím, abyste všemu hned porozuměli, buďte zvědaví, jak to vidí klient,*
- *posilujte aktivitu a kompetenci klienta a nepracujte „za něj“, umožněte mu být znalcem vlastních problémů a jejich řešení,*
- *znovu a znovu vyjasňujte své místo v rozhovoru, své poslání, cíle a úkoly.“*

Z citovaných doporučení tak můžeme shrnout, že nosnými prvky profesionálního rozhovoru klienta a probačního úředníka jsou především porozumění klientovi a jeho potřebám,

ponechání možnosti klientovi aktivně rozhodovat při řešení jeho problémů, otevřená komunikace mezi úředníkem a klientem, přizpůsobení se klientovi a motivace klienta k vlastnímu postupu při řešení problémů.

Nyní budou zmíněny některé významné prvky (dovednosti), které jsou podstatné pro práci (zejména komunikaci) s jakýmkoli pachatelem. S ohledem na jejich univerzální charakter je lze bezpochyby vztáhnout také na komunikaci probačního úředníka s pachatelem závažné trestné činnosti.

Pracovník využívající při práci s klientem rozhovor by měl bravurně ovládat dovednost **aktivního naslouchání**. Zároveň by měl umět adekvátně reagovat na klientova vyjádření, aby bylo klientovi jasné a srozumitelné, že byl pracovníkem pochopen a dostane se mu tak dostatečné zpětné vazby (Sobková a kol., 2015). Mezi techniky aktivního naslouchání patří parafrázování, objasňování, reflektování a závěrečné shrnování. Díky aktivnímu naslouchání lze také lépe pochopit emoční sdělení, nejen samotný věcný obsah klientova vyjádření. Takovéto naslouchání spolu za využití výše zmíněných technik umožňuje, aby probační úředník klientovi nabídnul jiný úhel pohledu na konkrétní záležitosti či problémy. Slouží také k nastavení tzv. „zrcadla“ klientovi (Havránková in Matoušek a kol., 2008).

Havránková (in Matoušek a kol., 2008) poukazuje, že základem dobrého vztahu s klientem včetně úspěšného procesu případové práce je zvládnutí umění rozhovoru. Rozhovor však není pouze o aktivním naslouchání a vlastních verbálních projevech. Neméně důležitou složku tvoří také **neverbální komunikace**, k čemuž Havránková dodává: „*Sociálnímu pracovníkovi se otevírá další cesta ke klientovi, další možnosti porozumět, o co jde.*“ (Havránková in Matoušek a kol., 2008, s. 79). Dle Havránkové jsou základními prvky neverbální komunikace oční kontakt, odstín hlasu, výraz obličeje, gestikulace rukama, pozice těla, a dokonce i samotné oblečení. Podobně (i když s určitými odchylkami) vymezuje neverbální komunikaci Nelešovská (2005) z pohledu pedagogické komunikace. Ta především upozorňuje s odkazem na antropologa Alberta Mehrabiana, že pouze 7 % informací, které získáváme během rozhovoru, pochází ze slov. Zbytek (93 %) informací adresát získává z tónu a barvy hlasu a řeči lidského těla. Již z toho je patrné, jak podstatné je pro pracovníka ovládat rovněž umění neverbální komunikace.

Se stylem komunikace pak úzce souvisí přístup pracovníka ke klientovi. Ten může spočívat v direktivním nebo nedirektivním přístupu. V rámci sociálního poradenství se v rámci novějších trendů prosazuje právě **nedirektivní přístup**, který staví na schopnostech samotného klienta, jeho motivaci, aby sám došel k potřebné změně a aby dokázal řídit sebe samotného

(Hartl in Matoušek a kol., 2008). Rovněž Lorenzová (in Kraus a kol., 2001) popisuje vývoj přístupu pomáhajících profesí ke klientovi jako postupný přechod od terapeuticko-diagnostického zaměření, při kterém měl řízení klienta v rukou sám pracovník, na nedirektivní přístup. Ten se dá charakterizovat tak, že „*Klient, jenž se nakonec stává jediným zplnomocněným „držitelem problému“, přijímá odpovědnost za jeho řešení...*“ (Lorenzová in Kraus a kol., 2001, s. 178). V tomto směru Lorenzová poukazuje, že v důsledku nedirektivního přístupu se do popředí dostává vztah pracovníka ke klientovi založený na porozumění, účasti, podpoře a úctě.

O zplnomocnění v tomto směru hovoří rovněž Úlehla (2005), který jej popisuje jako aktivní účast klienta na stanovení cílů a hledání řešení jeho problémů při práci s pracovníkem. Tento přístup se zakládá na přesvědčení, že by klientovi měl být zachován co největší prostor kontroly nad vlastním životem. Jinak řečeno, pracovník spolupracuje s klientem namísto toho, aby pracoval za něj (stanovoval jeho cíle, vyhledával sám jeho problémy apod.). Zplnomocnění tak staví na pozitivních vlastnostech klienta, kterými se má pokusit on sám překonat svá negativa, a to za podpory a motivace pracovníka.

S ohledem na tento nedirektivní přístup si Lorenzová (in Kraus a kol., 2001) všímá, že u pracovníků pomáhajících profesí jsou proto zásadní jejich osobnostní vlastnosti projevující se v sociálním kontaktu s klientem, které obecně můžeme nazývat sociální kompetence (empatie, náklonnost, trpělivost apod.). Dle Lorenzové tak nejsou pro pomáhající profese vhodní jedinci, kteří trpí neurotickými či psychopatickými rysy. Zároveň Lorenzová upozorňuje, že i v případě ideálního pracovníka (bez neurotických či psychopatických rysů) je podstatné, aby dokázal pracovat s vlastními emocemi či kulturně zakořeněnými předsudky tak, aby negativně neovlivnily práci s klientem. Ve vztahu k emocím Lorenzová uvádí, že: „*(...) pracovník s nimi musí umět pracovat jako se signály, které jej upozorňují na jeho vlastní limity v akceptování, přijetí klienta.*“ (Lorenzová in Kraus a kol., 2001, s. 179).

Vliv osobnostní složky pracovníka na práci s klientem výstižně popisuje Úlehla (2005, s. 113), který v rámci etiky profesionální práce uvádí: „*Jaké vztahy máme k sobě, takové vztahy máme ke klientům*“. O něco šířeji poté Úlehla dodává, že do vztahu pracovníka s klientem se promítá nejenom vztah pracovníka k sobě samotnému, nýbrž také vztah pracovníků mezi sebou. Úlehla označuje za základní hodnotu ve vztahu pracovníka a klienta pocit bezpečí. Ten je nezbytný jak na straně klienta, tak na straně pracovníka. Bezpečí je možné si představit jako vzájemné sladění, uklidnění situace na takovou úroveň, kdy je kontakt pracovníka a klienta zbaven stresu, napětí a nepříjemného pocitu obecně. Úlehla si však uvědomuje, že i pracovník

je pouze člověk, který nemůže své pocity a vlastní starosti „vypnout“ při práci s klientem. V tomto směru proto dodává, že cílem pracovníka by nemělo být tyto vlastní pocity potlačovat, ale naučit se je využívat ve společné práci s klientem.

6. Odborné výzkumy

Tato kapitola pojednává o odborných výzkumech týkajících se institutu probačního dohledu, které se uskutečnily na území našeho státu v uplynulých desetiletích. S ohledem na krátkodobou historii PMS v České republice, která je, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, pověřena prováděním probačního dohledu, jsou první výzkumy na toto téma datovány na počátek 21. století. V našem státě je oblast výzkumů zaměřených na oblast probace, alternativních opatření či přímo probačního dohledu spíše okrajovou záležitostí, což je způsobeno především nedlouhou historií PMS. Svou roli v tom sehrávají také nedostatečné kapacitní možnosti českých výzkumných pracovišť, ale i metodologické obtíže při určování úspěšnosti či selhání při výkonu probačního dohledu. Autorka je toho názoru, že je to způsobeno zároveň i tím, že se této oblasti v uplynulých desetiletích nedostávalo dostatečné společenské a politické pozornosti.

Výhradním pracovištěm, které se podílí na organizaci výzkumných šetření v oblasti probace v České republice, je *Institut pro kriminologii a sociální prevenci*, který provedl všechny dále uvedené výzkumy. V oblasti probačního dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti, kterému je věnována tato diplomová práce, žádný specifický výzkum v naší republice nebyl proveden. Žádný z výzkumů nebyl zaměřen na úzce profilovaný vzorek pachatelů, ve většině případů se jednalo o obecné zaměření na téma probace, případně parole jakožto specifickou formu probace.

První výzkum s názvem „*Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR*“, jehož řešiteli byli Mgr. Jan Rozum, Mgr. Petr Kotulan a JUDr. et PhDr. Jan Vůjtěch, byl proveden v roce 2000. V této době vykonávali probační činnost úředníci, kteří působili na okresních či obvodních soudech. Jeho předmětem bylo komplexní zkoumání dvou nových institutů trestního práva – podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Hlavním cílem, který si výzkumníci vytýčili, bylo zmapovat, jak byly uplatňovány oba výše uvedené instituty v praxi v roce 1998, tj. v roce jejich zavedení. Dalším cílem bylo zjistit význam a účinnost těchto institutů pro společnost, pachatele i poškozeného. Pro řešitele bylo podstatné nejen popsání aktuálního stavu, ale především formulování námětů vedoucích k legislativním změnám a doporučení na zlepšení praktických postupů (Rozum a kol., 2000).

Mezi nejdůležitější metody a techniky, které byly při tomto výzkumu uplatněny, patřily odborné zahraniční i české materiály, legislativní dokumenty, statistické údaje, samotná soudní rozhodnutí uplatňující tyto instituty, ale i poznatky získané z dotazníkových šetření

či rozhovorů se soudci, úředníky vykonávajícími probační činnost a pachateli. Návratnost dotazníků u různých skupin se pohybovala mezi 50 až 66 % (tamtéž).

Z výsledků výzkumů vzešlo několik doporučení, většina z předložených návrhů byla následně promítnuta do praxe a legislativně zakotvena. Jednalo se zejména o vymezení pojmu, účelu a obsahů dohledu v trestním zákoně, o dopracování procesního postupu při výkonu dohledu u obou institutů, upravení postupů vedení probačního spisu či „dobudování“ PMS (tamtéž).

V letech 2002 a 2003 probíhal výzkum zaměřený na *Institut podmíněného propuštění s důrazem na případy podmíněného propuštění s dohledem*. Hlavním řešitelem byl opět Mgr. Jan Rozum. Dále se na výzkumu podíleli Mgr. Petr Kotulan s Mgr. Lucií Jarkovskou. Předmětem šetření byl výkon dohledu u podmíněně propuštěných osob, jeho uplatňování v praxi a spolupráce zainteresovaných subjektů, zejména pak činnost PMS. Zjištění přínosu tohoto institutu, týkajícího se snižování vězňených osob a jejich resocializace, bylo stanoveno za hlavní cíl výzkumu. Metody a techniky tohoto výzkumu byly obdobné jako tomu bylo u prvně zmíněného výzkumu. Mimo jiné se jednalo o dotazníková šetření, rozhovory s odborníky a odsouzenými či expertní studii pracovníků PMS, Vězeňské služby a sociálních kurátorů (Rozum a kol., 2004).

Výsledky průzkumu ukázaly, že ve sledovaném období (1998-2003) každoročně docházelo k nárůstu podmíněně propuštěných osob (s jedinou výjimkou, kterou byl rok 2003, v němž došlo k amnestii). Výzkum ukázal pohled jednotlivých subjektů na přínos institutu dohledu u podmíněně propuštěných. Soudci považují dohled za přísnější formu opatření na rozdíl od sociálních pracovníků Vězeňské služby a probačních úředníků, kteří mají za to, že pro odsouzeného je stanovení dohledu při podmíněném propuštění naopak prospěšnější. Obě skupiny se však shodují na nezanedbatelném přínosu dohledu, který spočívá nejen v kontrole chování odsouzeného ze strany PMS, prevenci recidivy, ale i v pomoci odsouzenému a s tím související větší šanci na úspěšnou resocializaci pachatele. Za největší překážky úspěšné resocializace podmíněně propuštěných považovali probační úředníci nemožnost nalézt zaměstnání, návrat do zavadového prostředí, opětovné páchaní trestné činnosti, neochotu změnit styl života, nedostatek motivace k resocializaci, ztrátu bydliště, rodinného a sociálního zázemí, neexistenci sociálních a resocializačních programů, nedostatek spolupracujících institucí, finanční problémy (včetně dluhů za náklady trestního řízení či výkonu trestu) a neschopnost platit náhradu škody. Ze závěrů šetření vyplynula i určitá negativa a slabiny

spočívající ve formálním výkonu dohledu a nedostatečném personálním obsazením PMS (tamtéž).

Další výzkum pod vedením Mgr. Jana Rozuma se uskutečnil v letech 2006-2007. Lze ho vyhledat pod názvem „*Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných*“. Obdobně jako předcházející výzkum byl i tento zaměřen na institut podmíněného propuštění s dohledem. Soustředil se na to, jak jsou v praxi a podmínkách naší justice naplňována teoretická východiska tohoto institutu. Cílem výzkumu bylo popsat a analyzovat dohled u podmíněně propuštěných pachatelů ve vztahu ke kriminální recidivě, potažmo úrovni resocializace odsouzených. Mimo jiné se výzkumníci snažili také o zhodnocení resocializačních opatření, která jsou realizována PMS. Mezi metody a techniky sběru dat využité v rámci tohoto šetření patřila i analýza údajů z Rejstříku trestů, analýza průběhu dohledu ze soudních spisů u 97 pachatelů či dotazníkové šetření mezi probačními úředníky, u nichž byla návratnost 89 % a sociálními kurátory, u kterých návratnost činila pouhých 28 %. Údaje byly sledovány u 672 osob podmíněně propuštěných za současného stanovení dohledu, které byly v průběhu roku 2003 v evidenci PMS. V průběhu sledovaného období mělo již 40,1 % osob z celého výzkumného souboru zaznamenáno mezi čtyřmi až šesti pravomocnými odsouzeními v Rejstříku trestů (z toho celkem 61,7 % odsouzených si svůj první záznam v Rejstříku „vysloužilo“ ve věku 15-20 let). Dá se tedy vyvodit, že nadpoloviční většinu odsouzených ze zkoumaného vzorku lze prohlásit za recidivisty (Rozum a kol., 2008).

Institut podmíněného propuštění je v různých trestněprávních teoretických východiscích považován za důležitý prostředek napomáhající k procesu resocializace pachatele, avšak záleží na schopnostech odsouzeného, jak je schopen adaptovat se na sociální změny, které pramení ze života na svobodě. Nicméně výsledky této studie nepřinášejí zrovna uspokojující výsledky ve prospěch účinnosti dohledu u podmíněně propuštěných. O nařízení výkonu zbytku trestu odnětí svobody bylo rozhodnuto u 41,1 % podmíněně propuštěných z výzkumného vzorku. To bylo nejčastěji zapříčiněno tím, že byl pachatel v průběhu zkušební doby podmíněného propuštění pravomocně odsouzen za další trestnou činnost (tamtéž).

Zajímavým zjištěním je rozporuplnost v náhledu na účinnost probačního dohledu u osob podmíněně propuštěných ve vztahu k případné recidivě. Z dotazníkových šetření vyplývá, že mezi probačními úředníky převládal názor, že prostřednictvím dohledu se daří snížit riziko recidivy u podmíněně propuštěného odsouzeného, stejně jako zajistit pozitivní změny v jeho chování. Největší přínos dohledu poté vnímají v pomoci odsouzenému při návratu do běžného života, zatímco téměř polovina dotazovaných sociálních kurátorů nevidí vliv probačního

dohledu na snížení recidivy. Za největší přínos považují uvolnění kapacity věznic. Shodně se však obě skupiny vyjádřily k tomu, že na napravení následků trestné činnosti má dohled u odsouzeného nejmenší vliv (tamtéž).

Autoři s ohledem na výsledky výzkumné studie předložili několik námětů, které by mohly mít vliv na větší účinnost institutu dohledu u podmíněného odsouzení. Navrhované změny se dotýkají v první řadě už samotného výběru odsouzených, u kterých by se institut jevil jako vhodný nástroj (spíše než na recidivisty a „zlodějíčky“ zaměřit pozornost na pachatele závažných trestných činů). Doporučují zavedení určitého nástroje k vyhodnocení rizika potřeb odsouzených, díky němuž by se mohli zaměřit více na rizikovější pachatele. Dále poukazují na potřebu zlepšení spolupráce mezi soudem a PMS, jež je klíčová. Ukázalo se, že soud nejčastěji zprávu probačního úředníka či upozornění na neplnění podmínek ze strany odsouzeného pouze vezme na vědomí a dále již nereaguje. Úředníkům se tudíž nedostává potřebné zpětné vazby a reakce na jejich podněty. Praxi by také prospělo zavedení tzv. „pružného dohledu“, což by umožňovalo např. dle potřeby dohled buď odvolat nebo naopak stanovit či zpřísnit. Upozorňováno je také na zvýšenou podporu resocializačních programů a dalších specializovaných služeb pro odsouzené, které by napomáhaly k efektivitě dohledu. A v neposlední řadě poukazují na potřebu posílení PMS, a to nejen po personální stránce, ale i technické (tamtéž).

Výzkum zaměřený na komplexní identifikaci recidivních a desistentních faktorů v rámci výkonu probace probíhal v letech 2015-2016. Výzkum s názvem *Účinnost probace na snižování úrovně recidivy pachatelů trestné činnosti* měl na starost PhDr. Jan Tomášek společně s Ph.D. JUDr. Simonou Diblíkovou a PhDr. Miroslavem Scheinostem. Za výzkumné metody tohoto šetření byly použity analýzy českých i zahraničních odborných publikací a dále také analýza metodických standardů PMS. Zejména však bylo použito vlastní dotazníkové šetření zaměřené na probační úředníky vykonávající agendu probačního dohledu, kterého se zúčastnilo 114 úředníků, což tvoří odhadem zhruba 67 % pracovníků této agendy. Řešitelé výzkumu se snažili zmapovat a popsat nejen současnou praxi probačního dohledu, ale i konkrétní účinné metody a opatření napomáhající k desistenci (tzv. „odklonu od kriminální kariéry“) a celkovému zvýšení účinnosti dohledu, kterým by měla být v rámci probace věnována pozornost. Tyto poznatky, ale i nová doporučení by poté rádi aplikovali do praxe pro každodenní práci probačních úředníků při práci s pachateli. Na základě podkladů z tohoto šetření byla vytvořena monografie „Probace jako efektivní nástroj při snižování recidivy“ (Tomášek a kol., 2016).

Dotazníkové šetření bylo tematicky členěno na několik okruhů jako například na efektivitu probace, její pojetí a doporučení pro její zvýšení, recidivu, osobu a schopnosti probačního úředníka, formy práce s klienty, nejvíce řešené problémy během konzultací, očekávání klientů od probačního dohledu a jiné (tamtéž).

Ústředním zájmem tohoto výzkumu byla účinnost probace, a to především ve vztahu ke snižování recidivy. Z dotazníkového šetření však vyplývá, že probační úředníci nepovažují za hlavní kritérium hodnocení účinnosti probačního dohledu právě samotnou recidivu. Mnohem větší význam shledávají ve změnách postojích pachatele nejen k trestné činnosti, ale i sobě samému a v ošetření rizikových faktorů a potřeb pachatele. Šest participantů mimo jiné považuje za podstatné měřítko účinnosti probace také ošetření potřeb osob, jimž pachatel způsobil svým jednáním majetkovou škodu či nemajetkovou újmu (tamtéž). Takovéto hledisko vnímá i autorka této práce za velmi významné zejména u závažných trestných činů, které značnou měrou zasahují do života dotčených lidí. Pro poškozené je potřeba určité satisfakce zásadní.

Přínos probačního dohledu klienti dle pracovníků PMS vnímají primárně v možnosti si s někým popovídat, svěřit se svými problémy a starostmi, získat podporu a povzbuzení. Ze strany klientů je tedy oceňována především pomocná a podporující složka probačního dohledu (tamtéž).

Možnost probačního pracovníka ovlivnit svou činností rizikové faktory související s recidivou spatřují respondenti nejvíce v oblasti zaměstnání, v motivaci klienta k vedení řádného života a dále k řešení dluhů a závislostí. Nejčastějšími důvody opuštění kriminální kariéry jsou tzv. životní zlomové události, mezi něž patří nalezení zaměstnání, založení rodiny, navázání partnerského vztahu či přerušování kontaktu se závadovým prostředím (tamtéž).

S přihlédnutím k výsledkům výzkumného šetření stanovili výzkumníci konkrétní náměty na podporu rozvoje probace a zvyšování její účinnosti. Jedná se například o personální posílení PMS, nutnost prohlubování vzájemné spolupráce mezi PMS a OČTŘ, vytvoření systému dlouhodobé podpory dospělých pachatelů a rozvíjení resocializačních programů, potřebu posuzování probace z více hledisek současně a nejenom z hlediska nepáchání další trestné činnosti (tamtéž).

7. Empirická část

Empirická část práce se zabývá analýzou hloubkových rozhovorů, které byly zaměřeny na probační dohled nad pachateli závažné trestné činnosti a osobní zkušenosti jednotlivých dotazovaných participantů. Rozhovory byly uskutečněny s probačními úředníky z Pardubického, Královehradeckého a Středočeského kraje. Sesbíraná data byla analyzována za využití techniky otevřeného kódování. Následně k vyhodnocení a interpretaci dat byla zvolena technika tzv. vyložení karet. Na základě zrealizovaného výzkumu jsou navržena vybraná doporučení pro praxi.

7.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit míru vlivu probačního dohledu nad odsouzenými za závažné trestné činnosti z pohledu probačních úředníků. K tomuto cíli byla formulována hlavní výzkumná otázka a tři dílčí výzkumné otázky.

Hlavní výzkumná otázka:

- Naplňuje probační dohled resocializační funkci spočívající v začlenění pachatele závažné trestné činnosti zpět do společnosti, jeho návratu do společnosti bez dalšího páčání trestné činnosti a změně v jeho chování?

Jako dílčí výzkumné otázky byly stanoveny:

1. Jaká jsou z pohledu probačního úředníka pozitiva probačního dohledu?
2. Jaká jsou z pohledu probačního úředníka negativa probačního dohledu?
3. Jaké osobní zkušenosti mají probační úředníci s institutem probačního dohledu při práci s pachateli závažné trestné činnosti?

7.2 Metodologie výzkumu

Vzhledem k zaměření diplomové práce i s přihlédnutím k cíli a stanoveným výzkumným otázkám byl k realizaci výzkumu vybrán *kvalitativní přístup*.

Creswell (in Hendl, 2005, s. 50) definuje kvalitativní výzkum takto: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje*

různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách."

Ve výzkumu kvalitativní povahy jde tedy o hloubkové prozkoumání určitého jevu a následně o poskytnutí co možná největšího množství informací (Švaříček a kol., 2007).

„Kvalitativní přístup vychází z toho, jak jsou různé pojmy a vztahy chápány aktéry sociální reality. Aktéři jsou odborníky na sociální situace, které prožívají.“ (Švaříček a kol., 2007, s. 18)

Kvalitativní přístup disponuje následujícími základními vlastnostmi:

- Zaměření na konkrétní případ, hluboké proniknutí do případu a objevování nových souvislostí a skutečností.
- Holistický přístup zkoumání, který si dává za cíl porozumět člověku.
- Sblížení se se zkoumanými osobami a vcítění se do nich samotných, do jejich myšlení, postojů i chování.
- Závěrečná zjištění jsou prezentována ve slovní podobě, a to formou výstižného a podrobného popisu (Gavora, 2010).

Hendl (2005) poukazuje na přednosti kvalitativního výzkumu, mezi něž patří:

- Zkoumání daného fenoménu v přirozeném prostředí,
- Možnost studování procesů a navrhování teorií,
- Hledání lokálních příčinných souvislostí,
- Snazší reagování na místní situace a podmínky,
- Pomoc při počátečním výzkumu fenoménů,
- Získání podrobného popisu a pochopení zkoumaného jevu, jedince, skupiny či fenoménu.

7.3 Sběr dat

Pro potřeby získání názorů a osobních zkušeností probačních úředníků na institut probačního dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti byl za nejvhodnější metodu sběru dat zvolen ***polostrukturovaný rozhovor***.

Právě rozhovor bývá nejčastěji vybranou metodou pro sběr dat v rámci kvalitativních šetření. V odborných publikacích bývá rozhovor označován také jako hloubkový rozhovor (Švaříček a kol., 2007). Takovýto typ rozhovoru umožňuje stanovit si témata a vytvořit otázky, o které se výzkumník může opřít. Zároveň mu však dává možnost určité svobody v možnosti klást doplňující otázky, které vyplynou při samotném rozhovoru.

Pro účely výzkumného šetření rozhovor sestával z třiceti otevřených otázek, které byly členěny do dvou částí. Některé z těchto otázek obsahovaly ještě předem dané podotázky a v rámci jednotlivých rozhovorů vplynuly v některých případech také další doplňující podotázky. První, obecná, část byla zaměřena na postoj, zkušenosti a postřehy probačních úředníků ve vztahu k probačnímu dohledu. Druhá část, specifická, se týkala konkrétního případu probačního dohledu nad pachatelem závažné trestné činnosti.

Na skutečnost, že k provedení výzkumu bude zapotřebí souhlas vedení PMS, jsem byla upozorněna svým nadřízeným. Vzhledem k faktu, že jsem zaměstnancem PMS mě zpočátku nenapadlo, že k získání svolení k provedení výzkumu povede tak trnitá a zdlouhavá cesta. Záměr svého výzkumného šetření jsem tedy nejprve konzultovala s metodickým oddělením při ředitelství PMS. Zprvu se zdálo, že s ohledem na platnost zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, v platném znění, mi nebude souhlas udělen. Po půlročním martýriu, kdy se celá záležitost řešila nejen s metodiky, ale i právníky, mi byl souhlas přislíben. Úspěšné schválení realizace rozhovorů mi následně umožnilo začít se domlouvat s konkrétními pracovníky. Domlouvání jednotlivých rozhovorů jsem měla usnadněno díky mému pracovnímu působení při PMS, osobním známostem a zejména ochotě všech oslovených participantů.

Všechny rozhovory byly s participanty vedeny osobně, ať už v prostorách středisek PMS či v kavárně. Sběr dat byl ztížený vzhledem k epidemiologické situaci. První rozhovory byly realizovány v období od října 2020 do listopadu 2020. Následně byl sběr dat přerušen s ohledem na opatření přijatá v souvislosti se zamezením šíření nového typu koronaviru SARS-COV-2. Pokračování rozhovorů započalo až v červenci 2021 a skončilo v polovině září téhož roku. Před samotným rozhovorem byl participantům předložen k podpisu informovaný souhlas obsahující mimo jiné i představení zaměření diplomové práce a průvodní informace týkající se výzkumného šetření (viz příloha č. 1). Z většiny rozhovorů byly pořízeny audionahrávky, které byly následně přepsány. V některých případech byl pro přepis využit program Google Docs. Zbývající rozhovory byly doslovně přepsány. Jeden z oslovených participantů si nepřál, aby byl rozhovor nahráván, tudíž byly odpovědi bezprostředně zaznamenávány na papír. Délka jednotlivých rozhovorů se pohybovala mezi třičtvrtě hodinou až čtyřmi hodinami.

7.3.1 Způsob zpracování dat

Kvalitativní data, která jsem získala pomocí uskutečněných rozhovorů, jsem nejprve přepsala z audionahrávek do písemných textů. K následné analýze dat jsem využila techniky *otevřeného kódování*.

Napříč kvalitativním výzkumem je tato technika hojně využívána, a to pro svou efektivnost, univerzálnost a účinnost. Otevřené kódování znamená, že je souvislý text rozdělen na jednotky, kterým jsou přidělena jména. Za jednotku můžeme zvolit slovo, slovní spojení, větu či celý odstavec. Výzkumník potom dále pracuje s takto nově pojmenovanými fragmenty textu. Každé z takto vzniklých jednotek následně přidělíme nějaký kód, tzn. jméno či označení. Kódy volíme podle toho, co daný jev či téma prezentuje (Švaříček a kol., 2007). „*Kódům, kterými označujeme jednotlivé jednotky, dáváme určitou nálepkou, která by co nejlépe odpovídala povaze našeho datového fragmentu ve vztahu ke zvoleným výzkumným otázkám.*“ (Švaříček a kol., 2007, s. 214) Skupina kódů tak vytváří obecnější kategorie.

Pro výsledné zpracování vytvořených kategorií a interpretaci dat jsem zvolila **techniku vyložení karet**. Švaříček s kolektivem (2007, s. 226) charakterizují tuto techniku tak, že: „*(...) výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií.*“ Autoři dále dodávají (2007), že není nezbytné zahrnout veškeré vytvořené kategorie do finální analýzy, nýbrž především ty, které jsou mezi sebou provázané a jež se týkají námi stanovených výzkumných otázek.

S přihlédnutím k výše uvedenému jsem při analýze získaných dat postupovala tak, že jsem přeepsané rozhovory opakovaně pročítala a porovnávala. S využitím metody tužka-papír jsem v nich hledala společné jevy, kterým jsem přiřazovala jednotlivé kódy. Kódy jsem následně seskupila do charakteristických kategorií, z nichž byly finálně vybrány pouze takové kategorie, které jsou s ohledem na cíl diplomové práce a výzkumné otázky relevantní. Tabulku těchto relevantních kategorií a kódů obsahuje příloha č. 2.

7.4 Výzkumný vzorek

Podle Švaříčka a kolektivu (2007) výzkum kvalitativní povahy neaspiruje na to, aby reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém. Výzkumný vzorek je vybrán záměrně vzhledem k řešené problematice a stanoveným výzkumným otázkám. Gavora (2010) k tomu dodává, že při takovéto formě výběru se musí jednat o vyhledání takových osob, které mají přímé zkušenosti s řešeným problémem.

Pro účely diplomové práce byli tedy vybráni účastníci z řad **probačních úředníků**, kteří mají na starost agendu probačních dohledů. Hlavním kritériem výběru byla jejich zkušenost s výkonem dohledu nad dospělými pachateli závažných trestných činů. Výzkumný vzorek tvoří sedm probačních úředníků, z nichž se jedná o čtyři ženy a tři muže. Věkové rozpětí účastníků

je od 31 do 50 let. Všichni participanti, s ohledem na požadavek PMS pro výkon této profese, splňují podmínku ukončeného vysokoškolského magisterského studia humanitního směru.

Níže jsou uvedeny základní informace o všech participantech:

- Participant č. 1 je muž ve věku 47 let. V rámci PMS působil na dvou střediscích v různých krajích. Na pozici probačního úředníka je již od roku 2012. Vystudoval obor sociální pedagogika.
- Participant č. 2 je muž ve věku 47 let. Na pozici probačního úředníka je již 17 let. Vystudoval obor volnočasová pedagogika předškolních dětí.
- Participant č. 3 je žena ve věku 50 let. Vystudovala obor andragogika. Na pozici probačního úředníka působí ze všech participantů sice nejkratší dobu, a to od roku 2019, ale díky dlouholetým pracovním zkušenostem v oblasti personalistiky se zapracovala v PMS velmi rychle. Tyto zkušenosti jí také usnadnily jednání s klienty.
- Participant č. 4 je muž ve věku 41 let. Na středisku PMS působí od poloviny roku 2018. Vystudoval obor teologie. Před příchodem do PMS se věnoval práci v charitativních organizacích, věnoval se terénní práci v rodinách, které se ocitly v těžké životní situaci, a aktivizačním činnostem.
- Participant č. 5 je žena ve věku 31 let. V rámci PMS působila na dvou střediscích v různých krajích. Na pozici probačního úředníka je od roku 2019. Vystudovala obor resocializační pedagogika. Disponuje předchozími několikaletými pracovními zkušenostmi ve věznicích s ostrahou, v níž působila na pozici vychovatele.
- Participant č. 6 je žena ve věku 46 let. Na středisku PMS působí od roku 2017. Její předchozí pracovní působení bylo v rámci Policie ČR, kde se zabývala vyšetřováním trestných činů.
- Participant č. 7 je žena ve věku 39 let. Na pozici probačního úředníka působí 11 let, avšak z toho byla 6 let na mateřské a rodičovské dovolené. Před nástupem na PMS

pracovala v domově pro osoby s mentálním postižením. Vystudovala obor sociální pedagogika.

V rámci závěrečné analýzy dat budou výše uvedení participanti označeni pořadovými čísly 1 až 7 či též zkratkou P1 až P7.

7.5 Etický rámec výzkumu

Etická dimenze kvalitativního výzkumu souvisí s obecnými principy, které jsou formulovány ve formě etických zásad chování. Jednotlivé vědní obory či profese mívají zpracovány své etické kodexy. Mezi tři základní principy etického rámce, jež by měly být v průběhu výzkumu zachovány a měl by je mít výzkumník stále na paměti, lze zařadit důvěrnost, poučený souhlas a zpřístupnění práce účastníkům daného šetření (Švaříček a kol., 2007).

Autorka práce má za to, že se jí podařilo tyto stěžejní principy naplnit. Uskutečnění samotného výzkumného šetření předcházela komunikace s ředitelstvím PMS, s nímž se vyjednávala možnost a způsob realizace výzkumu. Po následném svolení a získání souhlasu byli informováni vedoucí středisek PMS, s tím, že autorka práce bude provádět rozhovory s konkrétními probačními úředníky. Ti byli dopředu osloveni s tím, že účast na výzkumu bude dobrovolná, a potenciálním participantům byl dopředu zřetelně objasněn záměr výzkumu i představeny okruhy témat rozhovoru. S předstihem jim byl také zprostředkován průvodní dopis zahrnující informovaný souhlas, jehož vzor je součástí přílohy č. 1. Participanti byli obeznámeni s cílem výzkumu i průběhem rozhovoru. Byli ujištěni v tom, že veškeré údaje i výstupy budou anonymizovány a použity pouze pro účely výzkumu diplomové práce. Participanti měli možnost požádat o zaslání doslovného přepisu uskutečněného rozhovoru k případné revizi či finálnímu schválení. Tato možnost nebyla žádným z participantů využita. Také byli informováni o možnosti odstoupení z výzkumu, tuto možnost však žádný z nich nevyužil. Naopak všichni zúčastnění byli velmi vstřícní a nápomocní.

Po celou dobu výzkumu, zejména i v průběhu zpracovávání dat, byl kladen důraz na zachování soukromí a povinnost mlčenlivosti. Za účelem zachování anonymity není ve výzkumu pracováno s žádnými informacemi, které by mohly zapříčinit odhalení identity konkrétní osoby či konkrétního klienta. V kapitole, kde jsou prezentovány výsledky výzkumu je pracováno s oslovením participant v mužském rodě, bez rozdílu pohlaví, a to právě z důvodu zachování anonymity.

7.6 Výsledky výzkumného šetření

V této podkapitole bude převyprávěn obsah uskutečněných sedmi rozhovorů, a to prostřednictvím kategorií a kódů, které byly vytvořeny ve vztahu k výzkumným otázkám i samotnému cíli diplomové práce.

Kategorie spolu s kódy vzešly na základě použití techniky otevřeného kódování. Relevantní kódy byly uskupeny do desíti následujících kategorií: osobnost probačního úředníka, budování vztahu, principy práce, asistenti pomoci, hlavní pozitivum, přidružené klady, slabiny systému, nebezpečí, účinnost dohledu na cestě zpět, přínos konkrétního dohledu.

7.6.1 Osobnost probačního úředníka

V rámci této kategorie byly získány následující významové kódy: empatie, přirozená autorita, zkušenosti, přijetí bez předsudků, nikdo není dokonalý, právní vědomí, snaha vzdělávat se.

P3: *„Domnívám se, že osobnost probačního úředníka je zásadním činitelem v oblasti motivace pachatele k jeho integraci do společnosti a jeho dovednosti a zkušenosti mohou výrazně přispět k sebereflexi odsouzeného.“* Jak vyplývá z výroku participanta č. 3, podstatnou roli v účinnosti dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti hraje osobnostní profil probačního úředníka a jeho pracovní i životní zkušenosti. Participant č. 2 výstižně poznamenává: *„Klient si dělá obrázek a názor o dohledu skrz osobu probačního úředníka.“*

Pět účastníků se shoduje, že osobnost úředníka je mnohdy důležitější než znalost metodik. Participant č. 1 k tomu přímo uvedl: *„Klíčová vlastnost a schopnost je z mého pohledu o osobnosti a schopnosti úředníka, o jeho zkušenostech.“* Také participant č. 7 pokládá za důležitější aspekt osobnost člověka oproti získaným odborným znalostem: *„Na kvalifikačním kurzu získáte základ, to, co při výkonu práce potřebujete znát a troufám si říct, že po absolvování kurzu je každý do určité míry schopen vést případovou práci v rámci probačního dohledu. Ovšem o tom, jak dobře tu práci budete dělat, pak rozhoduje osobnostní charakteristika.“* Služebně nejstarší participant č. 2 se k otázce důležitosti osobnosti v rámci výkonu probačního dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti vyjádřil takto: *„To je zajímavá otázka, protože bych řekl, že na začátku pracovní kariéry bych odpověděl jinak a v průběhu se to různě proměňuje. Tuhle práci nemůže dělat člověk, který má v sobě příliš averzi k odsouzeným, není příliš empatický, vnímavý. Nepracuje s respektováním člověka, protože my se setkáváme s různými lidmi mimo nastavených normalit, a když neumíme respektovat to, že se to děje a následně ani toho člověka... tak tu práci by nemohl nikdo dělat.“*

Je třeba držet se své role. Role, kdo jsem, protože u někoho, kdo tu práci dělá dlouho, tak může být nebezpečí, že ztratí takovou ostražitost. Spadne do takového tunelu, myslí si, že všechno zná. Velmi lehce pak může přejít do souzení, do takového šuplíkování.“

Bezpodmínečné přijetí klientů vnímá jako podstatný rys osobnosti i participant č. 3: *„Mě napadá, že je podstatné dokázat se oprostít od toho, aby člověk měl nějaké předsudky vůči těm osobám. Je to vlastně podle mě vůbec první předpoklad pro výkon této profese. Člověk se musí oprostít od toho, že ty lidi posuzuje. Takže si myslím, že to je ta klíčová ne vlastnost, ale spíš jakoby schopnost nebo nastavení toho člověka.“* Participant č. 2 dále hovoří o významu životních zkušeností a přirozené autority: *„Rozdíl mezi deseti probačními úředníky se stejným vzděláním a stejnými nástroji... rozdíl podle toho, co má člověk odžité, něco, co je uvěřitelné a co přenáší ten člověk. To znamená, že věci, který sděluje, tak ty věci jsou uvěřitelný pro toho klienta. Mně osobně asi hodně pomáhá přirozená autorita. Tam je to mnohem jednodušší... člověk s přirozenou autoritou se dostane k některým typům klientů, u kterých by bez této dovednosti nebo vlastnosti, možná jakéhosi daru... jinak narazil. Zjišťuju, že celkově mě to v té práci pomáhá a souvisí to právě s tou uvěřitelností.“* Obdobně se k výhodě četných zkušeností vyjádřil ve specifické části rozhovoru zaměřeného na konkrétní případ pachatele závažné trestné činnosti participant č. 3, který hovořil o tom, že v průběhu dohledu došlo již ke třetí změně probačního úředníka. Na rozdíl od participanta č. 3 byli předchozí probační úředníci podstatně mladší ženy, což souviselo s odmítavým postojem pachatele ke spolupráci a plnění podmínek dohledu. Participant č. 3 konkrétně uvádí: *„Domnívám se, že zde sehrála roli výhoda mého věku, kdy jsme se mohli bavit i o intimních věcech bez sexuálního podtextu. Několikrát se smíchem uváděl, že již nikdy nechce mladou probační úřednici. Myslím si, že osobnost probačního úředníka je zásadním činitelem v oblasti motivace pachatele k jeho integraci do společnosti a jeho dovednosti a zkušenosti mohou výrazně přispět k sebereflexi odsouzeného.“*

Ačkoliv z výše uvedených zjištění vyplývá, že osobnost probačního úředníka vyzdvihuje většina participantů, tak vzdělávání a průběžné prohlubování znalostí má také svou nezastupitelnou roli při výkonu dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti. Dva participanté (P4 a P6) je dokonce v pořadí důležitosti staví na roveň osobnostnímu profilu úředníka.

Níže uvedené výroky poukazují na potřebu průběžného vzdělávání a zdokonalování dovedností potřebných pro efektivnost a odbornost práce probačního úředníka. Participant č. 1 uvádí: *„Nikdo není tak dokonalý, aby se nemohl zlepšovat. Kurzů jsem absolvoval snad milion, ale je třeba znalosti neustále oprašovat a zdokonalovat. Když je třeba, člověk si nějaké nové*

metodiky nastuduje. Člověk spadne v práci do nějakých kolejí a stereotypů a je dobré je občas rozbít.“ Obdobný názor má i participant č. 5: „Snažím se neustále vzdělávat, pokud Služba nabízí školení, tak o ně projevují zájem.“ Participant č. 2 k tématu dodává: „Na počátku člověk získá nějaké právní informace a komunikační dovednosti, který získáš v rámci vzdělávání PMS, ač se to zdá paradoxní, tak z toho v podstatě žiju a čerpám dodneška. (...) Já bych ocenil pravidelnější zdokonalování právních informací, rozšiřování právního vědomí.“ Participant č. 2 shledává totiž znalost a orientaci v právních předpisech za významný prvek posilující vážnost a účinnost dohledu. P2: „Když jim člověk dává právní informace pro řešení a postupy pro praktické využití, tak jim to dává jistotu a posiluje to jejich důvěru v institut toho dohledu... ten klient to potom vnímá, že to není jenom to místo, kde je kontrolován, ale může z něho vlastně i čerpat a něco získávat.“

7.6.2 Budování vztahu

V rámci této kategorie byly zvoleny tyto kódy: respekt, správný klíč, jednat na rovinu, důvěra, otevřený dialog, naslouchátka, víra, příklady táhnou.

P4: „Nejnáročnější při výkonu dohledu považují právě to nastavení kvalitního vztahu v rámci, něhož je respekt, lidský faktor. Je to náročné u pachatelů závažné trestné činnosti, a to nejen objektivně, ale i subjektivně, jelikož máte nějaké očekávání skrz to, co si přečtete v rámci spisu a rejstříku trestů, avšak ono to může být naopak.“ Tento výrok participanta č. 4 demonstruje skutečnost, že vzájemný vztah pracovníka PMS s pachatelem závažné trestné činnosti hraje jednu z klíčových rolí ve vykonávání dohledu a využití jeho sociálně pedagogického potenciálu. Z praxe participantů se ukazuje, že navázání tohoto vztahu bývá dlouhodobějším procesem, na kterém je třeba neustále pracovat. K jeho vytvoření je zapotřebí vzájemného respektu a důvěry, která se v některých případech těžko získává. Probační úředník musí zkoušet nalézt ten „správný klíč“ ke klientovi, díky němuž bude pachatel otevřen ke spolupráci. U pachatele participanta č. 2 bylo tímto klíčem opakované nabízení a poskytování poradenství, což dokládá následující výrok: „Hodně využívané poradenství, což byl ten první moment, kdy se začaly rozbourávat ty... ledy a překážky. Poradenství v právních postupech, v řešení, ale zároveň posilování toho, že volba... že je to na něm... to byl ten klíč, který zapříčinil praskání zdi nedostupnosti.“

Podle všech participantů je nejdůležitějším prvkem při budování vztahu transparentní a upřímné jednání. Například participant č. 1 k tomuto řekl: „Je to určitě transparentnost, otevřenost, na rovinu říkám taky upřímnost a rovnocenný přístup. Člověk by měl vědět, co se

děje a co se bude dít. Je potřeba dát člověku šanci, já jsem tu od toho, abych dal člověku podporu. Je třeba říct mu, máte tady dohled, udělal jste, co jste udělal, teď je to za vámi a máte svůj život v ruce. Já jsem tu od toho, aby vše proběhlo v klidu.“ Na otevřeném přístupu staví svoji spolupráci s pachateli závažné trestné činnosti také participant č. 4: *„Co funguje? Jednání na rovinu, vybudovat vztah s klientem s oboustranným respektem. Otevřeně jednat s klientem a s lidským faktorem. Respekt a otevřenost toho, že on to může vnímat jinak.*“ Participant č. 3 je toho názoru, že: *„(...) je to o činnosti a určité šikovnosti daného probačního úředníka, aby klienta navnadil, oslovil k tomu, aby byl ochoten a nakloněn otevřenému dialogu... aby ten výkon nebral pouze jenom tak, že někam přijde, něco doloží, podepíše a jde.*“

„Pokud možno, nedělat nic za zády klienta a své kroky umět zdůvodnit“, tak vnímá transparentnost svého jednání participant č. 7, který dále doplňuje: *„Být důsledný, ověřovat si sdělení klienta. Klientovi naslouchat a včas ho upozorňovat na možné problémy vyplývající z aktuální situace.*“

Víra v člověka představuje podstatnou součást práce participanta č. 6, kterému se osvědčuje při působení na pachatele závažné trestné činnosti uvádění skutečných pozitivních příkladů jiných odsouzených. P6: *„Dát najevo, že mu věříte, že má naději. Zejména ale dobré příklady z minulosti, třeba co se povedlo jiným klientům.*“

7.6.3 Principy práce

Ke kategorii principy práce byly zvoleny následující kódy: záleží na klientovi, hlídací pes, pomocná ruka, průvodce, psychická podpora, nastavení zrcadla, zplnomocňování, hledání možností, očekávání klienta, zprostředkovaný pohled.

Všichni participanté se shodují, že při výkonu dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti využívají direktivní, ale i nedirektivní způsoby práce. O tom, jaký způsob pracovník zvolí, rozhoduje převážně osoba klienta, jeho životní způsob a postoj, jakým se staví k dodržování podmínek uložených soudem. Participant č. 1 k tomu trefně dodává: *„Je to podpora i dohled, záleží na člověku. Každý člověk je jiný, každý se na to dívá jinak, u někoho je to čistě formální dohled (kontrola, zda chodí do práce, jak se chová, zda platí). Role probačního úředníka je v obojím, v podpoře i v kontrole. Člověk se musí dívat na to, koho má před sebou. Jinak se pracuje s psychopatem a jinak třeba s maminkou na mateřské.*“ Na individuální přístup a volbu způsobů práce šitou na míru danému klientovi upozornil také participant č. 3: *„Pomoc i kontrola jsou určitě součástí dohledu. V každém případě je ale jejich*

poměr různý. (...) já k tomu přistupuji citlivě podle toho, jak to ten klient potřebuje a má zájem.“

To, že i přístup klienta k výkonu dohledu i samotnému úředníkovi sehrává podstatnou roli při volbě principu práce, potvrzuje přímo výrok participanta č. 2: *„(...) tím největším učitelem je samotný klient. Vycházejí z nás, posouvají nás. Nejvíce to zjišťuju u těch opakovaných klientů, který mám už podruhé, potřetí a vlastně si uvědomuju, že je potřeba zvolit jinou strategii té práce. Musíš vycházet ze znalosti toho člověka, jeho přemýšlení, toho, jak tě několikrát napálil a ty se s tím naučíš postupně pracovat.“* Participant č. 2 dodává zajímavý postřeh: *„Ono to vyžaduje vlastně i schopnost sebnáhledu a učení se ze svých chyb. My říkáme klientům, že jsme jejich zrcadlem, ale oni v podstatě jsou zrcadlem taky nás.“* Participant č. 4 uvádí: *„Záleží na klientovi – buď klient využije nabídnutou pomoc, pak to lze podporovat, ale když je to nespolupracující klient, tak se to přehoupne do kontroly těch podmínek, když klient nemá zájem, tak snaha jde vniveč.“* Participant č. 2 zdůrazňuje, že se při své práci soustředí na přenášení odpovědnosti na pachatele: *„Z mého pohledu to, co mě pomáhá, je přenášet odpovědnost za svůj život na toho člověka. Pomáhám mu vytvářet volby v jeho životě, s tím, že je pro mě důležité, aby člověk znal všechny možnosti, důsledky jeho rozhodnutí, za které je odpovědný jen on sám. Chci, aby své rozhodnutí dělal vědomě... ale hlavně ho upozorňuju, aby u té jeho volby nevznikl nějaký poškozený člověk, protože on za to nemůže, že jste se tak rozhodl.“*

Ze zkušeností probačních úředníků a z toho, co vyplynulo z rozhovoru ve vztahu ke konkrétnímu případu závažné trestné činnosti, je zřejmé, že se většina úředníků přiklání k častějšímu využití nedirektivních principů. Participant P3: *„Využíváno bylo především principů podpory, doprovázení i vzdělávání. Hledali jsme společně možnosti. Kontrola probíhala pouze v oblasti povinnosti zdržet se požívání alkoholu, ostatní podmínky dohledu odsouzený dodržoval zcela automaticky, bez nutnosti cokoliv přikazovat, nebo připomínat.“* Na počátku spolupráce však přirozeně dominuje využití дирекce, které pramení ze samotné povahy institutu dohledu. Je zapotřebí si s pachatelem vyjasnit role, povinnosti vyplývající z dohledu i uložených podmínek trestu a důsledky jejich porušení. Participant č. 3 k tomuto uvádí: *„Na úvodní konzultaci, když je seznamuji s těmi podmínkami dohledu, tak to pro ně může působit trochu děsivě (smích). Přiznám se, že já to naschvál i hodně přísně podávám. Myslím si totiž, že ten začátek, jak si nastavím ty pravidla je hrozně důležitý. Rozvolňovat můžu vždycky, ale strašně špatně se utahuje.“*

O případu, kdy je pachatel závažné trestné činnosti zatížen ještě také závislostním chováním mluví participant č. 6: „*U takto silně závislého direktce nepomůže, důvěra a víra ano. Sami však moc nezmůžeme. Vést jej k tomu, aby si uvědomil, co vlastně chce a jak chce vést život. Podporovat jej v jeho rozhodnutích (např. léčby, půjčit si peníze od mámy a udělat si kurz apod.). Dát najevo kontrolu, ale s důvěrou v jeho osobu, i když je na tom tak, jak je. Dát najevo, že mu věříte, neopovrhujete, že má naději.*“ U této kategorie pachatelů se také mohou objevovat nejrůznější poruchy osobnosti, což určuje směřování a způsob práce probačního úředníka. P2: „*U psychopatických klientů pracuju výhradně kontrolně... když je to časovaná bomba, tak mi jde jenom o plnění daných povinností a podmínek, abych to ohlídal a chránil tak společnost.*“

Tři participantů se shodují na využití kombinace obou způsobů (direktivní/nedirektivní) těchto přístupů v průběhu výkonu dohledu. Výše zmíněné ostatně reflektují P7: „*Zpočátku spíše kontrola, nyní je poměr obou způsobů práce vyrovnaný.*“ P4: „*Oboje – během celé doby.*“ P5: „*V tomto případě využívám jak direktivní, tak nedirektivní styl práce. Kontroluji například na základě předkládaných dokumentů, zda to, co mi klient tvrdí, je pravda. Potřebuji informace mít podložené. Pokud se například stane, že klient nesplní něco, na čem jsem se dohodli, využívám direktivní styl. Při konzultacích nabízím aktivně pomoc a dotazuji se, zda jsou témata, na které se při konzultaci chce klient zaměřit.*“

Participantů v rozhovorech převážně uváděli, že při výkonu probačního dohledu za využití nedirektivního stylu práce vidí svou stěžejní roli v průvodcovství a poradenství. Participant č. 5 popsal svou roli následovně: „*Jsem prostředníkem mezi klientem a soudem či státním zástupcem. Dohlížím na to, zda klient plní povinnosti ze zákona a další povinnosti uložené soudem. Sleduji život klienta, zajímá mě jeho příběh, jeho potřeby a motivace. Klientovi nabízím svou pomoc, a to například prostřednictvím svých zkušeností, radou apod.* Podobně se v roli průvodce vidí i participant č. 2: „*Mně vyhovuje spíš role průvodcovská, jsem průvodce a pomocná ruka, jsem zrcadlo, ale jsem i kontrolor a člověk, který jim nastavuje odpovědnost.*“ Do této role se staví i P7: „*Nejvíce asi jako doprovod v průběhu zkušební doby.*“ Participant č. 3 to má stejně jako výše uvedení, avšak upozorňuje i na nutnost změny. P3: „*(...) Já jsem ta pomocná ruka... pomáhající, podporující, průvodcovská. Ve chvíli, kdy ale cítím, že toho ten klient zneužívá, tak v tu chvíli přepínám na toho probačního úředníka. Vymezím si tu roli, jasně dám najevo, že je tam ta kontrola.*“ O změně strategie práce hovořil také participant č. 2: „*Uvědomil jsem si rizika a svoje pochybení. Bylo potřeba v té krizové situaci změnit strategii metody práce.*“

Z části uskutečněných rozhovorů dotýkajících se konkrétního případu pachatele vyplynulo, že převážná část odsouzených neměla při počátečním kontaktu s probačním úředníkem jasné povědomí o tom, jak bude výkon dohledu a spolupráce s probačním úředníkem probíhat. Jejich představou bylo, že dohled bude spočívat pouze v kontrole. To dokládá i tvrzení participanta č. 1: *„Nevěděla, co bude dohled představovat. Očekávání neměla zřejmě žádná. Potřeby byly asi takové, aby pochopila ten dohled.“* A stejnou zkušenost má také participant č. 4: *„Přišel v rozpoložení s částečnou úlevou od soudu, jelikož nebylo jisté, že dostane podmínku, avšak bylo patrné, že vůbec netušil, co ho v rámci dohledu a spolupráce s probačním úředníkem čeká.“* Pachatel, o kterém v rozhovoru vyprávěl participant č. 5, byl ovlivněn názory z výkonu trestu odnětí svobody: *„Měl určitou představu o tom, jak by měl dohled probíhat. Jednalo se o informace od odsouzených z vězení. Předpokládal, že se bude jednat zejména o kontrolu, jestli vede řádný život. Myslím, že ho překvapilo, že není podstatou dohledu pouze kontrola plnění různých povinností, ale i pomoc při řešení různých problémů.“*

Obecně pak celou problematiku této kategorie vyjádřil nejkompexněji participant č. 5: *„Role probačního úředníka je velmi specifická. Dohlížíme na to, aby dotyčný dokázal sám ošetřovat rizika recidivy, zplnomocňujeme, nabízíme pomoc při řešení problémů v nejrůznějších oblastech. Klienta více a více poznáváme. Neustále vyhodnocujeme rizikové faktory, nabízíme podněty k řešení. Je to většinou jiný přístup, než který klienti očekávají od dohledu. Domnívají se, že budeme pouze kontrolovat, zda plní své povinnosti.“*

Po určitém čase se ukazuje, že klienti vnímají probační dohled nejen jako určitý trest spojený s kontrolou, ale též jako formu pomoci, jak vyplývá z odpovědi participanta č. 1: *„Myslím si, že to vnímá jako velkou pomoc, protože mi zavolá vždy, když má problém. Nenechává to být a vždycky se ozve. Sice ji kontroluji, ale myslím, že mi důvěřuje.“* Pachatel, o němž hovořil participant č. 4, se k této problematice stavěl následovně: *„Když to fungovalo tak to vnímal jako podporu a pomoc. Naše spolupráce a moje působení mělo i jakýsi terapeutický podtext, jelikož jsem byl pro pachatele naslouchající osobou. Po porušení či nedodržování podmínek to však vnímal i jinak. Nastal opak a dohled byl zaměřen především na kontrolu.“* K přechodu od podpory ke kontrole při výkonu dohledu v důsledku pochybení klienta P4 doplňuje: *„Pro pachatele bylo hodně zarážející až překvapivé, že došlo k přehodnocení fungování PMS. Nastala změna... z přátelského prostředí se to přehouplo do pocitovaného ublížení ze strany PMS.“*

Nejsilnějším nástrojem při práci a působení probačního úředníka na pachatele závažné trestné činnosti je mimo jiné umění ovládat rozhovor. Participant č. 2 za nejdůležitější nástroj

své práce vnímá: „(...) vědomý rozhovor.“ Na sílu rozhovoru poukázal participant č. 7: „Do jaké míry mohu působit – pomocí rozhovoru pomoci klientovi identifikovat oblasti života, na kterých by bylo potřeba zapracovat (dluhy, drogy, alkohol, vztahy, nezaměstnanost, nezvládání agrese, ...) – pokud se toto podaří, poradit mu, co je ke změně potřeba. Dále mu během zkušební doby neustále připomínat rizika, připomínat mu povinnosti stanovené soudem a důsledky porušení a dodržování povinností a omezení kontrolovat. Už samotná změna chování může způsobit nové, pozitivní návyky. Vždy je tu ale na druhé straně i osobnost klienta a jeho motivace, životní zkušenosti a často se stane, že ke změně nedojde.“

7.6.4 Asistenti pomoci

V této kategorii byly získány uvedené kódy: blízké osoby, zaměstnavatelé, závislosti, policie, lékaři, lékařské tajemství, komunitní plánování, přítel na telefonu, spolupráce s úřady práce.

P5: „Klient se často nachází v náročné životní situaci a vyžaduje pomoc odborníků z dané oblasti. Multidisciplinární spolupráce je zcela namístě.“ Výše zmíněný výrok participanta č. 5 přesně vypovídá o tom, že samotný dohled ve smyslu spolupráce úředník – pachatel závažné trestné činnosti nemá možnost dostatečně využít svůj potenciál bez toho, aniž by došlo k mezioborové spolupráci probačních úředníků s dalšími zainteresovanými subjekty a osobami.

V průběhu uskutečněných rozhovorů týkajících se konkrétních případů závažné trestné činnosti vyplynulo, že do spolupráce probační úředníci přizvali rodinné příslušníky klienta (manželka, nový partner/partnerka, matka, sestra), neboť v případě fungujících rodin „se to nedá utajit a jejich nezapojení by bylo kontraproduktivní“, jak uvádí participant č. 3. Tyto osoby mnohdy fungují jako neformální dohled v domácím prostředí a v případě potřeby kontaktují probačního úředníka s tím, že je něco v nepořádku. V případě pachatelů závažné trestné činnosti sehrává klíčovou roli informovanost manželů/partnerů, která je podmíněna souhlasem pachatelů, a navázání vzájemné spolupráce těchto nejbližších osob s probačním úředníkem. U pachatele, nad nímž vykonával dohled participant č. 2: „Hodně jsem využíval tu jeho novou partnerku, o kterou jsem se mohl opřít... často na konzultace jezdili společně.“ Konkrétně u násilných či sexuálně motivovaných trestných činů je pro probačního úředníka podstatné zjištění názoru blízkých osob. Participant č. 5 to vyjádřil například takto: „Sešla jsem se jednak s matkou poškozené, která rovněž bydlí s klientem ve společné domácnosti. Poté jsem se setkala s aktuální partnerkou klienta. Bylo pro mě důležité zjistit, jak tyto osoby

nahlížejí na klienta. Jak se klient v domácnosti chová. Zda mají nějaké obavy či další důležité poznatky k této osobě.“

S ohledem na skutečnost, že v pěti případech, které zmiňovali probační úředníci, sehrál podstatnou roli při spáchání závažného trestného činu alkohol, bylo zapotřebí navázat kontakt také s psychiatry či psychiatrickými léčebnami. V těchto případech bývají často ukládány přiměřená omezení a povinnosti vztahující se právě k zákazu požívání alkoholu nebo podrobení se léčbě závislosti. Probační úředník není schopen za všech okolností kontrolovat tyto soudem uložené podmínky bez součinnosti s výše uvedenými zdravotnickými zařízeními a také se složkami Policie České republiky. Co se týče spolupráce s lékaři, tak participant č. 4 zmínil problematiku lékařského tajemství: *„Snaha byla i o spolupráci s psychiatrickou a personálem ze zdravotnických zařízení zaměřených na léčbu závislosti. Třeba mám dohled v Bohnicích a zde je komunikace velice obtížná, ale je to nejspíš z důvodu lékařského tajemství. Zároveň rozumím tomu, že pro toho lékaře je to práce navíc.“* Zmíněný participant č. 4 má dobrou zkušenost s organizací poskytující certifikované adiktologické a preventivní služby, což dokládá tento výrok: *„Například s Laxusem mám dobrou spolupráci a zkušenost.“* Benefit spolupráce probačního úředníka s policií je zřejmý z výpovědi participanta č. 3: *„Do případu byl zapojen obvod v místě bydliště pachatele. Požádala jsem tuto instituci o součinnost, aby v případě, kdy bude pachatel spatřen v restauračním, nebo obdobném zařízení, vždy vykonala dechovou zkoušku na přítomnost alkoholu. Což odsouzený věděl a respektoval. Snažila jsem se tím zvýšit kontrolu, kterou nemohu ve večerních hodinách vykonávat tak často jako policie na malém městě, kde odsouzený žil.“*

V případech dvou participantů (participant č. 2 a 5) shodně zaznělo, že mají dobrou zkušenost také se spoluprací s psychology, neboť ve vybraném případě závažné trestné činnosti bylo pachateli soudem uloženo podrobení se psychologickému poradenství.

Pro zvýšení míry účinnosti dohledu je nezbytné využít i pomoc dalších státních orgánů i neziskových organizací poskytujících sociální služby. O potřebnosti jejich zapojení hovoří například participant č. 7: *„(...) probační úředník není odborník na všechno. Proto v případě, že je potřeba nějaký problém řešit dlouhodobě a odborně, pomůžeme klientům nakontaktovat se na služby, např. občanská poradna, středisko výchovné péče (v případě dětí), organizace zabývající se sanací rodiny nebo centra pro drogově závislé.“* Obdobného názoru je i participant č. 2, který vyzdvihuje přednosti komunitního plánování, díky němuž funguje propojení jednotlivých služeb v daném regionu. P2: *„Pokud bychom se soustředili jenom na ten samotný dohled, byly by ty možnosti hodně omezené. Díky tomu, že jsme napojení na různé*

služby, účastníme se komunitního plánování, tak nám stačí někdy zvednout telefon a jsme schopni těm lidem zajistit pomoc. Nemůžeme dát pomoc člověku bez dostatečných informací. Musíme znát instituce, které poskytují služby např. hluchoněмым nebo příležitosti na pracovním trhu.“

7.6.5 Hlavní pozitivum

Ke kategorii hlavní pozitivum byly zvoleny tyto kódy: dlouhodobá ochranka, obtížnost prvního kroku, nabídka pomoci, šance ke změně, změna náhledu, zpovědnice, absence vězení.

Vzhledem k tomu, že se jedná ve většině případů pachatelů závažné trestné činnosti o dlouhodobý výkon dohledu, spatřují probační úředníci přednost právě v časovém horizontu. Díky této dlouhodobosti mají možnost na pachatele působit natolik, aby mohlo dojít k potřebné změně. Pozitivum dlouhodobého časového horizontu zdůraznil participant č. 1 takto: *„Člověk je pod kontrolou několik let. Ví, že když udělá nějakou špatnou věc, půjde do vězení. Zároveň ví, že tam je úředník, na kterého se může obrátit.“* Participant č. 2 poukazuje na totéž a dodává také to, co pomáhá úředníkovi při spolupráci s klientem: *„Velká přednost je to, že je to uložená povinnost, pak taky dlouhodobost a taky, když je ten dohled konkretizován a doplněn nějakými povinnostmi. To se ukazuje ve spolupráci, že je to hrozně důležitý, když ty povinnosti řeší ten problém a příčinu toho, proč se člověk dostal do spárů trestní justice.“* Participant č. 7 taktéž vypichuje pozitiva dohledu uloženého na déletrvajícím období: *„Dohled je účinný nástroj v případech, že je dostatek času s klientem pracovat.“*

Možnost změny považují za nejzákladnější přednosti institutu probačního dohledu participant č. 1, 3 a 4. Participant č. 4 jej spatřuje v tom, že: *„(...) vnímám nabídnutou možnost, šanci pro klienta ke změně, a to že tuto šanci může využít, ale také nemusí – možnost volby.“* Totéž pozitivum vyzdvihl i participant č. 1 následovně: *„(...) člověk má možnost se změnit, my ho navedeme na tu správnou cestu. Těžké je udělat ten první krok. Je to podobné jako s malým dítětem, které začíná chodit, někdy spadne, někdy ne.“* Participant č. 3 konkretizuje možnost změny náhledu a určité výchovné působení takto: *„Hlavní výchovnou kategorií je dle mého upozorňování na důsledky. Jsou to dospělí lidé. Já jim nemůžu říkat... musíte udělat tohle a tohle. Spíš jim pokládám otázky, aby se oni sami nad tím zamysleli.“* K tomu dále dodává: *„Nebojím se říct, že my jsme tu od toho, abychom v nich zasadili to semínko k přemýšlení. Mnohdy je to jejich okolí podobný, stejně smýšlející. My jsme tím místem, mnohdy jedinou institucí, kde klademe otázky, mluvíme s nimi o jejich problémech. A není to mluvení stylem příkazu, ale je to spíš takový...pojdme o tom teď přemýšlet, jak Vám to pomůže, kam Vás*

to posune, co Vám to způsobí...“ Participant č. 2 vnímá institut dohledu jako příležitost ze strany státu, společnosti a zároveň příležitost pro pachatele: *„Sílu dohledu vnímám ve vytvoření prostoru a vztahu s klientem, který může buď změnit vzorec chování nebo svůj hodnotový žebříček.“*

Na rozdíl od předchozích participantů a jejich výroků zdůraznili tři participanté klady dohledu ve vazbě na život na svobodě. P7: *„Je to skvělý nástroj, který umožňuje vykonávat trest mimo věznici u lidí, u nichž by čistě podmíněný trest byl rizikový nebo nedostatečný.“* Podobně vidí přednosti dohledu i participant č. 6: *„U odsouzených, se kterými lze pracovat zejména to, že mají ochotu a chuť na sobě pracovat s tou motivací neabsolvovat výkon trestu odnětí svobody, provést je tím systémem (...).“*

Pro některé pachatele je největším přínosem pouhá přítomnost probačního úředníka ve smyslu, že existuje prostor, kde nebudou souzeni a mohou se „vypovídat“. S takovouto zkušeností se podělil participant č. 3: *„Dokonce jedna moje klientka paralyzovala soud s tím, že mu poděkovala za ten dohled, protože jsme prý jediné místo, kde se může otevřít, mluvit o svých bolestech a té trestné činnosti.“*

7.6.6 Přidružené klady

Kromě výše zmíněných pozitiv vyplynuly z odpovědí probačních úředníků další přidružené benefity probačního dohledu, které jsou zahrnuty do této kategorie. V kategorii přidružené klady byly získány tyto kódy: pomoc a komunikace s poškozenými, náhrada újmy.

Dalším pozitivem pramenícím z probačního dohledu je možnost oslovení poškozených ze strany probačního úředníka. Může tak dojít ke vzájemnému zprostředkovávání potřebných a cenných informací. Poškození mohou získat pocit, že je tu někdo, kdo má o jejich pocit bezpečí i o ně samotné upřímný zájem.

Častým tématem konzultací v průběhu dohledu je i náhrada škody. Probační úředník se snaží motivovat pachatele k aktivnímu přístupu k plnění této povinnosti, čímž dochází k posilování satisfakce poškozených.

Ve specifické části rozhovoru s participantem č. 5 zaznělo: *„Konkrétně jsme řešili (...) náhradu škody, náhodné setkání s obětí trestné činnosti. Se dvěma ženami, oběťmi trestné činnosti, jsem navázala také spolupráci.“* Také participant č. 6 se snaží při práci s pachatelem apelovat na: *„(...) náhradu škody a tím tedy uspokojit poškozeného... Dále je možnost práce spolu s poškozenými a komunikace s nimi.“* Hlavním tématem vzájemné spolupráce participanta č. 2 a oběti trestného činu byl pocit bezpečí. P2: *„Ihned se pracovalo s obětí...*

informaci o propuštění pachatele z věznice dostala ode mě, volal jsem jí a hned za dva dny přijela i na osobní schůzku. Tam jsme řešili, jak bude probíhat dohled, naši spolupráci, zajištění ochrany, bezpečnostní plány a krizové scénáře, když by k něčemu došlo ze strany pachatele. Řešilo se tam i předběžný opatření... pachatel měl zákaz styku s dcerou.“ Participant č. 2 dále dodává, že: „(...) byli jsme v pravidelném kontaktu, ať už telefonickým nebo osobním. Snažil jsme se ji i motivovat k vyhledání odborné pomoci, protože se ukázalo, že je neošetřená. Ještě po x letech má pořád problémy v partnerských vztazích, není schopna intimního života. Dá se říct, že imaginárně ji pachatel pořád ovlivňuje život... vidí plešatého chlapa, hned v tom vidí jeho... slyší jméno a hned si ho spojí s jeho osobou. Řešili jsme spolu i prakticky věci, zda chodí výživný, otázku eventuálního přestěhování zpět do města, kde žije pachatel apod.“

Tuto problematiku obecně nastínil participant č. 3, který využil jednoduchých příkladů pro přiblížení vzájemného kontaktu PMS a poškozených: *„(...) součástí práce je motivace pachatele k nápravě způsobené škody a podpora poškozených. Konkrétně bych viděla jako přínosné zmínit, že probační úředník oslovuje všechny poškozené a je s nimi často v průběhu celého dohledu v kontaktu. Veřejnost nejlépe porozumí příkladu, kdy je PMS v kontaktu s osobou oprávněnou pobírat od pachatele výživné na nezletilé, nebo s osobou, která utrpěla finanční újmu například podvodem. Pro oběti trestných činů má PMS i specializované poradce.“*

7.6.7 Slabiny systému

K této kategorii se vztahují následující kódy: lidský faktor, zatížení pracovníků, administrativní peklo, nedostatečné materiální vybavení, (ne)spolupráce s taláry, soudní přešlapy, reporty, nepružnost.

První oblast, v níž probační úředníci spatřují určité nedostatky, se váže přímo ke Službě, jejímu fungování a organizaci. Participant č. 4 a č. 6 upozorňují na negativa spočívající v administrativním přetížení úředníků. Dále poukazují na neúměrný počet případů dohledové agendy připadajících na jednoho pracovníka, což spolu s výše uvedenou administrativní zátěží může vést ke snížení kvality práce. P4: *„Kdybych mohl něco změnit, tak by to byla administrativa – kvalita versus kvantita. Pracovník zatížen velkým množstvím dohledů na úkor kvality práce.“* Toto negativum krátce okomentoval P6: *„Při zátěži 100 dohledů na úředníka, s tím spojené administrativě: těžko být tak pružným úředníkem.“*

Kromě přetížení samotných úředníků participant č. 6 dále poukazuje na nedostatek potřebného vybavení (služební vozidla), včetně toho, že v rámci zajištění ochrany úředníka

při kontrole pachatelů závažné trestné činnosti je zpravidla potřeba participace dalšího kolegy. To vše ve svém souhrnu limituje pracovníka v možnostech provádění dohledu například mimo pracoviště PMS, jehož větší uplatnění by participant č. 6 uvítal. P6 doslova uvádí: „*Preferovala bych větší možnosti dohledu nad osobou v jiném prostředí než v kanceláři. V různých časech. Ale toto je o zde uvedeném zatížení, ochraně úředníka, logistice (dostatek vozidel apod.)*.“

Za další možné negativum fungování PMS lze spatřovat výběr probačních úředníků. Participant č. 1 v tomto směru uvádí, že „*Nedostatky jsou někdy spíš v osobě toho probačního úředníka. Probační úředník se nesmí povyšovat. Je to o výběru těch probačních úředníků*.“ Kvalita pracovníků se totiž pochopitelně promítá rovněž do kvality prováděného dohledu, jak již bylo výše zmíněno v kategorii 7.6.1 Osobnost probačního úředníka.

Fungování justice ve vztahu k PMS, její náhled na restorativní koncept trestání, ukládání probačního dohledu nebo nešťastně uložené podmínky, je dalším palčivým tématem, na které probační úředníci poukazují. Participant č. 1, 2 a 4 zmiňují, že se občas setkávají s případy dohledů a podmínek, které jsou dle jejich názoru nevhodně či neadekvátně uloženy, což ve svém důsledku ovlivňuje spolupráci s klientem. P2: „*(...) když jsou špatně nastavené podmínky soudem, je tam blbě uložená povinnost, tak to ovlivňuje efektivitu toho dohledu*.“ Zároveň považují tito participanté za nadbytečné sepisovat a předkládat soudu tzv. průběžné zprávy ve stanovených intervalech, a to zejména v případech fungujících klientů, s čímž souhlasí i participant č. 3 a 7.

Uvedený problém s nevhodností či nejasností uložených podmínek nejuvýstižněji shrnuje participant č. 4: „*Nedostatky či mezery probačního dohledu vnímám přímo v jeho uložení, ať co se týče podmínek či osob, které ho dostávají uložen. Spatřuji zde mezeru ve špatně vyspecifikovaných povinnostech. Nekonkretizováno... například podle svých sil nahradit náhradu škody a újmy. Kolikrát uloženy zbytečné povinnosti, bylo by dobré tyto povinnosti vykomunikovat s probačními úředníky. Dále mi přijdou nelogické takzvané souběžné dohledy... například výživář u jedné a té samé ženy, musím pak psát dvě zprávy k soudu, vše dvakrát. Také ne tak kladně hodnotím laxní přístup soudu ke zprávám od probačního úředníka, kdy probační úředník navrhuje přeměnu trestu a ono se nic neděje. A v poslední řadě bych zmínil rozdílnost v soudních okresech*.“ Dále participant č. 4 uvádí příklad k nevhodně uložené podmínce: „*Uložena podmínka ambulantního léčení... tím prostě ten alkoholismus není ošetřen. Úspěchem by bylo nařízení hospitalizace ve formě ústavní či stacionární*.“

Na problematiku nepružnosti soudů, které často ignorují informace získané od probačních úředníků, poukázali zároveň též participanté č. 2, 3, 4 a 5. Participant č. 5 uvádí: „*Někdy se*

stává, že soud zareaguje na naše doporučení ve zprávách dohledu či v případech porušování podmínek dohledu s velkým zpožděním. Klient pak snižuje vážnost dohledu.“ O zarážející bohužel však nijak výjimečnou zkušenost se podělil participant č. 4: „Za sebe jako probačního úředníka jsem dával sdělení o závažném porušení soudu, byly tam také tři návrhy na veřejné zasedání. Z toho proběhlo pouze jedno, a ještě takovým stylem, že si soudce vzal pachatele k sobě do kanceláře a dle slov klienta se jednalo o neformální pokec, všechno v pohodě.“ Participant č. 3 se svěřuje s trpkou zkušeností, kdy soud nevyhověl návrhu PMS. Obává se tedy dalšího vývoje chování pachatele, který bude nyní v každodenním kontaktu s osobami, které na něj nebudou mít zřejmě kladný vliv. P3: „Soudu jsme ze strany PMS opakovaně navrhovali alternativní trest domácího vězení, jelikož jsme se domnívali, že v tomto případě by bylo možné na pachatele pozitivně působit.“

Participant č. 2 také vyjádřil přání mít možnost nejenom navrhnout změny související s probačním dohledem, ale přímo o něm aktivně rozhodovat. P2: „Za negativum dohledu bych viděl, když je tam neznalost toho institutu, když soudce neví úplně, co ukládá. Byla by dobrá větší informovanost ve znalostech a způsobech naší práce a užší spolupráce. Slabá participace na tom, co můžu uložit. Rigidita institutu dohledu... nastavené povinnosti či omezení nekopírují a neberou ohled na tu příčinu, kterou lze v průběhu dohledu odhalit. Efekt dohledu by se zvýraznil, kdyby soudce věděl, proč ten dohled ukládá a jaká má očekávání. Bylo by dobré, kdyby v průběhu dohledu soud pružně reagoval na to, co se odhalí v dohledu anebo by bylo dobré, kdyby to mohl udělat sám úředník. Ukazuje se, že by bylo dobré na návrh probačního úředníka ukončit dohled, zkrácení dohledu...to se plánuje, tak uvidíme, jestli nám to schválí. Návrhy vzešly na popud praxe. Jsou klienti, kteří se dostanou do normálních kolejí a běžně fungují, tam by bylo dobré to ukončit dříve. Chybí důvěra v probační službu... taky pružnost v tom, aby byla vložena důvěra do probačního úředníka, který by měl možnost a kompetence pružně reagovat na procesy a vývoj v průběhu výkonu dohledu. Je to těžký vzít si tu zodpovědnost a takovou kompetenci na svá bedra, ale já si myslím, že by to bylo užitečný.“

7.6.8 Nebezpečí

V rámci této kategorie vyvstaly následující kódy: vnímání, osobní rovina, poruchy osobnosti, osoby bez sebereflexe, otevřená instituce, opožděná reakce, ochrana společnosti.

Zejména při práci s pachateli závažné trestné činnosti je zapotřebí myslet nejenom na ochranu společnosti, ale také na pocit bezpečí u pracovníků, kteří s těmito pachateli pracují.

K pocitu bezpečí napomáhá participantovi č. 3 transparentnost. P3: „*Myslím si, že je to jedna z nejdůležitějších věcí v této práci, abych se nemusela bát. Transparentnost vnímám jako ochranu nás obou... mě i klienta.*“ Stejně tak participant č. 2 je přesvědčen, že osobní riziko snižuje transparentní jednání probačního úředníka: „*Já nad tím přemýšlím. Co se týká osobního rizika, můžu mluvit jenom za sebe. Já si myslím, že to, jak je ta práce a role úředníka nastavena, největší nebezpečí vyplývá z vybočení z role, to je právě to riziko. Mocenské nastavení úředníka určitě zvyšuje osobní rizika. Potřebná je transparentnost, člověk ví, co budu dělat, a to snižuje to osobní riziko. Samozřejmě se třeba bojím něčeho jako je Facebook. Pracuju s tím, abychom nebyli dohledatelní, držím si soukromí, na druhou stranu někdy taky promluví o své osobní zkušenosti.*“

Jak je patrné z rozhovorů, probační úředníci v rámci svých osobních zkušeností však spíše, než na potenciální přímé nebezpečí upozorňují na náročnost práce s určitými specifickými skupinami klientů, zvládnutí a zpracování negativních emocí vztahujících se ke spáchanému trestnému činu, na potřebu střežit své soukromí či na eventuální rizika vyplývající z nastaveného systému.

Uvedené částečně vyplývá z odpovědi participanta č.1: „*Osobně riziko ani nevnímám, i když je tu samozřejmě nějaké riziko vždycky, nikdy jsem se neseťkal s ničím závažným. Jsme otevřená instituce, takže riziko tu vždycky bude. Stává se, že jsou to často verbální útoky. Z legislativy je patrné, že máme nějaké pravomoci, klient to ví, dozví se to na začátku dohledu, ale stát se může něco vždycky. U některých pachatelů (vraždy) si držíme odstup, nesmíme to brát v osobní rovině. Nebudeme se šťourat v minulosti, pracujeme s tím, aby se neopakovalo to, co se stalo, pracujeme na tom, co dál. Pracujeme s emocemi, důležité je, aby nedošlo ke zkratu. Je třeba rozpoznat, kde je to riziko u každého klienta, to je asi to nejnáročnější. Musíme oddělit osobní rovinu, nesmí v nás rezonovat negativní přístup k pachatelům nějakých závažných trestných činů. Každý má šanci se změnit, může toho litovat, potrestaný již byl.*“

Ve vztahu k náročnosti práce s určitými specifickými skupinami hovoří participant č. 2, který upozorňuje na obtížnost práce s pachateli, kteří trpí poruchou osobnosti: „*Hodně těžký je pracovat s pachateli s poruchami osobnosti. Vyžaduje to taky schopnost využívat a pracovat s různými metodami. Společný jmenovatel je vykolíkování společného prostoru a rolí. Proces toho vykolíkování je velmi náročný, je třeba, aby si člověk uvědomil, co ten dohled je a jaké jsou povinnosti.*“ K obtížné spolupráci s určitými skupinami klientů se vyjádřili také participant č. 4 a č. 5. P4: „*Složitě je to také s recidivisty.*“ P5 k tomu dodává: „*Považuji za náročnou práci s osobami bez jakékoliv sebereflexe.*“ S tímto názorem se ztotožňuje také

participant č. 3: „(...) za nejtěžší považuji, když chybí klientovi sebereflexe. Pokud si nepřipouští, že něco spáchal. Neuvědomuje si důsledky svého jednání.“

Riziko ve vztahu k ochraně společnosti a páčání další trestné činnosti zmínili participanti č. 3, č. 6 a č. 7. Participant č. 6 uvedl: „Soudy? Např. v případě porušení podmínek výkonu dohledu, aby soud zareagoval opravdu rychle a společnost byla tímto lépe chráněna.“

Aby ovšem mohl soud zavčas reagovat, je zapotřebí jeho včasné informování probačním úředníkem, jak podotkl participant č. 7: „V případě výrazného zvýšení rizikovosti klienta není moc možností, jak urychlit přeměnu podmíněného trestu – v podstatě se v mnoha případech musí počkat, až se dopustí trestného činu. Jediným nástrojem probačního úředníka v tu chvíli je informovat soud.“

7.6.9 Účinnost dohledu na cestě zpět

Ke kategorii účinnost dohledu na cestě zpět byly zvoleny následující kódy: motivace, zázemí, zaměstnání, pozitivní působení, životní pilíře klienta, ošetření rizik, ocenění, nezlomit hůl, zázraky nejdou.

Jeden z hlavních faktorů, na kterém záleží úspěšnost dohledu, spatřují dotazovaní participanti v motivaci klienta. Participant č. 5 k tomu uvádí, že: „(...) záleží na několika faktorech, které se týkají klienta. Pokud mám před sebou člověka, který je motivovaný k výkonu trestu, spolupracuje, tak je to znát i v dlouhodobé spolupráci, v posunech. U člověka, který není tak motivovaný, nebo je například nastavený proti justičnímu systému, je práce složitější. Nicméně postupnými krůčky lze získat i u takového klienta důvěru. Čím složitější je osobnost klienta, tím více se domnívám, že je potřeba znát svou roli a využívám různé techniky efektivní komunikace.“

Participanti se v zásadě shodují, že motivací pro odsouzené bývá obvykle rodina, neboť nechtějí své blízké zklamat. Strach mají z toho, že by mohli doslova „přijít“ o rodinu, zejména o drahou polovičku či o své děti. Další pohnutkou pro vedení řádného života a plnění podmínek dohledu byla také obava ze života za mřížemi. Pro pachatele, kteří ještě zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody neměli, bylo vězení strašákem.

Oba výše zmíněné důvody byly hnacím motorem pro pachatele, o kterých v rozhovoru hovořili participanti č. 1, 5 a 7. P1: „Motivací byly děti a to, aby nešla do vězení. Musím říct, že se opravdu snažila. Sice tam selhání byla, ale vždy měla nějaký důvod.“ Obdobnou zkušenost má i participant č. 5: „Klient považoval jako nejhorší důsledek uvěznění odloučení od rodiny. Být s rodinou je pro něj i nadále důležité.“ Také participant č. 7 uvedl: „Rodina... manželka

a dvě děti, zkušenost s pobytem ve vězení.“ O obavě svých klientů z vězení hovořili i participanti č. 4 a 6.

Zajímavý názor má participant č. 3, který se domnívá, že u pachatele, nad nímž vykonával dohled, bylo motivací kromě blízkých osob nezklamat důvěru probačního úředníka. P3: *„Nechtěl, aby byl jeho trest proměněn na nepodmíněný, ačkoliv se tak následně stalo. Nebojím se říci, že v daném případě byla motivací původně přítelkyně, následně jeho bývalá manželka, se kterou měl a má velmi nadstandardní vztah. Možná neskromně dodávám, že jistou roli sehrála i moje osoba, nechtěl ztratit mou důvěru. Což usuzuji z toho, že když došlo k jakémukoliv excesu, vždy mi hned telefonoval nebo psal. Cítil povinnost mi vše sdělit.“*

Participant č. 6 považuje za významný faktor ovlivňující účinnost dohledu a možnost působení probačním úředníkem na klienta kromě již výše zmiňované motivace klienta také to, zda je odsouzený zatížen nějakou závislostí. P6: *„Míra začlenění závisí na ochotě klienta... odsouzeného změnit svůj způsob života a následně pak velmi záleží na případných závislostech odsouzeného. U aktivního uživatele drog či alkoholu, který je s tímto v pohodě a vyhovuje mu to, tak s tím nenaděláte mnoho zázraků.“*

Výkon probačního dohledu spočívá nejen v kontrole pachatelů, ale zejména v pozitivním působení probačních úředníků na pachatele závažné trestné činnosti. Efektivita působení na pachatele je však podmíněna dalšími faktory, jak popisuje participant č. 4: *„Možnosti působení na pachatele tu jsou. Záleží však na několika věcech, a to na motivaci klienta, na jeho kapacitě a na příležitostech, ať už pracovních, sociálních, vyřešené bydlení, dluhová problematika, léčení... pokud jsou naplněny výše zmíněné pilíře, tak se domnívám, že s klientem lze pracovat a pozitivně na něj působit.“* Z výroku participanta č. 4 vyplývá, že působení na klienta probačním úředníkem samo o sobě nemá dostatečný efekt, pokud u pachatele neexistují alespoň základní životní pilíře spočívající v rodinném zázemí a existenčních podmínkách (dostatečný příjem, zaměstnání).

Rodina a práce jsou pilíře, které významně napomáhají v bezproblémovém fungování pachatele, nad nímž vykonává dohled participant č. 7: *„Vzhledem k tomu, že klient má stabilní sociální a pracovní život a zatím se v průběhu zkušební doby nedopustil trestného činu ani přestupku, pak lze konstatovat, že dohled prozatím plní svůj účel.“* O důležitosti práce, příjmu a možnosti pracovního zapojení pachatelů už v průběhu výkonu trestu odnětí svobody hovořil i participant č. 1: *„Záleží ovšem na pachateli, my nejsme spasitelé, nemůžeme dělat zázraky. Snažíme se na klienty působit, ale je to o jednotlivých lidech. Když je někomu dvacet, má to všechno na háku, když je mu padesát, je to jiné. Je to o tom pracovat s motivací toho člověka.“*

Smyslem je, aby se ten člověk nevrátil k páchání trestné činnosti. Důležité je to, zda má ten člověk příjem a práci. Někteří ovšem práci těžko hledají. Je to i o nastavení společnosti, my tady žádné zázraky nedokážeme. Bylo by třeba změnit celý systém. Třeba projekt nějakých probačních domů. Bylo by dobré, kdyby měli možnost pracovat i ve vězení. Nebude to fungovat u každého, ale myslím, že tak u 20 či 30 % ano, což je docela významné procento. Problém je taky v tom, že když nastoupí do práce, seberou mu třeba půl výplaty a on je v tom kolotoči zase zpátky.“ Většina participantů se shoduje na tom, že u pachatelů, u nichž je absence těchto pilířů, je situace o to složitější. Je třeba, aby probační úředník o to více motivoval pachatele a podporoval ho ve snaze tyto pilíře začít budovat.

Nejsilnějším nástrojem probačního úředníka při práci a působení probačního úředníka na pachatele závažné trestné činnosti je on sám, přesněji řečeno tedy umění ovládat rozhovor, jak již bylo zmíněno v kategorii 7. 3. 6 Principy práce. P7: *„Do jaké míry mohu působit – pomocí rozhovoru pomoci klientovi identifikovat oblasti života, na kterých by byla potřeba zapracovat (dluhy, drogy, alkohol, vztahy, nezaměstnanost, nezvládnutí agrese, ...) – pokud se toto podaří, poradit mu, co je ke změně potřeba. Dále mu během zkušební doby neustále připomínat rizika, připomínat mu povinnosti stanovené soudem a důsledky porušení a dodržování povinností a omezení kontrolovat. Už samotná změna chování může způsobit nové, pozitivní návyky. Vždy je tu ale na druhé straně i osobnost klienta a jeho motivace, životní zkušenosti a často se stane, že ke změně nedojde.“*

O potřebnosti a síle uznání i ocenění pachatele v adekvátních případech mluvil participant č.6: *„Když se s obavami seznamoval se závěrečnou zprávou, která měla 4 strany, bylo vidno, jak je posílen postojem a oceněním probačního úředníka, neb opravdu bylo vyzdvihnuto jeho úsilí v posledním roce dohledu a to tak, že s čistým svědomím jsem navrhla soudu jeho osvědčení.“*

Největší účinnost institutu dohledu vidí participant č. 2: *„(...) v nedobrovolnosti, vidím sílu té povinnosti, jasně nastavená pravidla a mnohem jasnější důsledek. Zároveň je tam to posilování té volby toho člověka a vedení ho k odpovědnosti. Můžeme pracovat s tím nedobrovolným vnějším vlivem.“*

Participant č. 7 shledává institut probačního dohledu za účinný sociálně pedagogický nástroj, kterým lze na pachatele preventivně i výchovně působit: *„Dává mu výbornou příležitost k tomu, aby si dal do pořádku všechny rizikové oblasti života. V probačním úředníkovi má nejen kontrolora, ale i člověka, který mu dokáže doporučit navazující organizace, poradí, často mu*

i dokáže změnit pohled na svůj dosavadní život a ukázat, proč je třeba v daných oblastech provést změnu a jak té změny dosáhnout.“

7.6.10 Přínos konkrétního dohledu

V kategorii přínos konkrétního dohledu byly nalezeny následující kódy: změny v osobnosti pachatele, sebereflexe, kriminální kariéra a její konec, snaha o nápravu, prevence páčání trestné činnosti, stabilní zaměstnání, nový vztah, zpětná vazba, největší úspěch.

Probační úředníci byli požádáni o vybrání jednoho konkrétního případu, v němž vykonávají dohled nad pachatelem závažné trestné činnosti. Druhá polovina rozhovoru byla totiž částí specifickou, která obsahovala otázky směřující na jimi vybraný případ. O tom, jaký měl či stále má probační dohled účinek nad takovými pachateli, zda došlo k nějaké konkrétní změně či posunu v životě a chování pachatele, ale i o jeho budoucím směřování, vypovídají následující pasáže.

U pachatele, nad nímž vykonával dohled participant č. 3, nastaly v průběhu spolupráce s probačním úředníkem nejvíce patrné změny v jeho osobnosti. P3: *„Vnímala jsem velký posun v osobnosti pachatele. Dokázal eliminovat setkávání s přáteli ze závadového prostředí, od pochopení svého problému a hlubšího navázání spolupráce přestal páchat trestnou činnost. V počátku dohledového období ještě spáchal přestupky ve spojení s pozitivním alkoholem. V posledních měsících se nic takového nedělo, ač žil ve velkém psychickém vypětí. Došlo k celkové změně náhledu na život, ke změnám hodnotového žebříčku a ke změnám v závadovém vzorci chování ve spojení s alkoholem. Docházelo k vyzrání osobnosti, která směřovala k deradikalizaci.“* Participant č. 3 poukazuje na fakt, že o úspěchu ve smyslu desistence a resocializace v tomto případě hovořit nelze vzhledem ke skutečnosti, že byl probační dohled „v jeho režii“ od začátku vykonáván nad osobou, která směřovala do výkonu trestu odnětí svobody. Nicméně za úspěch osobně považuje: *„(...) navázání vztahu mezi probačním úředníkem a pachatelem, což se u předchozího dohledu nepodařilo. Pachatel pochopil, že PMS není pouhá represivní složka systému. Domnívám se, že odsouzený si vážil skutečnosti, že má možnost s někým otevřeně hovořit a v době před odsouzením sdílet své starosti a obavy, ovšem toto je otázka více na jeho osobu. O úspěchu zcela nelze hovořit, jelikož dohled byl od počátku vykonáván nad osobou směřující do výkonu trestu.“* Ohledně budoucího vývoje odsouzeného a možného ukončení kriminální kariéry se participant č. 3 vyjádřil následovně: *„Domnívám se, že pokud pachatel bude nadále přemýšlet tak, jak se dělo na konci dohledového období a bude-li mít možnost na jeho náhled vhodně působit vychovatel ve věznici, je možné, že i vzhledem*

k jeho věku dojde k procesu desistence. Rovněž pokud bude pachatel pokračovat v započatém procesu deradikalizace, předpokládám, že dojde k eliminaci příčin páchaní trestné činnosti.“

Za největší úspěch dohledu nad pachatelkou závažné trestné činnosti považuje participant č. 1 to, že: *„(...) je paní schopná vyhledat odbornou pomoc. Uvědomila si vždy, když selhala a snažila se to zase napravit.*“ Participant dále vyzdvihuje změnu v chování, kterou v průběhu dohledu zaznamenal. P1: *„Paní změnila své chování hodně. Když přišla poprvé, byla uzavřená do sebe, schoulená a během pár měsíců vykvetla jako kytky. Byl tam markantní posun. Sice se to potom zase zhoršilo, ale ten rozdíl již nebyl tak velký.*“ Výkon dohledu a celkovou spolupráci s klientkou hodnotí participant č. 1 za účinnou ve vztahu k prevenci a začlenění se pachatelky zpět do běžného života. P1: *„Byla schopná žít normální život, našla si partnera, chodila do zaměstnání. Volala častokrát, někdy i mimo pracovní dobu, ani jsem všechno do spisu nedával.*“ O budoucím směřování klientky po skončení dohledu se participant č. 1 vyjádřil následovně: *„Pokud ten dohled doběhne v tom stylu, jaký byl, určitě to pachatelka bude schopná zvládnout. Udělali jsme kus práce a ona je schopná vše vnímat a pracovat s tím.*“

Během spolupráce se podařilo participantovi č. 5 za poslední rok dosáhnout u pachatele větší sebereflexe na spáchanou trestnou činnost a následky, které svým jednáním pachatel způsobil obětem. P5: *„Klient se dlouhodobě choval k ženám, zejména ke svým partnerkám, agresivně. Partnerky kolem sebe byl zvyklý urážet, ubližovat jim. Nyní se snaží tohoto vyvarovat, má určitý náhled na své chování v minulosti. Klient je více sebekritický.*“ Pozitivní posun u svého klienta spatřuje participant také v oblasti práce. P5: *„Před nástupem do vězení měnil často zaměstnání. V současné době má stabilní zaměstnání.*“ Participant je prozatím toho názoru, že jejich spolupráce a probační dohled mají preventivní účinek. Ostatně to dokládá následující výrok: *„Domnívám se, že do určité míry má preventivní účinek. V rámci spolupráce se zaměřujeme na to, jak předcházet rizikovému chování, konfliktům. Myslím, že pomáhá také to, že klient se zabývá následky trestné činnosti. Pokud bude spolupráce probíhat tak jako doposud jsem, co se budoucnosti klienta týče spíše pozitivní.*“ Jak hodnotí probační dohled samotný pachatel a co považuje za úspěch se dozvídám zprostředkovaně slovy participanta č. 5: *„Myslím, že pro klienta je úspěch udržení partnerského vztahu bez hádek. Dohled hodnotí pozitivně. Je rád, že se na probačního úředníka může v případě potřeby obrátit.*“

Pachatel, nad nímž vykonával dohled po dobu šesti let participant č. 2, se k dohledu od počátku stavěl negativně. Pachatel nepřipouštěl, že by se dopustil něčeho špatného. Spatřoval neuvěřitelnou křivdu v tom, že byl odsouzen. Stavěl se do role oběti, oběti své bývalé družky, která si to vše údajně vymyslela a pošpinila jeho osobu, ale i obětí systému.

Ze znaleckého posudku vyplynulo, že se jedná mimo jiné o osobu s disociální poruchou osobnosti, psychopatií, ale také o osobu sociálně obratnou, u které je však resocializace mimořádně obtížná. Institut dohledu i probačního úředníka chápal pachatel dle slov participanta č. 2 takto: *„Vy mě chcete zničit... všichni jdou proti mně.“* Nejtěžší byly pro participanta začátky spolupráce s pachatelem, neboť měl odmítavý postoj a vše bral jako citelný zásah do soukromí. P2: *„Cokoliv, co jsem udělal, tak jsem mu to řekl... pořád jsem musel vysvětlovat každý svůj krok v rámci toho případu, opakovaně vysvětlovat a odkazovat na podmínky dohledu a povinnosti. Vymezovat si ten prostor a role. (...) aby měl tu zkušenost a mohl mít důvěru ve mně, v ten institut.“* Participant č. 2 uvádí, že bylo nesmírně důležité s pochopením vnímat vše, co pachatel říká a soustředit se také na emocionální stránku. P2: *„(...) vnímání jeho pravdy. Nesnižoval jsem ji, ale unikal jsem od té jeho pravdy tím, že rozsudek je daný, dohled prostě bude probíhat a když odsouzený nebude fungovat, tak ty důsledky přijdou.“* Vzájemná spolupráce byla zaměřená především na rozvíjení náhledu na trestnou činnost, řešení potenciálních krizových situací a ošetření rizik, přenos výchovných metod, ochranu oběti, oproštění se od minulosti a směřování do budoucnosti. Preventivní působení spatřoval v tomto případě participanta č. 2 v: *„(...) těch důsledcích, který přijdou...otevírání těch variant, alternativ, jak se zachovat, který lze využít... soustředění na to, co pomáhalo, rozebírání situací, co bylo to silný, že to ustál, ...“* Úspěchy, které se během probačního dohledu podařily, shledává participanta č. 2 v tom, že: *„(...) se během šesti let nedopustil trestné činnosti navzdory tomu, že disponuje pěti záznamy v trestním rejstříku a z toho v jednom případě došlo následkem trestné činnosti k úmrtí. Taky že byla ochráněna oběť. Našel si stabilní zaměstnání. Založil novou rodinu. Funguje a našel nový smysl.“* Uspokojivou zpětnou vazbu dostal participanta od pachatele na závěrečné konzultaci, kdy mu pachatel sdělil: *„(...) že je rád, že dohled končí, ale ať si to nebere nijak osobně... že se mu s ním spolupracovalo dobře, jelikož se k němu choval vždycky fěr a že to pro něj bylo užitečné... za ten čas dohledu jsem se posunul, už necítím negativní emoce k systému, ani k bývalé partnerce... smířil jsem se s tou křivdou.“* Participanta č. 2 je přesvědčen, že odsouzený se do budoucna již nedopustí trestné činnosti, a to z důvodu spokojenosti v aktuálním vztahu, ošetřených rizik, dosažené seberegulace. P2 k tomu ještě dodává: *„Je mu je teď 49 let... z kriminologického hlediska dochází k desistenci, dekriminalizaci kolem 45 let života... proces vyvržení, nabytí zkušeností, uvědomění si času života, plány... další důvod proč si myslím, že tam trestná činnost už nebude.“*

Participanta č. 7 vnímá a považuje za zdárné, že pachatel je sám schopen: *„(...) identifikovat rizikové situace, a to si myslím, že je výsledkem spolupráce s probačním úředníkem.“* K tomu

dále dodává, že za největší úspěch bude pokládat: „(...) pokud se nedopustí trestné činnosti a zároveň že bude nadále schopen identifikovat rizikové oblasti, bude sám umět řešit náročné životní situace tak, aby je nemusel řešit jakýmkoli protiprávním jednáním. Že se tomu naučí sám předcházet.“ Preventivní účinek dohledu spatřuje participant č. 7 zejména v tom, že: „(...) klient má díky dohledu neustále v povědomí, že se nachází ve zkušební době podmíněného propuštění.“

O tom, že správně neléčené závislostní chování může vést k neúčinnému dohledu, potažmo k recidivě, otevřeně mluví participant č. 4: „Do doby recidivy mi přišlo to, že snaha, kterou deklaroval na konzultacích byla upřímná. Dohled a možnost si s někým otevřeně povídat bylo pro něj přínosný. Ten problém s alkoholem nebyl řádně řešen, na tom to pak spadlo.“ I přesto participant č. 4 spatřuje alespoň nějaký zdařilý moment tohoto dohledu: „Za úspěch vnímám to, že má zaplacené náklady trestné činnosti (avšak zaplaceno z kapsy jeho sestry).“ Vzhledem k osobě pachatele si participant č. 4 netroufá předjímat budoucí vývoj a fungování svého klienta. K tomuto uvedl: „Absolutně ne, psychická indispozice na straně pachatele. Konkrétně spojení agresivity a žárlivosti, porucha osobnosti. Když bude abstinovat, tak by to mohlo být dobré.“

V případě, o který se podělil participant č. 6, velmi dobře zafungovala multidisciplinární spolupráce. P6: „Kluk se dal do kupy, s důvěrou jeho mámy, a prošlým alkoholovým delíriem a málem ztráty života s podporou nás se sám rozhodl vydat se na jinou cestu. Léčebna Bohnice, zde perfektní vedení (dle jeho slov). (...) Dodnes tedy dochází na skupiny a posilovačky, našel si „nové lidi“ kolem, našel práci, stabilizoval se.“ Participant č. 6 shledává za největší úspěch svého klienta osvědčení soudem a vyhovění uloženým podmínkám po pěti letech společného dohledu. P6: „(...) jednal tak, aby mohlo být navrženo osvědčení a doloženo v takové míře, aby soudce toto akceptoval, a tak se i stalo.“ Jako další úspěch vyzdvihuje participant č. 6 to, že: „(...) zaplatil si vzdělávací kurz, mamince pak z výplaty peníze na ten kurz splatil a nyní je sám zaměstnancem léčebny, kde motivuje nové lidi k odvykání od závislosti na alkoholu.“ Dále k tomuto případu dodává, že vzájemná spolupráce měla na odsouzeného pozitivní vliv: „Rozhodl se sám k lepší cestě a tím, že jsme mu byli dobrým dohlížejícím, pomocníkem i podpůrcem, jsme mu nesebrali naději.“ U tohoto pachatele došlo nejen k posunu, ale dá se říct, že celkové změně jeho osobnosti, chování i způsobu života. P6: „Změnil úplně svůj pohled na svět, je ochotný, pomáhající a úplně šťastný za lidské ocenění, poděkování.“ Klient zůstal v občasném kontaktu se svým probačním úředníkem i po úspěšném skončení dohledu. Koneckonců i špatná zkušenost související se závislostí a trestnou činností, může být vytěžena

v něco smysluplného. Tak jako tomu bylo v případě tohoto pachatele. P6: *„Jde cestou pomoci jiným a naplňuje ho to. Vyhodnotili jsme, když zde byl pozdravit, že kdyby se nedostal na své dno, nikdy by nemohl vykonávat práci, která je pro něj přínos a má smysl. To jsou prostě paradoxy.“*

8. Zodpovězení výzkumných otázek

Následující kapitola se zaměřuje na zodpovězení výzkumných otázek, jejichž odpovědi jsou podstatné pro závěrečné vyhodnocení výzkumného šetření.

Autorka práce následně odpoví prvně na tři dílčí otázky, které si stanovila v úvodu práce, a to jaká jsou pozitiva probačního dohledu z pohledu probačního úředníka. Dále jaká jsou negativa probačního dohledu z pohledu probačního úředníka. V neposlední řadě, jaké zkušenosti mají konkrétní probační úředníci při práci s pachateli závažné trestné činnosti.

V návaznosti na vyhodnocení těchto otázek autorka zodpoví hlavní výzkumnou otázku týkající se účinnosti probačního dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti ve vztahu k jeho cíli.

První dílčí výzkumná otázka zněla: *Jaká jsou z pohledu probačního úředníka pozitiva probačního dohledu?* K této výzkumné otázce se vztahují kategorie hlavního pozitivum a přidružené klady.

Participantů vyzdvihují na probačním dohledu prvek svobody, díky němuž se pachatel nenachází ve vězení. Na jednu stranu se jedná o pachatele, kteří mají dohled uložen v rámci podmínky, pro ně je bezpochyby největším benefitem to, že nejsou nuceni ze dne na den zanechat svůj dosavadní život. To má zásadní vliv i na jejich rodiny, které díky tomuto trestu na svobodě neztratí na nějakou dobu důležitého člena, který mnohdy bývá hlavním zdrojem finančního příjmu pro rodinu. Co se týče finančního hlediska, tak nejen pro rodiny odsouzených, ale také pro stát tato varianta potrestání vychází mnohem příznivěji než samotné uvěznění. Zároveň i poškození mají mnohem větší šanci dobrat se přiznané náhrady škody, když je pachatel na svobodě a je pracovně aktivní. V případě jeho umístění do výkonu trestu, kde by v lepším případě byl pracovně zařazen, avšak z platu, který by si byl schopen v rámci výkonu trestu vydělat, by jen stěží zaplatil veškeré nároky poškozených, které jim vyplývají z trestné činnosti. V ideálním případě tedy při podmíněném odsouzení k výkonu trestu s dohledem nedochází u pachatele k narušení životních rolí, běžného denního režimu či ztrátě kontaktu se společenským životem a pracovními návyky.

Na druhou stranu je tu další skupina odsouzených, kteří jsou podrobena dohledu, a to jsou osoby z výkonu trestu podmíněně propuštěné. U nich naopak již často došlo ke zprůtrhání vazeb s blízkými, prošly si procesem prizonizace, ztratily pro nás běžné sociální návyky. Navíc pachatelé odsouzení za závažné trestné činy strávili ve vězení kolikrát značnou část života a za tu dobu se vnější svět posouvá neustále dopředu. V takovýchto případech participantů považují uložení dohledu za významný přínos, neboť pachatel díky dohledu získá zachytný bod

a člověka, který mu je nápomocen při těžkostech souvisejících s novým začátkem a při „zaběhnutí“ pachatele zpět do společenského a pracovního života.

Společnými jmenovateli pro obě tyto skupiny odsouzených je šance ke změně a nabídka pomoci zprostředkována ze strany probačních úředníků, kteří nad nimi probační dohled vykonávají. Možnost změny považují participanti za největší přednost tohoto institutu. Samozřejmě to, zda ji pachatel využije, je plně na něm, avšak už pouhá nabídka pomoci a šance ubírat se jiným, lepším směrem je stěžejní.

Za další pozitivum probačního dohledu spatřují participanti součinnost pracovníka PMS s oběťmi trestných činů a ohleduplnost vůči jejich potřebám. Díky oslovení ke spolupráci ze strany probačního úředníka mohou poškození získat pocit důležitosti a prostor pro aktivní participaci na trestním řízení, na dosažení potřebné satisfakce či ošetření a zahojení ran, které vznikly v důsledku trestné činnosti či sekundární viktimizace.

U pachatelů závažné trestné činnosti, respektive probačního dohledu nad těmito pachateli, je dle participantů největší výhodou, že tento dohled a vzájemná spolupráce trvá zpravidla delší dobu (v řádech až několika let). Pracovník díky této dlouhodobosti má tedy mnohem větší možnost podílet se na správném směřování života odsouzeného a účinněji působit na jeho osobu i chování.

S uložením dohledu jakožto formou trestu pachatelé získávají osobu probačního úředníka. Participanti v tomto shledávají velkou sílu institutu, neboť probační úředník bývá v některých případech tím jediným člověkem, před kterým mohou být odsouzení sami sebou, s kým mohou otevřeně mluvit o všech svých problémech i obavách. Také participanti vyzdvihují možnost pomoci odsouzeným s praktickými starostmi a záležitostmi souvisejícími nejenom se závazky vzniklými trestnou činností.

Znění druhé dílčí výzkumné otázky bylo následující: ***Jaká jsou z pohledu probačního úředníka negativa probačního dohledu?*** K této výzkumné otázce se váže kategorie slabiny systému. Název kategorie sám o sobě vypovídá, že participanti nevnímají negativa ani natolik v institutu probačního dohledu jako takovém, ale spíše v personálním, případně technickém zajištění Služby. Zároveň s tím vidí slabiny také v legislativním zaštitění výkonu dohledu.

Za negativa participanti shodně považují administrativní zátěž spojenou zejména s nutností psaní průběžných zpráv pro soud, která spolu s běžnou a další potřebnou administrativou související s vedením jednotlivých spisů bývá mnohdy pro pracovníky zahlcující a náročná. Nenapomáhá tomu ani počet spisů připadajících na jednoho pracovníka ani skutečnost, že většina z nich má na starosti nejednu agendu (tedy kromě dohledové agendy vykonávají

participanti například i agendu mladistvých pachatelů, trestu domácího vězení či mediace v rámci přípravného řízení). Všichni participanti mají bohaté zkušenosti s nadměrným množstvím případů, které současně vykonávali. Výjimkou nebylo ani 120 spisů na jednoho pracovníka, což s ohledem na specifika a nutnost intenzivní práce se skupinou pachatelů závažné trestné činnosti, zejména v prvních měsících, je jen obtížně zvladatelné. Tyto strasti se samozřejmě posléze mohou projevit v kvalitě či rozsahu odvedené práce, neboť pod tíhou administrativy a objemu práce nelze dlouhodobě vykonávat plnohodnotnou práci ve smyslu, že každému probačnímu dohledu nad pachatelem závažné trestné činnosti bude pracovník schopen věnovat dostatek času, bude flexibilní a pachateli k dispozici pro řešení neočekávaných či krizových situací.

Participanti negativně nahlíží na proces a rozhodování o ukládání probačního dohledu, neboť mají zkušenosti s tím, že nevhodně uložený dohled nebo přiměřené podmínky a omezení se mohou projevit na efektivitě dohledu i na jejich spolupráci s pachatelem. Poukazují také na vyskytující se problematickou komunikaci a součinnost se soudy. Objevující se nepřiměřené i diametrálně odlišné postupy soudců a jejich přístup k alternativním trestům, probačnímu dohledu, porušení podmínek pachatelem, ale i přímo k návrhům probačních úředníků nenapomáhají k plnému využití potenciálu, který v sobě institut probačního dohledu má.

Třetí dílčí výzkumná otázka zněla: ***Jaké osobní zkušenosti mají probační úředníci s institutem probačního dohledu při práci s pachateli závažné trestné činnosti?*** K otázce se vztahují následující kategorie: budování vztahu, osobnost probačního úředníka, účinnost dohledu na cestě zpět a přínos konkrétního dohledu. Poznatky k fungování či nefungování probačního dohledu byly získány prostřednictvím osobních zkušeností participantů.

Ukazuje se, že participantům se při práci s pachateli závažné trestné činnosti nejvíce osvědčuje transparentní kontakt, kdy s klientem jednají na rovinu a o všem s ním otevřeně mluví. Základní věcí, bez níž by spolupráce nebyla možná a probační dohled by pozbýval smyslu, je vztah probačního úředníka a klienta založený na důvěře. Participanti se shodují na tom, že základními stavebními kameny potřebnými k vybudování důvěrného vztahu a úspěšné možnosti pozitivního působení na pachatele, je bezpodmínečné přijetí klienta a respekt vůči jeho osobě. Takovýto přístup si pachatelé chválí a díky němu se stávají přístupnější a otevřenější k potenciálním změnám, což ve svém důsledku prospívá vzájemné spolupráci a pomáhá k dosažení kýžených výsledků.

Mezi dovednosti, které mají dle participantů nezanedbatelný vliv při působení na pachatele, patří umění naslouchat, „vcítění se“ do klienta, ale také přirozená autorita, nabyté životní zkušenosti a právní vědomosti.

Participantům dále při práci s pachateli závažné trestné činnosti funguje aktivizace klientů. Průběžné hodnocení rizikových faktorů, zaměření se na ošetření těchto rizik, ale i na potřeby pachatele. Stanovování postupných kroků k dosažení jednotlivých cílů a při dosažení dílčího úspěchu vyjádření ocenění. Neméně důležitá je také pomoc s oproštěním se od minulosti a orientací na budoucnost, kterou mají v rukou samotní pachatelé a připomínání toho, že ji mohou ovlivnit.

Velkou váhu participanty přikládají také multidisciplinární spolupráci. Osvědčuje se jim disponovat znalostmi a kontakty na potřebné sociální či jiné odborné návazné služby (nejčastěji se jedná se o charitativní organizace poskytující potravinovou a materiální pomoc, dluhové poradny, bezplatné odborné psychologické poradenství, organizace či svépomocné skupiny poskytující pomoc a podporu při léčbě závislostí, zaměstnavatele, pro které není překážkou záznam v rejstříku trestu a poskytují také ubytování). Pachatelé tyto znalosti při spolupráci s probačním úředníkem velmi kvitují, neboť oni sami se jen málokdy orientují v nabídkách služeb pomoci, které se v daném regionu vyskytují. Participanty také uváděli, že pro efektivnost dohledu je prospěšné být v kontaktu a mít dobré vztahy s OČTŘ. S ohledem na tuto problematiku byla participanty nejednou vyzdvihována prospěšnost fungování a aktivní participace na multidisciplinárních týmech či komunitním plánování.

Obecně se dá říci, že participantům při práci s pachateli závažné trestné činnosti nefunguje dlouhodobé užití a převaha přístupu založeném na kontrole. Nadřazený postoj a veškeré úkony vykonávané z pozice moci nepovažují za funkční, nýbrž spíše za kontraproduktivní. Participanty však deklarují, že samozřejmě záleží na osobnosti a přístupu pachatele. Minimálně, avšak stane se, že výše zmíněné je uplatňováno u určitých skupin klientů (psychiatrická diagnóza, porucha osobnosti, neschopnost sebereflexe), a to z primárního důvodu ochrany společnosti, neboť náprava či resocializace takového pachatele je téměř nulová.

Hlavní výzkumná otázka zněla: *Naplňuje probační dohled resocializační funkci spočívající v začlenění pachatele závažné trestné činnosti zpět do společnosti, jeho návratu do společnosti bez dalšího páchaní trestné činnosti a změně v jeho chování?* K hlavní výzkumné otázce se primárně vztahují kategorie přínos konkrétního dohledu, účinnost na cestě zpět, principy práce a asistenti pomoci.

Odpověď na tuto otázku je naplňována a čerpána z dílčích aspektů, na které byli probační úředníci dotazováni. Jedná se především o následující informace. Významným hlediskem je to, zda došlo během probačního dohledu ke spáchání recidivy, zda pachatel splnil své závazky vyplývající z trestné činnosti (náhrada škody). Dále také to, zda byl klient schopen navázat rodinný život, udržet si stabilní zaměstnání. A v neposlední řadě, je podstatné také to, zda se podařilo dosáhnout u pachatele změny v jeho osobnosti, chování či hodnotovém žebříčku a dostatečné sebereflexe na jeho předchozí protiprávní jednání.

Recidiva byla zaznamenána u dvou případů ze sedmi. Participanti č. 3 a č. 4 sdělili, že u jimi vybraných pachatelů, došlo k závažnému porušení podmínek dohledu. P3: *„Na začátku rozhovoru jsem uvedla, že těsně před počátkem dohledu k recidivě došlo. Následně se tak stalo ještě jednou, přestože již byl výkon dohledu funkční, porušil pachatel zákaz požívání alkoholu. Došlo k malé potyčce opět s bratrem, PČR však věc odložila, nebylo jednáno ani o přestupku. Ovšem současně při incidentu došlo k znevážení úřední osoby, což jako přestupek kvalifikováno bylo. Vzhledem k tomu, že odsouzený porušil zákaz požívání alkoholu, což PČR dala PMS na vědomí, jsem věc musela oznámit soudci, který se spojil se soudem, který řešil pachatelovu předešlou závažnou násilnou trestnou činnost. Soud vyšší instance tudíž na návrh soudce přistoupil k souhrnnému trestu, tudíž proměnil i podmíněný trest, který mu byl stanoven s dohledem.“* Pachatel se ke svému pochybení postavil čelem a ihned o tom informoval svého probačního úředníka. Participant č. 3 k tomu dodává: *„(...) pachatel se po spáchání potyčky ihned dostavil na středisko PMS a chtěl mi vše sdělit. Nejednalo se o vysvětlování, nechtěl zastání nebo to, abych jeho pohnutky chápala. Svou vinu opět jasně deklaroval. Chápal, že budu muset informovat soud, dokonce se mi omlouval.“* U pachatele, nad nímž vykonával dohled participant č. 4 došlo ke spáchání totožné trestné činnosti, za kterou byl již pachatel podmíněně odsouzen k trestu odnětí svobody s dohledem. P4: *„(...) došlo k recidivě po dvou letech.“* V průběhu konzultací se participant č. 4 s klientem dobrali k tomu, co bylo pohnutkou trestné činnosti. P4: *„Pohnutkou byl alkohol... na tom jsme stavěli tu podmínku.... vyhnout se alkoholu a vyřešit si vztah k němu.“* Participant má za to, že k recidivě došlo právě v důsledku řádně neléčené závislosti na alkoholu. Soud v tomto případě stanovil podmínku bohužel pouze ve formě ambulantního léčení, které v tomto případě nebylo dostatečné. Rovněž soud v tomto případě ignoroval opakované upozornění probačního úředníka na závažné porušení podmínek i úředníkovi návrhy na veřejná zasedání.

Dostání závazků, které pramenily z trestné činnosti se dle slov participantů podařilo všem pachatelům. Pokud byla pachatelům uložena povinnost nahradit majetkovou škodu

či nemajetkovou újmu, tak dle slov participantů byla tato povinnost splněna. V některých případech pachatelé újmu stále splácí, a to formou splátkových kalendářů nebo prostřednictvím exekuce.

Co se týče zázemí a zaměstnání, tak většina participantů sdělila, že se pachatelům podařilo najít nový partnerský vztah a začít žít rodinným životem. V jednom případě došlo k udržení si stávajícího vztahu i po spáchání trestné činnosti. Kromě jednoho pachatele, který byl rok a půl v pracovní neschopnosti, si všichni dokázali najít a udržet stabilní zaměstnání, což se před zahájením spolupráce s probačním úředníkem většinou nedařilo. Dle participantů tato skutečnost velmi napomáhala odsouzeným s motivací a odhodláním „nového života“ a napomáhala k reálným představám o budoucnosti bez páchaní trestné činnosti.

Všichni participanté uvedli, že pachatelé jsou schopni kriticky nahlížet na spáchanou trestnou činnost a své chování. Ač dva pachatelé vnímají újmu, kterou způsobili odlišně od poškozených, tak všichni jsou schopni dostatečné sebereflexe. Ve spolupráci s probačním úředníkem, v některých případech i psychologem, se dokázali pachatelé zabývat a odhalit příčinu, která vedla ke spáchání trestného činu. Během konzultací docházelo s pomocí probačního úředníka k mapování a identifikaci situací či podnětů, které jsou pro pachatele rizikové v souvislosti s páchaním trestné činnosti. Následně bylo pracováno na ošetření těchto rizik, získání vhodných alternativ či technik k úspěšnému zvládnutí krizové nebo rizikové situace. S ohledem na výše zmíněné bylo cílem participantů vedení klientů ke svépomoci.

Z výsledků specifické části rozhovorů vyplynulo, že až na jednoho odsouzeného (psychická indispozice, závislost na alkoholu) lze u pachatelů závažné trestné činnosti spatřovat významný posun v jejich osobnosti a životních hodnotách. Za tyto úspěchy si však participanté nepřipisují zásluhy sami, ale poukazují na kombinaci vícero faktorů. Klíčovou roli sehrála přítomnost a podpora rodiny. Neméně důležitým faktorem je práce a pravidelný příjem. A v neposlední řadě je to součinnost s dalšími odborníky či institucemi, zejména z oblasti psychologie, psychiatrie, léčby závislostí či poradny zabývající se dluhovou problematikou.

Vzhledem k výše uvedenému lze konstatovat, že se ve většině případů podařilo prostřednictvím probačního dohledu začlenit pachatele závažné trestné činnosti zpět do společnosti bez toho, aniž by došlo k dalšímu protiprávnímu jednání. Za zdařilé lze také vnímat pozitivní změny v osobnostech pachatelů a jejich chování. Většina klientů dotazovaných participantů naplno využila „druhé šance“ a vydala se novým, snad lze říci lepším směrem.

9. Diskuse

Tato kapitola si klade za cíl porovnat dosažená zjištění a poznatky s výsledky jiných výzkumů či závěrečných prací, které jsou tematicky podobné. Dále se kapitola bude zabývat limity provedeného výzkumného šetření a náměty pro budoucí směřování výzkumu. V závěru kapitoly jsou pak představena doporučení pro praxi, která by mohla podpořit účinnost probačního dohledu a napomoci pachatelům závažné trestné činnosti s procesem úspěšného začlenění zpět do společnosti.

Porovnání výsledků výzkumu s výsledky jiných výzkumů

Bohužel počet výzkumů zaměřených na probační dohled nad pachateli závažné trestné činnosti je zcela minimální. Realizována však byla výzkumná šetření obecně z oblasti probace. Lze tedy srovnávat konkrétní výsledky výzkumů obecněji zaměřených či závěrečných prací s aktuálně zjištěnými daty.

Tomášek a kolektiv (2016) se ve svém výzkumu zaměřili na identifikaci recidivních nebo desistentních faktorů a jejich významu v rámci probace. Pro realizaci šetření využili dotazníkové šetření mezi probačními úředníky vykonávajícími agendu probačního dohledu. Z výsledků výzkumů vyplývá, že probační úředníci za významné kritérium hodnocení účinnosti probačního dohledu spatřují sice recidivu, ale nepřikládají jí ten největší význam. Naopak vyzdvihují změny v osobnosti i chování pachatele, změny v jeho přístupu k trestné činnosti. Probační dohled považují za účinný také ve chvíli, kdy jsou ošetřeny rizikové faktory a potřeby pachatele. Stejného názoru jsou i participantů výzkumného šetření předkládané práce. Rozdíl je však v náhledu na posuzování účinnosti probace s ohledem na ošetření potřeb poškozených, kterým participantů autorčina výzkumu přikládají mnohem větší váhu. Ke stejnému závěru dospěli participantů také v kategorii přínosu dohledu pro klienty, přičemž obě skupiny participantů vnímají, že klienti nejvíce kvitují lidský přístup ze strany probačního úředníka, který je pro ně osobou, s níž si mohou popovídat, svěřit se jí svými problémy a od níž se jim dostane podpory a motivace.

Snížení recidivy dle několika teorií lze dosáhnout ošetřením kriminogenních faktorů, zároveň ale i posilováním ochranných faktorů. Vliv posilování individuální odpovědnosti, ochranných faktorů a ošetření potřeb pachatele v rámci probačního dohledu na pravděpodobnost snížení recidivy zkoumali Buckley a Moore (2020). Studie se zabývala 3 308 případy ze středisek probační služby v Anglii a Walesu. Nejvíce zastoupeným a rizikovým faktorem u pachatelů byl životní styl a užívání drog či alkoholu. Naopak mezi

nejčastěji identifikované ochranné faktory se řadila rodina a partnerský vztah (40 %) a na druhém místě byla motivace pachatele ke změně (36 %). Pravděpodobnost spáchání další trestné činnosti či způsobení jiné závažné újmy rostla spolu s absencí ochranných faktorů v životě pachatele. K podpoření odklonu pachatele od kriminální kariéry je zapotřebí, aby probace byla individuálně přizpůsobena potřebám a silným stránkám každého pachatele. Výsledky tohoto výzkumu korespondují s výsledky výzkumu předkládané práce. Závislost na alkoholu byla nejvíce zastoupeným rizikovým faktorem i u pachatelů (u více než dvou třetin), nad nimiž vykonávají participanti dohled. Pozitivním zdrojem a zároveň největší motivací pro splnění podmínek dohledu se taktéž shodně téměř ve všech případech objevovala rodina či blízký vztah. Oslovení participanti vyzdvihovali také potřebu individuálního přístupu ke každému klientovi a pravidelné vyhodnocování analýzy rizik a potřeb pachatele.

Kohortová studie s názvem *The Offender Management Community Cohort Study* se zabývala 2 919 případy dospělých pachatelů, kteří byli podmíněně odsouzeni s dohledem probačního úředníka, a to v období od října 2009 do prosince 2010. Tato anglická studie zkoumala faktory spojené s recidivou, potřeby pachatelů, jejich postoje a také vztah s probačním úředníkem. Výsledky studie mimo jiné ukázaly, že u pachatelů, kterým probační úředník naslouchal, konzultace trvaly delší čas (hodinu a více), byly v rámci nich řešeny potřeby i rizika pachatele, nebyla shledána taková míra recidivy. Důležitým faktorem recidivy, který ovlivnil postoj pachatele k opakování trestné činnosti byl právě vztah mezi ním a probačním úředníkem. Tato studie tedy považuje vzájemný vztah s pachatelem, stejně tak jako autorka práce, za významný prvek v procesu resocializace pachatele a recidivy. I v rámci této studie, stejně jako v autorčině výzkumu, byla závislost na drogách či alkoholu často spojována s kriminálním chováním, a tudíž byla vyhodnocena za nejčastější rizikový faktor recidivy.

Koplíková (2012) se ve své diplomové práci zabývala hodnocením účinnosti probačního dohledu. Z výsledků kvantitativního výzkumu vyplynulo, že probační dohled považují probační úředníci vykonávající agendu probačního dohledu a PPD spíše za účinný ve vztahu k naplňování cílů nejen samotného institutu, ale i cílů PMS. Ke zvýšení účinnosti dohledu by mohlo přispět zlepšení finančního ohodnocení pracovníků, snížení počtu případů a zlepšení spolupráce se soudy. Obdobně se vyjadřovali také participanti výzkumného šetření předkládané práce, avšak názor a připomínka ke zlepšení finančního ohodnocení se v realizovaném šetření neobjevila ani jednou. Nabízí se však možné racionální zdůvodnění absence tohoto podnětu, a to s ohledem na vývoj mezd a platových podmínek státních zaměstnanců.

Pokorná (2020) se ve své diplomové práci zaměřila na identifikaci faktorů podílejících se na efektivním plnění probační práce a jejich následné hodnocení probačními úředníky a bývalými klienty PMS. Kvalitativní výzkum byl realizován prostřednictvím rozhovorů s probačními úředníky a také s bývalými klienty PMS. Některé následující závěry výzkumu jsou ve shodě se závěry výzkumného šetření předkládané práce. Z výsledků kvalitativního výzkumu vyvstalo, že na úspěšné plnění dohledu má nejvýznamnější vliv rodina i blízké okolí odsouzeného, ale také lidský nestigmatizující přístup ze strany pracovníka PMS. Klienti si kromě bezpodmínečného přijetí ze strany probačního úředníka nejvíce váží ocenění, praktických rad i informací a podpory ke zplnomocňování. Zásadní životní změny zejména v založení rodiny a získání zaměstnání spolu s nepřetržitým vědomím rizika trestu odnětí svobody a vlastní motivace odsouzeného jsou faktory podílejícími se na procesu desistence, které byly participanty nejčastěji zmiňovány.

Limity výzkumu

Limity tohoto výzkumného šetření lze sledovat již v samotné povaze designu kvalitativního výzkumu. Jak uvádějí autoři Hendl (2005) i Švaříček a kolektiv (2007) zjištěné výsledky kvalitativních výzkumů mají subjektivní charakter, jsou platné pouze pro zkoumaný vzorek a nelze je zobecňovat. Autorka práce tedy nemůže výsledky výzkumu, které získala prostřednictvím rozhovorů se sedmi pracovníky PMS, zobecnit na všechny probační úředníky, kteří vykonávají probační dohled nad pachateli závažné trestné činnosti.

Dalším limitem by mohl být fakt, že se výzkumnice s některými participanty znala osobně a v době realizace výzkumného šetření působila na stejném středisku PMS jako někteří participanti. Tento limit se výzkumnice snažila podchytit svým co možná nejobektivnějším přístupem a také výběrem participantů ze středisek PMS ze čtyř různých soudních okresů.

Poslední limit, který výzkumnice spatřuje a snažila se jej ošetřit, se týká změny legislativy, ke které došlo po uskutečnění rozhovorů s participanty výzkumu. Některé negativní poznámky k institutu probačního dohledu a nedostatečným pravomocím probačních úředníků již nejsou aktuální, neboť byly implementovány v rámci novely zákona o PMS, která nabude účinnosti začátkem roku 2022. Autorka práce se však snažila klíčové změny a úpravy zakomponovat do práce.

Možnosti budoucího výzkumu a doporučení pro praxi

Autorka si je vědoma množství témat, která vyvstala nejen v průběhu výzkumu, ale i z jeho závěrečných výsledků. Otevírá se tak možnost pro jejich detailní zpracování. Největší potenciál spatřuje autorka ve výzkumech zabývajících se tématem resocializace pachatelů závažné trestné činnosti zapojených v projektu Zpátky do života (jeden z projektů PMS věnující se oblasti návratu odsouzených do společnosti s cílem zkvalitnění procesu resocializace pachatelů, opuštění kriminální kariéry a poskytnutí nástrojů k reflexi jejich trestné činnosti) v porovnání s pachateli závažné trestné činnosti, kteří nejsou účastníky tohoto projektu. Výzkum by mohl být dále úzce profilován, a to na následující témata:

- Probační dům – úspěšnost/zkušenosti a výsledky klientů pobytového resocializačního programu
- Zkušenosti klientů či lektorů s resocializačními programy v rámci Programových center

Předkládané návrhy budoucích výzkumů souvisejí s doporučením pro praxi. Na základě rozhovorů s probačními úředníky byla koncipována určitá doporučení, která by mohla posílit institut probačního dohledu, ale také by mohla být užitečná pro samotné pachatele závažné trestné činnosti.

Hlavním a stěžejním doporučením s ohledem na zkoumanou problematiku i stav postpenitenciární péče v České republice je budování *probačních domů* ve větším množství a zařazení této služby do stabilní nabídky činností vykonávaných PMS. Probační dům je spojením jednak kontroly soudem uložených povinností a omezení, zároveň intenzivního a specializovaného působení a podpory k získání kompetencí potřebných pro zvládnutí vedení řádného života na svobodě. Tato služba by byla velkým přínosem zejména pro podmíněně propuštěné odsouzené za závažné trestné činnosti, u nichž absentuje jakékoliv zázemí, a kteří neměli kontakt s reálným světem po dobu několika let. Díky možnosti využití této pobytové služby by pachatelům v procesu zapojení do běžného života, které jsou zejména v prvních měsících po propuštění kritické s ohledem na recidivu, pomáhali odborní pracovníci PMS.

V rámci rozhovorů s účastníky několikrát zaznívalo, že by rádi získali větší kompetence ve vztahu k rozhodovací pravomoci o zrušení probačního dohledu. Jak již bylo zmíněno v kapitole 2. Probační a mediační služba České republiky, díky změnám, které přináší pozměňovací zákon č. 220/2021 Sb., jenž nabývá platnosti 1. 1. 2022, probační úředníci získají návrhové oprávnění týkající se mimo jiné i tolik požadovaného *návrhu na zrušení dohledu*.

Tento návrh bude moci navrhnout také samotný pachatel, k němuž však bude zapotřebí přiložení kladného stanoviska probačního úředníka.

Podnět ke zvážení či spíše k zamyšlení se týká nové právní úpravy (pozměňovací zákon č. 220/2021 Sb.), která se dotýká oprávnění, která probační úředník má. Od roku 2022 bude PMS oprávněna u dospělých pachatelů kontrolovat následující přiměřené omezení a přiměřené povinnosti, konkrétně se bude jednat pouze o kontrolu nad podrobením se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy, dále podrobením se vhodným programům psychologického poradenství a v neposlední řadě zdržením se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek. Dle autorky práce je nešťastným krokem zpět, že probační úředníci od roku 2022 ztratí zákonné oprávnění ke kontrole týkající se oblasti poškozených osob a jejich zájmů. Probační úředník již nebude moci kontrolovat a aktivně ověřovat to, zda se pachatel zdržuje neoprávněných zásahů do práv a zájmů poškozených osob, zda pachatel uhradil dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku či zda poskytl poškozenému přiměřené zadostiučinění. Tuto oblast si lze sice stanovit do obsahu probačního plánu, avšak bude se to odvíjet od ochoty a dobrovolnosti osoby pachatele. Tyto přiměřené povinnosti a omezení budou kontrolovány již pouze ze strany OČTŘ, čímž však dle autorčina názoru ztrácí probační úředník značný motivační a zároveň kontrolní prvek při výkonu probačního dohledu.

Závěr

Diplomová práce byla zaměřena na problematiku probačního dohledu, který slouží jako sociálně pedagogický nástroj při práci s pachateli závažné trestné činnosti. Hlavní výzkumná otázka této práce, jakož i dílčí výzkumné otázky, byly zaměřeny na zjištění účinnosti probačního dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti, na přínosy a zápory probačního dohledu a v neposlední řadě na zmapování osobních zkušeností probačních úředníků s touto skupinou pachatelů.

V první, teoretické, části práce byla představena teoretická východiska týkající se oblasti restorativní justice a instituce Probační a mediační služby. Dále byl nastíněn institut probačního dohledu včetně průběhu jeho výkonu, vymezen pojem závažné trestné činnosti a byly popsány hlavní principy práce s výše uvedenou specifickou skupinou pachatelů. Autorka poukázala též na paralelu mezi sociální pedagogikou a probační činností. V závěru teoretické části byly představeny výzkumy provedené v posledních desetiletích v České republice, které se obdobnou problematikou zabývaly.

Empirická část práce byla zaměřena na realizaci kvalitativního výzkumu, jenž se uskutečnil za pomoci polostrukturovaných rozhovorů s probačními úředníky vykonávajícími agendu probačního dohledu, a to konkrétně nad pachateli závažné trestné činnosti, ve čtyřech soudních okresech. Cílem výzkumného šetření bylo zjištění míry vlivu probačního dohledu vykonávaného nad pachateli závažné trestné činnosti z pohledu probačního úředníka. V této části byla popsána metoda sběru dat, samotný průběh šetření a následně též způsob zpracování získaných dat. Největší pozornost byla věnována samotné analýze výsledků výzkumného šetření, na jejichž základě byly získány odpovědi na všechny výzkumné otázky představené v úvodu této práce.

Z provedeného výzkumu vyplynulo, že probační úředníci spatřují v probačním dohledu účinný nástroj, kterým lze na pachatele závažné trestné činnosti působit. Jeho pozitiva spočívají především v dlouhodobé spolupráci s klientem, kdy je možné v rámci delšího časového horizontu ovlivňovat jeho osobnost i chování a dát mu šanci ke změně. Přínosný je též prvek svobody, který dohled pro pachatele představuje. Neméně důležitým kladem je i možnost spolupráce s oběťmi trestných činů. Probační dohled se však stejně jako většina ostatních činností vykonávaných probačními úředníky nevyznačuje jen svými klady, ale má pochopitelně i určitá negativa. Výzkumné šetření ukázalo, že těmito zápory jsou především negativní stránky samotného systému fungování Probační a mediační služby, spočívající hlavně v nedostatečném

personálním zajištění této agendy a z toho plynoucí přetížení zaměstnanců, které se následně negativně odráží v efektivnosti práce s pachateli.

Z osobních zkušeností dotazovaných v rámci provedeného šetření vyplynulo, že pro účinnost dohledu a pro práci s pachateli je zásadní věcí vzájemný vztah probačního úředníka a klienta. Vztah představující nejen kontrolní činnost, ale především otevřený dialog. Bez transparentního vztahu, který je založený na vzájemné důvěře a respektu, by spolupráce byla obtížná a probační dohled by pozbýval smyslu. Velká váha při resocializaci pachatelů je přikládána též multidisciplinární spolupráci, a především motivaci samotných pachatelů. Ve většině konkrétních případů závažné trestné činnosti, které byly předmětem rozhovorů, došlo k významnému posunu v osobnosti pachatele a v jeho jednání, jakož i ke změně životních hodnot. Lze tedy uzavřít, že probační dohled splnil svou funkci v rámci resocializace pachatele závažné trestné činnosti a napomohl k jeho začlenění zpět do společnosti.

V rámci diskuse byly výsledky výzkumného šetření porovnány s jinými provedenými českými i zahraničními výzkumy a bylo upozorněno na limity této práce spočívající především v omezeném vzorku participantů. Samotný závěr diskuse nastínil doporučení pro praxi týkající se zřízení probačních domů. V budoucnu by tak bylo vhodné provést výzkum zaměřený na srovnání resocializace pachatelů závažné trestné činnosti podrobených běžnému probačnímu dohledu a pachatelů, nad nimiž by byl vykonáván dohled v rámci probačního domu.

Seznam informačních zdrojů

Knižní zdroje:

1. BENDL, Stanislav. *Základy sociální pedagogiky*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016. 334 stran. ISBN 978-80-7290-881-3.
2. BOUKALOVÁ, Hedvika a kol. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. 435 stran. ISBN 978-80-246-4461-5.
3. ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 445 s. ISBN 978-80-7380-461-9.
4. DOUBRAVOVÁ D., OUŘEDNÍČKOVÁ L., ŠTERN P., URBAN M. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001. ISBN 80-902998–0-6.
5. FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 218 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2781-3.
6. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Překlad Vladimír Jůva a Vendula Hlavatá. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.
7. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
8. KARABEC, Zdeněk, ed. *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. 143 s. Studie. ISBN 80-7338-021-8.
9. KRAUS, Blahoslav et al. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

10. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
11. KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 157 s. Recenzované monografie; 44. ISBN 978-80-7435-411-3.
12. MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Vydání první. V Praze: C.H. Beck, 2019. xv, 220 stran. Právní instituty. ISBN 978-80-7400-756-9.
13. MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. 380 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
14. MATOUŠEK, Oldřich, ed., KODYMOVÁ, Pavla, ed. a KOLÁČKOVÁ, Jana, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
15. NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 171 s. Pedagogika. ISBN 80-247-0738-1.
16. PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
17. ROZUM, Jan, KOTULAN, Petr a TOMÁŠEK, Jan. *Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. 170 s. Studie. ISBN 978-80-7338-073-1.
18. ROZUM, Jan, VŮJTĚCH, Jan a KOTULAN, Petr. *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR: výzkum uskutečněný v rámci programu Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivity justice ve vztahu k bezpečnosti občanů v horizontu roku 2000*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. 141 s. Studie. ISBN 80-86008-77-0.

19. SOBKOVÁ, Petra a kol. *Sociální pedagogika a její metody*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 182 stran. Monografie. ISBN 978-80-244-4885-5.
20. SOTOLÁŘ, Alexander, ŠÁMAL, Pavel a PÚRY, František. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2000. xv, 468 s. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 80-7179-350-7.
21. ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011. 416 s. Teoretik. ISBN 978-80-87212-68-4.
22. ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, 3331 s.
23. ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka, ed. a DOUBRAVOVÁ, Dagmar, ed. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 212 s. ISBN 978-80-7367-757-2.
24. ŠVAŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
25. TOMÁŠEK, Jan, DIBLÍKOVÁ, Simona a SCHEINOST, Miroslav. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Vydání: první. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. 180 stran. Studie. ISBN 978-80-7338-163-9.
26. TOMÁŠEK, Jan, HÁKOVÁ, Lucie a KOSTELNÍKOVÁ, Zuzana. *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií*. Vydání: první. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. 143 stran. Studie. ISBN 978-80-7338-183-7.
27. ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Písek: Renaissance, 1996. 151 s.

28. VETEŠKA, Jaroslav a FISCHER, Slavomil. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Vydání 1. Praha: Grada, 2020. 208 stran. Psyché. ISBN 978-80-271-0731-5.
29. ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 48 s. ISBN 80-902998-1-4.

Elektronické zdroje:

1. BUCKLEY, Laura and MOORE, Robin. *Tailoring delivery to service users' needs and strengths*. Manchester: Her Majesty's Inspectorate of Probation, © June 2020. [cit. 2021-12-10]. Dostupné z: <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprobation/wp-content/uploads/sites/5/2020/06/Tailoring-delivery-to-service-users%E2%80%99-needs-and-strengths-RAB03-1.pdf>
2. CATTELL, Jack, MACKIE, Alan, PRESTAGE, Yvette and WOOD Martin. *Results from the Offender Management Community Cohort Study (OMCCS): Assessment and sentence planning*. [online]. Ministry of Justice Analytical Series, © 2013. [cit. 2021-12-10]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/309959/results-omccs.pdf
3. Centrum pro výzkum veřejného mínění. *Postoj občanů k trestu smrti*. [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, © květen 2017. [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4358/f9/ob170612.pdf
4. Centrum pro výzkum veřejného mínění. *Postoj občanů k trestu smrti*. [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, © květen 2019. [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4956/f9/ob190618.pdf
5. DANDURAND, Yvon, GRIFFITHS, T Curt and United Nations Office on Drugs and Crime. *Handbook on Restorative Justice Programmes*. [online]. New York: United

- Nations publication, © 2006. [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf
6. DANDURAND, Yvon, VOGT, Annette and LEE, Jamie. *Handbook on Restorative Justice Programmes Second Editions*. [online]. Vienna: English, Publishing and Library Section of United Nations Office, © March 2020. [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf
 7. KOPLÍKOVÁ, Tereza. *Účinnost probačního dohledu z pohledu pracovníků PMS*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. [cit. 2021-12-10]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/kmvx1/Ucinnost_probacniho_dohledu.pdf
 8. LORD, Chris, KENNY, Tom and WOOD, Martin. *The Role of Offender Managers in Community Orders: Results from the Offender Manager Community Cohort Study*. Ministry of Justice Analytical Series, © March 2013. [cit. 2021-12-10]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/295676/role-of-offender-managers-in-community-orders.pdf
 9. *Ochrana před špatným zacházením 2016: zpráva Veřejné ochránkyně práv jako národního preventivního mechanismu*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, © 2017. [cit. 2020-01-31]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/Zpravy-vyrocní/2016-DET-vyrocní-zprava.pdf
 10. POKORNÁ, Tereza. *Hodnocení efektů probační práce z pohledu z pohledu pracovníků a klientů*. Praha, 2020. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta filozofická. [cit. 2021-12-10]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/122908/120370471.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

11. Probační a mediační služba České republiky. *Poslání a cíle Probační a mediační služby. Cíle a činnosti.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/o-nas/>
12. Probační a mediační služba České republiky. *Práce s mládeží v číslech.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/prace-s-mladezi-v-cislech/>
13. Probační a mediační služba České republiky. *Probace.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/pro-pachatele/probace/>
14. Probační a mediační služba České republiky. *Probační a mediační služba v číslech.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/probacni-a-mediacni-sluzba-v-cislech/>
15. Probační a mediační služba České republiky. *Projekty.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/projekty/>
16. Probační a mediační služba České republiky. *Vývoj počtu mediací.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/vyvoj-poctu-mediaci/>
17. Probační a mediační služba České republiky. *Vývoj počtu spoluprací s oběťmi trestných činů.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/vyvoj-poctu-spolupraci-s-obetmi-trestnych-cinu/>
18. Probační a mediační služba České republiky. *Vývoj počtu uložených probačních dohledů.* © 2021. [online]. [cit. 2021-08-25]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/vyvoj-poctu-ulozenych-probacnich-dohledu/>

Legislativní zdroje:

1. Důvodová zpráva k zákonu č. 220/2021 Sb., o změně celé řady dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

2. Směrnice Rady 2004/80/ES ze dne 29. dubna 2004 o odškodňování obětí trestných činů
3. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV
4. Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (Zákon o Probační a mediační službě), ve znění pozdějších předpisů
5. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
6. Zákon č. 418/2011 Sb., o odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů
7. Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), ve znění pozdějších předpisů
8. Zákon č. 220/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony

Materiály PMS:

1. Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025, [online]. [cit. 2020-03-11]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf

2. Manuál hodnocení rizik a potřeb, 2016
3. Metodický standard probace, aktualizován k 11. 9. 2019
4. Metodický pokyn probační dohled, MP 2/2021, PMS-Spr 05648/2021-022
5. Statut Probační a mediační služby České republiky, [online]. [cit. 2020-03-11].
Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/07/02_STATUT_PMSCR_aktual_2008.pdf

Seznam příloh

Příloha č. 1 Informovaný souhlas

Příloha č. 2 Tabulka kategorií a kódů

Příloha č. 3 Ukázka přepsaného rozhovoru

Příloha č. 1 - Informovaný souhlas

Informovaný souhlas

Vážená paní, Vážený pane,

jsem studentkou sociální pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zároveň působím na pozici poradce pro oběti pod Probační a mediační službou ČR. Dovoluji si se na Vás obrátit s žádostí o spolupráci na výzkumném šetření, které je součástí mojí magisterské diplomové práce, v níž se zabývám probačním dohledem jako sociálně pedagogickým nástrojem při práci s pachatelí závažné trestné činnosti.

Tento výzkum je založen na kvalitativní metodě a bude prováděn formou polostrukturovaného rozhovoru, který bude obsahovat dvě části – první obecnou, jež je zaměřená primárně na Vaše zkušenosti a postřehy, které jste získal/a po dobu své praxe a druhou specifickou, kdy se budeme bavit o konkrétním případě Vašeho klienta/ Vaší klientky. Dovoluji si Vás tedy požádat o „vytipování“ jednoho konkrétního případu, v rámci kterého pracujete s klientem/klientkou, který/á má uložen dohled probačního úředníka a jedná se o pachatele/pachatelku závažné trestné činnosti (červené spisy, zejména násilná trestná činnost). V rámci našeho rozhovoru se Vás jakožto vykonavatele dohledu budu dotazovat na Vaše názory a zkušenosti s tímto institutem a poté na Vámi vybraný případ (v příloze Vám zasílám tzv. scénář polostrukturovaného rozhovoru), abyste měl/a představu, na jaké otázky se budu dotazovat, co mě bude zajímat a případně, abyste se mohl/a na rozhovor předem „připravit“.

Veškeré údaje i výstupy budou anonymizovány a použity pouze k účelu výzkumu mé diplomové práce. Pokud byste byl/a ochoten/ochotna se na tomto výzkumu podílet, kontaktujte mě prosím na telefonním čísle +420 727 939 802 či na e-mailové adrese tpecinkova@pms.justice.cz. Prostřednictvím telefonického rozhovoru nebo e-mailové komunikace Vám ráda sdělím bližší informace či zodpovím Vaše dotazy týkající se účasti na tomto šetření. Dále připojte, prosím, svůj podpis, kterým vyjádříte svůj souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že v souladu se zákonem č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, souhlasím se svou účastí na výše uvedeném výzkumném šetření. Řešitelka výzkumu mě informovala o podstatě výzkumu, seznámila mě s cíli, metodami a postupy, jež budou při výzkumu využívány. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou anonymně zpracovány, použity jen pro účely předmětného výzkumu, a že budou v magisterské diplomové práci anonymně uveřejněny. Písemný záznam rozhovoru bude použit výhradně pro výše uvedený účel a nebude poskytován třetí straně.

Měl/a jsem možnost účast ve výzkumu odmítnout, rovněž jsem byl/a informován/a o možnosti kdykoliv od účasti ve výzkumu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Dne

Podpis

Příloha č. 2 - Tabulka kategorií a kódů

Kategorie	Kódy
osobnost probačního úředníka	Empatie přirozená autorita Zkušenosti přijetí bez předsudků nikdo není dokonalý právní vědomí snaha vzdělávat se
budování vztahu	Respekt správný klíč jednat na rovinu Důvěra otevřený dialog Naslouchátko Víra příklady táhnou
principy práce	záleží na klientovi hlídací pes pomocná ruka Průvodce psychická podpora nastavení zrcadla zplnomocňování hledání možností očekávání klienta zprostředkovaný pohled
asistenti pomoci	blízké osoby zaměstnavatelé Závislosti Policie Lékaři lékařské tajemství komunitní plánování přítel na telefonu spolupráce s úřady práce
hlavní pozitivum	dlouhodobá ochranka obtížnost prvního kroku nabídka pomoci šance ke změně změna náhledu Zpovědnice absence vězení

Kategorie	Kódy
přidružené klady	pomoc a komunikace s poškozenými náhrada újmy
slabiny systému	lidský faktor zatížení pracovníků administrativní peklo nedostatečné materiální vybavení (ne)spolupráce s taláry soudní přešlapy Reporty Nepružnost
nebezpečí	Vnímání osobní rovina poruchy osobnosti osoby bez sebereflexe otevřená instituce opožděná reakce ochrana společností
účinnost dohledu na cestě zpět	Motivace Zázemí Zaměstnání pozitivní působení životní pilíře klienta ošetření rizik Ocenění nezlomit hůl zázraky nejdou
přínos konkrétního dohledu	změny v osobnosti pachatele Sebereflexe kriminální kariéra a její konec snaha o nápravu prevence páčání trestné činnosti stabilní zaměstnání nový vztah zpětná vazba největší úspěch

Příloha č. 3 - Ukázka přepsaného rozhovoru

I. Obecná část (Vaše názory, postřehy a zkušenosti z praxe – probační dohled nad pachateli závažné trestné činnosti)

Co považujete za klíčovou vlastnost či schopnost při výkonu probačního dohledu?

Je to něco, co se dá získat v rámci kvalifikačního kurzu a dalšího vzdělávání nebo je to spíše o osobnosti probačního úředníka a jeho zkušenostech?

Klíčová vlastnost a schopnost je z mého pohledu o osobnosti a schopnosti úředníka, o jeho zkušenostech, neboť sem chodí široká sorta klientů a je třeba se na něj napojit a pochopit ho. Je potřeba člověka nementorovat, netlačit ho nikam. Je třeba ho vést cílenými otázkami ke kýženému výsledku, je třeba, aby na to přišel klient sám. V kurzech se dají naučit techniky, jakým způsobem se dá na klienta napojit. V metodikách je, co by měl člověk správně dělat.

Pomáhají Vám při realizaci dohledu metodiky?

Určitě ano, je to takový manuál k té práci.

Jsou nějaké znalosti, dovednosti, které byste potřeboval/a zdokonalit (pomohlo by Vám to při realizaci dalších dohledů)?

Myslím, že všechny. Nikdo není tak dokonalý, aby se nemohl zlepšovat. Kurzů jsem absolvoval snad milion, ale je třeba znalosti neustále oprašovat a zdokonalovat. Když je třeba, člověk si nějaké nové metodiky nastuduje. Člověk spadne v práci do nějakých kolejí a stereotypů a je dobré je občas rozbít.

Jak vnímáte svoji roli v rámci výkonu probačního dohledu?

Vnímáte Váš přístup, práci i samotný dohled jako pomoc, podporu nebo spíše jako kontrolu?

Je to podpora i dohled, záleží na člověku. Každý člověk je jiný, každý se na to dívá jinak, u někoho je to čistě formální dohled (kontrola, zda chodí do práce, jak se chová, zda platí). Role probačního úředníka je v obojím, v podpoře i v kontrole. Člověk se musí dívat na to, koho má před sebou. Jinak se pracuje s psychopatem a jinak třeba s maminkou na mateřské.

Základním dokumentem výkonu probačního dohledu, který stvrzuje spolupráci pachatele s probačním úředníkem a stanovuje povinnosti, je probační plán. Je to něco bez čeho si neumíte představit vaši spolupráci s klientem nebo se jedná spíše o „formalitu“?

Probační plán je spíše pro to, aby se někdo zvenku mohl podívat, jak se s klientem pracuje. Z mé strany je to čistě formalita, je to stále dokola to stejné. Je to v metodice, tak to děláme. S člověkem pracuji třeba dva roky a na probační plán si často ani nevzpomenu. Je mi jedno, zda to mám či nemám na papíře. Pro mě to není relevantní.

Součástí vaší práce při výkonu dohledu je i zpracovávání pravidelných a závěrečných zpráv pro soud. Bývá pro Vás zpracování těchto zpráv snadné nebo složité?

Vnímáte tyto dokumenty jako užitečné pro vedení daného případu? V čem případně spatřujete jejich přínos?

Pro mě to nic složitého není. Důležité a užitečné to pro člověka je. Zpráva by měla být tehdy, pokud se něco děje. Myslím si, že by to stačilo jedenkrát za rok nebo u někoho i dvakrát za celý dohled. Pro klienta je to samozřejmě bič, protože ví, že jde každého půl roku zpráva soudu a může mu být změněn trest z podmíněného na nepodmíněný. Nás to ale akorát zdržuje, ve sněmovně je už návrh na změnu.

Domníváte se, že institut probačního dohledu je účinným nástrojem k začlenění člověka (pachatele závažné trestné činnosti) zpět do společnosti a k jeho fungování bez dalšího porušování zákona?

Dalo by se nějak definovat to do jaké míry máte možnost/prostor v rámci výkonu probačního dohledu na pachatele závažné trestné činnosti výchovně a pozitivně působit?

Smysl to určitě má, myslím, že je to dobrá věc. Záleží ovšem na pachateli, my nejsme spasitelé, nemůžeme dělat zázraky. Snažíme se na klienty působit, ale je to o jednotlivých lidech. Když je někomu dvacet, má to všechno na háku, když je mu padesát, je to jiné. Je to o tom pracovat s motivací toho člověka. Smyslem je, aby se ten člověk nevrátil k páčání trestné činnosti. Důležité je to, zda má ten člověk příjem a práci. Někteří ovšem práci těžko hledají. Je to i o nastavení společnosti, my tady žádné zázraky nedokážeme. Bylo by třeba změnit celý systém. Třeba projekt nějakých probačních domů. Bylo by dobré, kdyby měli možnost pracovat i ve vězení. Nebude to fungovat u každého, ale myslím, že tak u 20 či 30 % ano, což je docela významné procento. Problém je taky v tom, že když nastoupí do práce, seberou mu třeba půl výplaty a on je v tom kolotoči zase zpátky.

V čem vnímáte smysl dalších institucí a osob do spolupráce mezi Vámi a pachatelem? Případně proč by tomu tak mělo být a o jaké instituce či osoby by se mělo jednat?

Měli by tam být zainteresováni i zaměstnavatelé a taky lékaři, určitě i obec nebo město. Pokud si ale člověk nechce nechat pomoci, je to těžké a nic s tím neuděláme.

Existuje nějaký nástroj, díky kterému jste schopni zjistit, zda v průběhu dohledu a také po jeho skončení, zda došlo k recidivě a pachatel se dopustil dalšího protiprávního jednání?

V rámci dohledu ano, máme centrální evidenci trestaných osob, evidenci přestupků, ale po skončení dohledu již nemám ani možnost či důvod něco zjišťovat.

Co se Vám osobně osvědčilo při výkonu dohledu? Co je zapotřebí, aby probační dohled fungoval a napomohl k začlenění pachatele zpět do společnosti a do života bez dalšího porušování norem?

Je to určitě transparentnost, otevřenost, na rovinu říkám taky upřímnost a rovnocenný přístup. Člověk by měl vědět, co se děje a co se bude dít. Je potřeba dát člověku šanci, já jsem tu od toho, abych dal člověku podporu. Je třeba říct mu, máte tady dohled, udělal jste, co jste udělal, teď je to za vámi a máte svůj život v ruce. Máme tady spolu dva nebo tři roky, jsem tady jako kontrola a pomoc, ne soudce. Já jsem tu od toho, aby vše proběhlo v klidu.

Vnímáte v rámci dohledu nějaká osobní rizika či rizika vyplývající z nedostatečně pružného nastavení metodik a legislativy? Co považujete za nejnáročnější při výkonu dohledu nad pachateli závažné trestné činnosti?

Osobně riziko ani nevnímám, i když je tu samozřejmě nějaké riziko vždycky, nikdy jsem se nesetkal s ničím závažným. Jsme otevřená instituce, takže riziko tu vždycky bude. Stává se, že jsou to často verbální útoky. Z legislativy je patrné, že máme nějaké pravomoci, klient to ví, dozví se to na začátku dohledu, ale stát se může něco vždycky. U některých pachatelů (vraždy) si držíme odstup, nesmíme to brát v osobní rovině. Nebudeme se šťourat v minulosti, pracujeme s tím, aby se neopakovalo to, co se stalo, pracujeme na tom, co dál. Pracujeme s emocemi, důležité je, aby nedošlo ke zkratu. Je třeba rozpoznat, kde je to riziko u každého klienta, to je asi to nejnáročnější. Musíme oddělit osobní rovinu, nesmí v nás rezonovat negativní přístup k pachatelům nějakých závažných trestných činů. Každý má šanci se změnit, může toho litovat, potrestaný již byl.

Jaká jsou podle Vás pozitiva/přednosti probačního dohledu?

Člověk je pod kontrolou několik let. Ví, že když udělá nějakou špatnou věc, půjde do vězení. Zároveň ví, že tam je úředník, na kterého se může obrátit. Další pozitivum je v tom, že člověk má možnost se změnit, my ho navedeme na tu správnou cestu. Těžké je udělat ten první krok. Je to podobné jako s malým dítětem, které začíná chodit, někdy spadne, někdy ne.

Jaké jsou podle Vás naopak nedostatky či „mezery“ probačního dohledu?

Negativa vidím obecně v systému, neboť někdy dlouho trvá, než je třeba člověk zavřen. Nedostatky jsou někdy spíš v osobě toho probačního úředníka. Probační úředník se nesmí povyšovat. Je to o výběru těch probačních úředníků.

V případě, že byste měl/a možnost na institutu dohledu něco změnit, co by to bylo? Jaké by bylo Vaše doporučení, náměty?

Změnil bych ty zprávy. Chtěl bych mít možnost navrhopvat soudu zkrácení nebo zrušení dohledu po nějaké době, když vidím, že je ten člověk v pohodě. Navrhnu to je, leží to ve sněmovně, tak uvidíme, zda to projde.

II. Specifická část (konkrétní případ klienta/klientky)

Popište, na základě čeho (jakých předpokladů) jste popisovaný případ vybrali.

Vybral jsem to z toho důvodu, že je to žena, tudíž je to specifické. Většinou závažnou trestnou činnost páchají chlapi.

Specifikujte trestnou činnost pachatele, za kterou byl soudem odsouzen (byl mu uložen probační dohled probačního úředníka). Byla poškozena konkrétní osoba?

Odsouzení za zločin týraní svěřené osoby; šlo o její vlastní dvě děti. Byla to holka a kluk. Probíhalo to asi tři, čtyři roky.

Specifikujte uložený trest v popisovaném případě, případně povinnosti a omezení k němu vztahující. Definujte, za jakých okolností byl dohled soudem stanoven (podmíněné odsouzení s uložením probačního dohledu, podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s uložením probačního dohledu, nahrazení vazby probačním dohledem, ...)

Byla odsouzena k trestu odnětí svobody na dva roky a šest měsíců s podmíněnou dobou dva roky, zákaz alkoholu. Náhrada škody. Byla to podmínka, protože to byl první trest.

Pokuste se popsat náhled pachatele na trestnou činnost, které se v tomto případě dopustil?

Domníváte se, že díky spolupráci a působení probačního úředníka mohl pachatel porozumět pohnutkám, které ho vedly k páchání trestné činnosti? Nebo si jich byl vědom sám již od začátku.

Formulujte, do jaké míry si pachatel uvědomuje způsobenou újmu, kterou svým jednáním způsobil? Pokud si je újmy vědom, nahradil pachatel tuto újmu nebo podstoupil k tomu alespoň nějaké aktivní kroky? V případě, že ne, pokuste se to odůvodnit.

Pachatelka si to uvědomuje, spouštěčem trestného činu byl alkohol. Je to alkoholička, kdy pod vlivem alkoholu dětem ubližovala, vyhrožovala jim zabitím, chytala je pod krkem. Došlo i ke zranění dětí, byla tam zlomená ruka. Když byla pod vlivem, tak si to neuvědomovala, když byla střízlivá, věděla, že něco provedla. Pro ni jako pro matku to bylo fatální selhání. Pachatelka teď s dětmi není v kontaktu, píše jim jen pohledy. Uvědomuje si, co udělala, ale snaží se to vytěsnit. Nechce se k tomu vracet. Náhradu nemajetkové újmy nemá zatím z čeho splácet, ale chce to uhradit, má na to lhůtu do roku 2028. Kromě týraných dětí má ještě staršího syna, který je ve výchovném ústavu. Ona žila se svým manželem, který se upil k smrti a zbyly po něm obrovské dluhy. Nezvládala to, začala pít již s ním, potom se to zhoršovalo, nevěděla, jak má řešit problémy a vybijela se na dětech. Na první konzultaci přišla zanedbaná, bylo jí něco přes čtyřicet, vypadala jako bezdomovec, neměla práci, neměla nic. Uvědomovala si, že tady problém je, ale byla ráda, že nešla do výkonu trestu. Posledních pět, šest let tam byl alkohol prakticky permanentně. Když přišla, byla rozhodnutá, že bude abstinovat, chodila k psychologce. Začátek té spolupráce byl složitý, ona stále chodila do hospody, a i když nepila, byla pořád v tom prostředí a ve stejné společnosti. Měla exekuce, byla na nemocenské, neměla peníze, protože měla exekuce a zbývalo jí pár korun, psychicky byla na dně.

Popište počátek vaší spolupráce s klientem? Byl klient nakloněn ke vzájemné spolupráci? Jaký měl klient přístup k probačnímu dohledu? Jak podle Vás klient chápal institut dohledu?

Pokud byly „začátky“ náročné, nebyla tam důvěra... Jak se Vám s tím pracovalo? Jak se to měnilo v čase a co napomáhalo k vybudování důvěry, respektu?

Začátek té spolupráce byl těžký. Nevěděla, co bude dohled představovat. Přišla s tím, že neví, co má dělat a měla pocit, že je vše ztracené. Na počátku jsme se domluvili, že ji budu testovat,

že nesmí pít, neboť alkohol by byla jízdenka do vězení, což ona věděla. Řekl jsem jí, aby se nebála mluvit o vše, co ji trápí, že ze všeho existuje východisko, že má problém s alkoholem, který je třeba řešit. Domluvili jsme se, že má můj telefon a může volat, kdykoliv bude potřeba. Bylo to před Vánoci, což bylo riziko, aby zase nezačala s alkoholem. Byla na tom špatně psychicky. Potom přišla hned po novém roce. Ocenil jsem, že to vydržela bez alkoholu, byla na sebe hrdá. Našla si přítele a vypadalo to, že by mohli mít nějaký vážnější vztah. Byla rozhodnutá, že to zvládne, že již nebude pít. Postupem času si našla práci, v místě bydliště to bylo všechno v pohodě, začala spolupráce s OSPODem, několikrát jsem ji testoval. Zvládala to, vypadala již daleko lépe. Její velkou motivací byly děti, domluvili jsme se, že je začne pomalu písemně kontaktovat. Bavili jsme se o insolvenční. Na jaře se její vztah začal rozvíjet, přítel za ní dojížděl, pomáhal jí. Po krůčkách se začala zlepšovat, po půl roce jí byla nabídnuta práce jako kmenovému zaměstnanci. V červnu již bydlela s tím novým přítelem, nepila. V srpnu však začala mít zdravotní problémy, kvůli kterým přišla o práci, byla na úřadu práce. Na podzim sehnala práci prodavačky, práce ji bavila, s přítelem si koupili psa, měla své aktivity, začala chodit upravená. Najednou to byl úplně jiný člověk. S dětmi ten kontakt moc neprobíhal, psala jim jenom pohledy. Bylo to však jako na houpačce. Po roce na tom zase byla psychicky špatně, neboť jí prasknul obratel a bylo podezření na rakovinu kostí. Přítel jí pomáhal, ale byla na tom opět psychicky špatně, měla sádrový krunyř. Potom za ní přišla její matka, která hrála automaty a chtěla po ní peníze. Ukázalo se, že to rakovina není, ale museli se stěhovat. Asi po roce a půl přišla a přiznala, že se napila. Měla problémy s nejstarším synem, který žil ve výchovném ústavu. Byl u ní na prázdninách a měl nějaké problémy. Znovu začala pít, volala a hned přišla. Následně absolvovala protialkoholní léčbu a potom jí byla diagnostikována chronická deprese. Nyní je v psychiatrické léčebně, občas si voláme. V léčebně ale nově vyplavalo na povrch, co udělala, pronásleduje ji to, co se snažila vytěsnit. Měla docela složitý život.

Definujte, jak dle vaší zkušenosti, vašeho názoru vnímá daný klient probační dohled a osobu probačního úředníka? Vnímá podle Vás pachatel Váš přístup a spolupráci jako pomoc nebo spíše jako kontrolu?

Myslím si, že to vnímá jako velkou pomoc, protože mi zavolá vždy, když má problém. Nenechává to být a vždycky se ozve. Sice ji kontrolovat, ale myslím, že mi důvěřuje.

Bylo pro Vás náročné stanovit probační plán... jaké byly cíle?

V tomto případě to složité nebylo, v první řadě to byla práce, peníze, bydlení, alkohol. K insolvenci jsme se zatím nedopracovali.

Jaké měl pachatel očekávání a potřeby? Dokážete mi říct, zda byly tyto potřeby a očekávání naplněny?

Očekávání neměla zřejmě žádná. Potřeby byly asi takové, aby pochopila ten dohled.

Jaká témata/jaké problémy jste s pachatelem primárně řešili? Hledání či udržení práce, nahrazení škody z trestné činnosti, zadluženost, obnovení rodinných a partnerských vztahů, zprostředkování možnosti léčby závislosti, ...?

Řešili jsme v podstatě všechno, v první řadě závislost na alkoholu, práci, osobní život, zdravotní problémy, finance. Snažili jsme se eliminovat riziko další trestné činnosti a taky měla náběh na sebevražedné jednání, museli jsme řešit všechno komplexně.

Co podle Vás bylo/je pro pachatele motivací k dodržování podmínek uloženého dohledu?

Motivací byly děti a to, aby nešla do vězení. Musím říct, že se opravdu snažila. Sice tam selhání byla, ale vždy měla nějaký důvod.

Zapojil/a jste do výkonu probačního dohledu i další instituce či osoby? Pokud ano, tak z jakého důvodu/za jakým účelem?

OSPOD a také jsem zapojil nového partnera. Ten pro ni byl hodně důležitý, kdyby neměla toho partnera, neměla by v podstatě nic.

Využíváte v tomto případě nedirektivní principy práce (pomoc, podpora, doprovázení, vzdělávání...) nebo se musíte uchýlit spíše k direktivnímu stylu práce (vedení, příkazy, kontrola, přesvědčování ...)?

V tomto případě nedirektivní.

Spatřujete v rámci tohoto dohledu nějaký pozitivní účinek? Jste schopen/schopna říct, zda byl/je dohled účinný a pro pachatele (nebo i jeho okolí) v nějakém směru užitečný či přínosný?

Uvědomovala si, že selhává.

Dokážete mi sdělit, zda jste si vědom/a nějaké konkrétní změny či konkrétního posunu v životě pachatele, jeho chování, myšlení či v jeho osobnosti, ke které došlo právě díky vaší vzájemné spolupráci? (změny týkající se osobnostního nastavení, rodinného a společenského života, pracovního života, problematiky dluhů z trestné činnosti apod)?

Paní změnila své chování hodně. Když přišla poprvé, byla uzavřená do sebe, schoulená a během pár měsíců vykvetla jako kytk. Byl tam markantní posun. Sice se to potom zase zhoršilo, ale ten rozdíl již nebyl tak velký.

Dokážete vyhodnotit, zda vaše vzájemná spolupráce má preventivní účinek a vedla/vede k životu bez páchaní další trestné činnosti?

Byla schopná žít normální život, našla si partnera, chodila do zaměstnání. Volala častokrát, někdy i mimo pracovní dobu, ani jsem všechno do spisu nedával.

Co je dle vašeho názoru největší úspěch v rámci tohoto dohledu a co si myslíte, že by mohl za největší úspěch považovat sám pachatel?

Za největší úspěch beru, že je paní schopná vyhledat odbornou pomoc. Uvědomila si vždy, když selhala a snažila se to zase napravit.

Co pro Vás bylo/je v rámci tohoto dohledu nejnáročnější a co si myslíte, že bylo náročné pro pachatele?

Náročné bylo, že když už se nám podařilo proces nastartovat, přišla vždycky nějaká facka. Souhrou okolností se jí vždy život zkomplikoval.

Potřeboval/a jste v některé fázi dohledu konzultaci? Pokud ano, na koho jste se obrátil/a?

Na vedoucího střediska, ale spíše proto, že se s paní setkal, když jsem byl zrovna mimo kancelář. V tu chvíli mě zastoupil a potom jsme o případu diskutovali. Nebylo to z důvodu, že bych si nevěděl rady.

Byla u pachatele v průběhu dohledu či po jeho skončení zaznamenána recidiva?

V případě alkoholu ano, ale jinak, co se týče týrání nebo že by někomu ubližovala, tak ne.

Dokážete na základě vaší spolupráce s pachatelem a zkušenosti předpokládat jakým směrem se bude ubírat osobnost a jednání pachatele po skončení probačního dohledu?

Pokud ten dohled doběhne v tom stylu, jaký byl, určitě to pachatelka bude schopná zvládnout. Udělali jsme kus práce a ona je schopná vše vnímat a pracovat s tím.

Závěrem si Vás dovoluji požádat o vaše postřehy či poznatky, které by mohly být pro tento výzkum užitečné.

Ta práce smysl má, ale samozřejmě jsou zde rezervy. Bez dohledu by byla recidiva určitě větší. Problém je také někdy v tom, že v některých případech nejsou zcela vhodně a adekvátně pachateli uloženy tresty. Ale to je problém soudů.